

ÖZ

Bu çalışmanın temel amacı devletin yeniden yapılanma süreci içerisinde önemli yer tutan özelleştirme uygulamaları sonucunda, el değiştiren kamu işletmelerinin durumlarını Nazilli Sümerbank örneği üzerinde durularak değerlendirmektir. Bu amaçla konuyla ilgili literatüre ve daha önce yapılmış çalışmalara dayalı ikincil veri yöntemi kullanılarak ampirik bir çalışma gerçekleştirilmiştir. Sonuç olarak Dünyada önem kazanmış ve değişim sürecinin gereklerinden olan özelleştirme üzerine, “özelleştirme gerekli mi değil mi?” tartışmasının yerine “özelleştirme ne zaman, hangi alanda, hangi koşullarda, hangi işletmelere yapılmalı” sorusunun daha yerinde olacağı tespit edilmiştir.

ANAHTAR KELİMELER

Özelleştirme, Sümerbank, Tekstil, Nazilli, Kamu İktisadi Teşebbüsleri.

ABSTRACT

The main goal of this study is to evaluate public companies which has been privatized in the process of reconstruction of the state on the sample of Nazilli Sümerbank. For this aim, an empirical study has been applied on the basis of the previous studies and literature by using the secondary data method. As a conclusion, it is preferred to ask the questions of “when is privatization carried on, which field is suitable for the privatization, which conditions should be used and which companies should be privatized?” instead of “is privatization necessary or not?” about the privatization which has gained importance for the process of change in the world.

KEY WORDS

Privatization, Sümerbank, Textile, Nazilli, Public Economical Enterprises.

İÇİNDEKİLER

ÖZ	i
ANAHTAR KELİMELER.....	i
ABSTRACT	i
KEY WORDS	i
İÇİNDEKİLER.....	ii
ŞEKİLLER LİSTESİ	v
ÇİZELGELER LİSTESİ	vi
KISALTMALAR VE SİMGELER	viii
GİRİŞ	- 1 -
MATERYAL VE METOT.....	- 3 -

BİRİNCİ BÖLÜM

ÖZELLEŞTİRME

1.1. “Özelleştirme” Kavramı	- 4 -
1.2. Özelleştirmenin Tanımı	- 5 -
1.3. Özelleştirme Uygulamalarının Tarihi Gelişimi	- 7 -
1.4. Özelleştirmenin Amaç ve Gerekçeleri	- 12 -
1.4.1. Türkiye’de Özelleştirmenin Amaçları.....	- 13 -
1.4.2. Özelleştirmeyi Savunanların Özelleştirme Gerekçeleri	- 14 -
1.4.3. Özelleştirme Karşıtlarının İleri Sürdükleri Görüşler.....	- 16 -
1.5. Özelleştirme Yöntemleri.....	- 19 -
1.5.1. İhale Yöntemi (Contracting-Out).....	- 19 -
1.5.2. Yasal-Kurumsal Serbestleşme (Deregulation).....	- 19 -
1.5.3. Satış Yöntemi (Asset Sales).....	- 20 -
1.5.4. Yönetim Devri Yöntemi (Management Contract Method)	- 21 -
1.5.5. İşletme Hakkı Devri	- 22 -
1.5.6. Finansal Kiralama Yöntemi (Leasing)	- 22 -
1.5.7. İmtiyaz Devri (Franchising Method).....	- 23 -
1.5.8. Fiyatlandırma Yöntemi	- 23 -

İKİNCİ BÖLÜM

DÜNYADA VE TÜRKİYE'DE ÖZELLEŞTİRME UYGULAMALARI

2.1. Dünyada Özelleştirme Uygulamaları	24 -
2.1.1 ABD'deki Özelleştirme Uygulamaları	26 -
2.1.2 Batı Avrupa Ülkelerindeki Özelleştirme Uygulamaları	28 -
a) İngiltere Örneği	28 -
b) Fransa Örneği.....	30 -
c) Almanya Örneği	31 -
2.1.3 Doğu Avrupa Ülkelerindeki Özelleştirme Uygulamaları	32 -
a) Bulgaristan Örneği.....	33 -
b) Yunanistan Örneği	34 -
2.1.4 Gelişmekte Olan ya da Az Gelişmiş Ülkelerdeki Özelleştirme Uygulamaları	34 -
a) Şili Örneği.....	35 -
b) Arjantin Örneği	36 -
c) Meksika Örneği	37 -
2.2. Türkiye'de Özelleştirme Süreci	39 -
2.2.1 Türkiye'de Özelleştirme İle İlgili Yasal Çalışmalar	39 -
2.2.2. Türkiye'de Özelleştirme Uygulamaları	46 -
2.2.3. Türkiye'de Özelleştirme Uygulamalarının Başarısızlığının Nedenleri:-	54 -

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

SÜMERBANK VE NAZİLLİ BASMA FABRİKASI

3.1. Türkiye'de Sanayileşme Süreci Ve Bu Süreçte Sümerbank	56 -
3.1.1 Osmanlı Döneminde Sanayi	56 -
3.1.2. Türkiye Cumhuriyetinde Sanayileşme Faaliyetleri.....	56 -
3.1.3. Türkiye Cumhuriyetinin Sanayileşmesinde Sümerbank'ın Önemi.....	60 -
a) Sümerbank'ın Doğuşu (1933).....	60 -
b) Sanayi Planları ve Sümerbank'ın Büyüme Dönemi (1933 – 1950).....	62 -
c) Sümerbank'ın Olgunluk Dönemi (1950 – 1972)	65 -
d) Durgunluk Dönemi ve Yeni Bir Kimlik (1973 – 1989)	68 -
e) Özelleştirme Sürecinde Sümerbank:	71 -

f) Sümer Holding A.Ş.ye Ait Taşınmazların Satışı	- 80 -
g) Sümer Holding A.Ş.nin Özelleştirme Kapsamındaki Son Durumu.....	- 82 -
3.1.4. Türkiye Ekonomisinde Sümer Holding A.Ş.'nin Yeri	- 82 -
a) Üretim Ve İhracat Göstergeleri:.....	- 83 -
b) Tekstil Sanayii	- 83 -
c) Deri – Kimya Sanayii :	- 84 -
d) İşgücü Göstergeleri :	- 84 -
3.2. Sümerbank Nazilli Basma Fabrikası.....	- 85 -
3.2.1. Kuruluşu.....	- 85 -
3.2.2. Sümerbank Nazilli Basma Fabrikasının Açılışı	- 87 -
3.2.3. Faaliyetleri	- 88 -
a) Üretim Kapasitesi ve Üretim Durumu.....	- 91 -
b) İstihdam Durumu ve Sendikal Faaliyetler	- 93 -
c) Satış Durumu ve Ulusal Ekonomiye Katkısı	- 94 -
d) Kalite Politikası.....	- 94 -
e) Sosyal Ve Kültürel Faaliyetleri	- 95 -
3.2.4. Nazilli Basma Sanayi İşletmesinin Kimliği	- 97 -
3.2.5. Nazilli Basma Fabrikasının Nazilli'ye Katkısı	- 97 -
3.3. Verimlilik ve Karlılık Durumları ile Sümerbank Nazilli Basma Fabrikası-	101 -
3.3.2. Sümerbank Nazilli Basma Fabrikasının Verimlilik ve Karlılık Durumları -	103 -
3.3.3. Sümerbank Nazilli Basma Fabrikasının Son Durumu ve Özelleştirme	
Kapsamına Alınması	- 108 -
SONUÇ	- 110 -
ÖZET	- 114 -
SUMMARY	- 116 -
TEŞEKKÜR	- 118 -
KAYNAKÇA	- 119 -
İNTERNET KAYNAKLARI.....	- 126 -
EKLER:.....	viii
ÖZGEÇMİŞ.....	xx

ŞEKİLLER LİSTESİ

- Şekil 1: Türkiye’de 1985-2005 Yılları İtibariyle Özelleştirme - 11 -
Şekil 2: Türkiye’de Yöntemler İtibariyle Özelleştirme İşlemleri - 11 -

ÇİZELGELER LİSTESİ

Çizelge 1: Avrupa’da özelleştirme ve liberalleşme sonucundaki gelişmeler.....	- 25 -
Çizelge 2: Yıllara ve Yönetmelere Göre Özelleştirme Uygulamaları	- 48 -
Çizelge 3: Satış Fiyatları İle Ortalama Değer Karşılaştırılması	- 51 -
Çizelge 4: Özelleştirme Fonu’nun 4 yıllık karşılaştırmalı gelir-gider tablosu.....	- 53 -
Çizelge 5: 1952 yılında Türkiye Geneli ile Sümerbank Fabrikalarının Karşılaştırılması	- 64 -
Çizelge 6: Sümerbank’ ın kuruluşunda devraldığı işletmelerin yanı sıra, sektörel bazda doğrudan ya da iştirak suretiyle kurduğu işletmeler.	- 66 -
Çizelge 7: Sümerbank’ ın kuruluşunda devraldığı işletmelerin yanı sıra, sektörel bazda doğrudan ya da iştirak suretiyle kurduğu işletmeler. (devamı)	- 67 -
Çizelge 8: Sümer Holding A.Ş.’nin Özelleştirilen İşlemeleri	- 73 -
Çizelge 9: Sümer Holding A.Ş.’nin Kamu Kurum ve Kuruluşlara Devredilen İşletmeleri	- 73 -
Çizelge 10: Sümer Holding A.Ş.’nin Tasfiye Edilerek Kapatılan İşletmeleri	- 74 -
Çizelge 11: Satışı yapılan taşınmazlara ilişkin bilgiler.....	- 81 -
Çizelge 12: Nazilli Basma Fabrikasının Ayrıntılı Yerleşim Alanları.....	- 90 -
Çizelge 13: 1963 – 1972 Yılları Satış Tutarları.....	- 92 -
Çizelge 14: Nazilli Basma Fabrikası 1990 – 2002 Yılları Arasındaki Personel Durumu.....	- 93 -
Çizelge 15: 1971 – 1972 Yılı İhracatları.....	- 94 -
Çizelge 16: 1963 – 1972 Yılları Arası Satış Tutarları	- 94 -
Çizelge 17: 1963 – 1972 Yılları Katma Değer Tutarları	- 94 -
Çizelge 18: Yıllar İtibariyle Nazilli, Aydın ve Denizli Merkez Nüfuslarının Karşılaştırılması	- 98 -
Çizelge 19: Nazilli Basma Sanayi Müessesesi’nin 1954 yılı karlılık durumu.....	- 103 -
Çizelge 20: Nazilli Basma Sanayi Müessesesi’nin 1953 ve 1954 yılı rantabilitesi -	104 -
Çizelge 21: 1994 – 1998 Yılları Arasındaki Net Satış Tablosu	- 105 -
Çizelge 22: İplik Ünitesi 1997 – 2001 Yılları Üretim Miktarları ve Verimlilikleri.-	105

Çizelge 23: Dokuma Ünitesi 1997 – 2001 Yılları Üretim Miktarları ve Verimlilikleri	- 106 -
Çizelge 24: Türkiye Geneli ile Nazilli Sümerbank Basma Fabrikası'nın Pamuklu Dokuma Üretimleri	- 106 -
Çizelge 25: Basma Ünitesi 1997 – 2001 Yılları Üretim Miktarları ve Verimlilikleri	- 107 -
Çizelge 26: 2000 – 2002 Yılları Genel Durum	- 107 -

KISALTMALAR VE SİMGELER

A.Ş.	: Anonim Şirketi
AB	: Avrupa Birliği
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
AET	: Avrupa Ekonomik Topluluğu
DB	: Dünya Bankası
GSMH	: Gayri Safi Milli Hasıla
IMF	: Uluslar arası Para Fonu
KHK	: Kanun Hükmünde Kararname
KİT	: Kamu İktisadi Teşebbüsleri
OECD	: Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Teşkilatı
ÖYK	: Özelleştirme Yüksek Kurulu
SSK	: Sosyal Sigortalar Kurumu
T.C.	: Türkiye Cumhuriyeti
TOBB	: Türkiye Odalar Borsalar Birliği
WTO	: Dünya Ticaret Örgütü
vb	: Ve benzeri
YÖK	: Yüksek Öğretim Kurumu

GİRİŞ

Özelleştirme son 20–25 yılda dünyada en çok kullanılan kavramlardan biri olmuştur. 1970’li yıllardan günümüze, ülkelerin ekonomik krizleri ve yüksek enflasyon, yeniden yapılanma ihtiyacı doğurmuştur. Bu bağlamda Kamu İktisadi Teşebbüslerinin (KİT) özelleştirilmesi, en önemli gündem maddelerinden birini teşkil etmiştir. Özelleştirme ile sadece sanayi mülkiyeti, kamudan özele geçmiş olmayacak aynı zamanda rekabetin artırılması, ekonomik büyüme ve devletin etkin kaynak tahsisi gibi beklentilerini de beraberinde getirecektir. Avrupa Konseyi Parlamenterler Meclisi, 3 Ekim 1990 tarih ve 953 sayılı kararında özelleştirmenin amaçlarını; “verimliliği arttırmak, fiyatları düşürmek, kaynakların etkin dağılımını sağlamak, devlet bütçesini küçültmek, gelir sağlamak, kamuda çalışanların sayısını azaltmak ve aşırı tekelci durumdaki sendikaların gücünü kırmak” şeklinde açıklamıştır.

Dünyadaki özelleştirme uygulamaları incelendiğinde bu amaçlara ne derece ulaşıldığı halen tartışma konusudur. Özellikle gelişmekte olan ülkelerin, kısa vadede sermaye birikimi sağlamakta ve üretim koşullarını arttırmada başarılı olamadıkları görülmüştür. Bu nedenle 1980’li yıllardan itibaren, dünyada hemen hemen bütün ülkelerde başlayan özelleştirme akımının, her ülkede tek bir yöntemle uygulanamayacağı; ülkelerin ekonomik ve sosyal ihtiyaçlarına göre uygulama yöntemlerinin belirlenmesi gerektiği ortaya çıkmıştır.

Dünyadaki bu uygulamalar ışığında Sümer Holding A.Ş.’nin özelleştirilmesi konusu ülkemiz açısından önemlidir.

Bu araştırmada Nazilli Sümerbank Basma Fabrikası’nın özelleştirilmesinde uygulanan model ile, ülkemizde ve dünyanın diğer ülkelerinde yapılan özelleştirme uygulamaları; sosyal, siyasi ve ekonomik açıdan incelenmiştir.

Öncelikle özelleştirme kavramının üzerinde durulmasının sebebi, dünyada geniş kitlelerce bilinmesine ve destek görmesine rağmen, ülkemizde henüz tam bir fikir birliğine varılamamış olmasıdır. Dar ve geniş anlamda tanımlandıktan sonra

tarihi gelişiminden bahsedilmiştir. Özelleştirmenin sonucunu etkileyen önemli bir ölçütün, kullanılan yöntem olması sebebiyle özelleştirme yöntemleri anlatılmış ve ikinci bölüme geçilmiştir. Bu bölümde dünyadaki özelleştirme uygulamaları anlatılmış ve Türkiye'deki etkilerine değinilmiştir.

Son bölümde ise; Türkiye'nin sanayileşme sürecinde Sümer Holding A.Ş.'nin yeri ele alınmış, Sümerbank Nazilli Basma Fabrikası'nın bu özelleştirmedeki konumu ve etkileri değerlendirilmiştir.

Türkiye'de, Cumhuriyetin kuruluş yıllarından günümüze gelen ve böyle muhteşem bir organizasyona sahip fabrika bulmak oldukça zordur. Bu çalışma ile Nazilli'nin ve Türkiye Cumhuriyetinin tarihine damgasını vuran Sümerbank Nazilli Basma Fabrikası hakkında gelecek kuşaklara bir belge bırakılmış olacaktır.

MATERYAL VE METOT

Çalışmada materyal olarak ikincil veri yöntemi kullanılmıştır. Öncelikle konu ile ilgili yapılmış çalışmalar incelenmiş, literatür taraması yapılarak üniversite ve halk kütüphanelerinde bulunan Türkçe ve yabancı kaynaklardan yararlanılmıştır. Daha sonra Devlet İstatistik Enstitüsü, Milli Prodüktivite Merkezi, T.C. Özelleştirme İdaresi Başkanlığı, YÖK, Türk-İş ve Tes-İş Sendikası, Sümer Holding A.Ş., Nazilli Ticaret Odası ve Nazilli Sümerbank Fabrikası Arşivinde bulunan raporlardan, belgelerden, Nazilli Sümerbank eski çalışanlarının vermiş oldukları bilgilerden ve tüm ilgili birimlerin internet sayfalarından yararlanılmıştır.

Bu çalışmada amaç özelleştirme gerçeğini araştırmak; Sümerbank Nazilli Basma Fabrikası modelini, dünya uygulamaları ve ülkemizde yapılan diğer özelleştirme uygulamaları ışığında ele alarak siyasi ve ekonomik açıdan incelemektir. Bu amaçla konuyla ilgili literatüre ve daha önce yapılmış çalışmalara dayalı olarak ampirik bir çalışma gerçekleştirilmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

ÖZELLEŞTİRME

1.1. “Özelleştirme” Kavramı

Özelleştirme düşüncesinin iktisadi doktrin içinde birtakım kökleri vardır. Örneğin; modern ekonominin kurucusu olarak kabul edilen ve klasik okulun ünlü temsilcisi sayılan A.Smith “Milletlerin Zenginliği” isimli eserinde bu konuya değinmiştir. Smith’e göre, “devlet yalnızca tam kamusal nitelikteki bir kısım mallar ile (milli savunma, adalet hizmetleri gibi) faydası tek tek toplum üyelerine sunulamayacak olan malları üretmelidir” (1776).

Wealth of Nations ("Milletlerin Zenginliği"), c. 1, Bölüm VI'da şöyle diyor: "Belli kimselerin elinde sermaye (stock) birikir birikmez, bazıları, bunu, doğal olarak gayretli kimseleri işe koşmakta kullanacaklar ve bunların işlerini ya da bunların emeklerinin maddelere kattığı şeyi satmak suretiyle bir kâr elde etmek için bu insanlara malzemeler ve geçim araçları sağlayacaklardır. ... İşçilerin maddelere kattığı değer, demek ki, bu durumda, iki kısma ayırır; bunlardan birisi işçilerin ücretlerini karşılar, diğeri, bunların işvereninin, tüm malzeme stoku ve yatırmış olduğu ücretler üzerinden elde ettiği kârlarını karşılar¹.

Adam Smith ayrıca şöyle diyor (c. 1, Böl. VIII): "Toprak özel mülkiyet haline gelir gelmez, toprak sahibi, emekçinin, topraktan yetiştirdiği ya da derlediği ürünün hemen hemen tümünden bir pay talep eder. Onun rantı, toprakta kullanılan emeğin ürününden ilk indirimi oluşturur. Toprağı işleyen kimse, hasadı kaldırırsa dek kendisini geçindirecek araçlara pek ender olarak sahiptir. Geçimi, genel olarak, kendisini çalıştıran ve onun emeğinin ürününde pay sahibi olmadıkça ya da kendisine ait sermayesi (*stock*) bir kâr ile birlikte yerine konulmadıkça bu emekçiyi çalıştırmakta bir çıkarı bulunmayan bir patronun, bir çiftçinin stokundan avans olarak

¹ G. GÜNAYDIN, Özelleştirme:İdeolojinin Rasyonalizmi, Kamu Yönetimi Dergisi, Yıl 2, Sayı 7-8, Aralık 2001.

sağlanmışır. Bu kâr, toprakta kullanılan emeğin ürününden ikinci bir indirimdir. Hemen hemen öteki bütün emek ürünleri de, benzer kâr indirimine uğrarlar. Bütün zanaat ve manüfaktürlerde, işçilerin büyük bir kısmı, kendilerine iş malzemelerini ve bu iş tamamlanana kadar ücretlerini ve bakımlarını avans verecek bir patronun gereksinmesi içersindedirler. O, bunların emeklerinin ürününü, ya da bu emeğin, üzerinde çalıştığı malzemeye kattığı değeri paylaşır; ve bu pay onun kârını oluşturur²."

Aradan 200 yıl geçtikten sonra devletin sınırlarına ilişkin tartışma yeniden şiddetlenmiştir³.

Özelleştirme (privatization) sözcüğünün ilk kullanılışı, Peter F. Drucker'ın 1969 yılında basılan "The Age of Discontinuity" isimli eserinde "reprivatization" şeklinde olmuş; 1976 yılında ise Robert W. Poole bu terimi, "privatization" olarak kısaltmış ve "Reason Foundation" isimli çalışmasında kullanmıştır. Yine özelleştirme sözcüğü ilk defa 1983 yılında Webster's New Collegiate Dictionary'nin 9. baskısında yer almış ve "özel hale getirmek, sınai veya ticari hayattaki denetim ve mülkiyeti, kamu kesiminden özel kesime aktarmak" olarak tanımlanmıştır⁴.

Ayrıca "Özelleştirme" sözcüğü ilk kez 1979 yılında İngiltere'de Muhafazakâr Parti'nin seçim manifestosunda yer alarak ekonomi literatürüne girmiştir⁵

1.2. Özelleştirmenin Tanımı

"Özelleştirme" kavramını, biri "dar anlamda özelleştirme" ve diğeri "geniş anlamda özelleştirme" olmak üzere iki şekilde tanımlamak mümkündür⁶.

² A. SMITH, An Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations, London 1843, Vol. 1, s. 1172-73.

³ H. SUIÇMEZ ve Ş. YILDIRIM, Dünyada ve Türkiye'de Özelleştirme Uygulamaları, Milli Prodüktivite Merkezi Yayınları: 508, Ankara 1993, s 15-16

⁴ N. ÖZTÜRK, "Özelleştirme Ders Notları", http://www.ydk.gov.tr/egitim_notlari/ozellestirme.htm 04.04.2006, s. 4.

⁵ H. SÜREL, "Özelleştirme". Yeni Türkiye Dergisi, Yıl 5, Sayı 27 (Türk Ekonomisi Özel Sayısı), Mayıs-Haziran 1999, s. 445.

“Dar anlamda özelleştirme”, “kamu mülkiyetindeki ekonomik kuruluşların ve bir anlamda KİT’lerin yönetim ve mülkiyetinin özel sektöre devredilmesi olayıdır”. Yani, özelleştirmede kasıt, mutlak olarak mülkiyet devrinin gerçekleşmesidir.

“Geniş anlamda özelleştirme”, “devletin ekonomik faaliyetlerinin azaltılması amacıyla kamu sektörünün denetimi altındaki ekonomik kuruluşların özel sektöre devredilmesidir. Bu anlamda, ‘kamusallaştırma’nın (millileştirme) tam tersidir”.

Dolayısıyla, devletin ekonomik etkinliklerinin en az düzeye indirilmesi veya tamamen ortadan kaldırılması, geniş anlamda özelleştirmedir. Aynı zamanda, bir ekonomide “kuramsal serbestleşme” (deregulasyon) yapılarak, çeşitli düzenlemelerle daha önce piyasalara girişler engellenerek oluşturulan devlet tekellerinin kaldırılması ve özel girişimcilerin piyasalara serbestçe girişinin sağlanması da geniş anlamda özelleştirmedir.

Kimi yazarlar tarafından finansal kiralama, yönetim devri, kamu özel sektör ortaklığı, imtiyaz devri ve ihale yöntemi gibi uygulamalar, özelleştirme kapsamında değerlendirilmesine rağmen, diğer kimi yazarlar bu görüşe katılmamakta ve bunları “özelleştirme benzeri” uygulamalar olarak tanımlamaktadır⁷. Bu yazarlara göre, “Özelleştirmede esas olan, kamu mülkiyeti ve yönetiminin kaldırılarak, yerine özel mülkiyetin ve yönetiminin geçmesidir⁸”.

Özelleştirmenin ana felsefesi, devletin, asli görevleri olan adalet ve güvenliğin sağlanması yolundaki harcamalar ile özel sektör tarafından yüklenilemeyecek altyapı yatırımlarına yönelmesi, ekonominin ise pazar mekanizmaları tarafından yönlendirilmesidir⁹.

⁶ S. R.KARLUK, Türkiye Ekonomisi: Tarihsel Gelişim Yapısal ve Sosyal Değişim, Gözden Geçirilmiş 6. Baskı, İstanbul: Beta Basım Yayım Dağıtım, 1999, s. 324.

⁷ H. SARIASLAN, “KİT’ler ve Özelleştirme”. Türkiye Ekonomisi Sektörel Analiz (Yayına Hazırlayan: Ahmet ŞAHİNÖZ), Ankara: Turhan Kitapevi, 1998, s. 312.

⁸ KARLUK, a.g.e, s. 324.

⁹ ÖZELLEŞTİRME İDARESİ BAŞKANLIĞI, “Türkiye’de Özelleştirme-1”, http://www.oib.gov.tr/program/turkiyede_ozellestirme.htm 27.08.2006, s. 2.

Özelleştirme kavramı üzerinde tam bir anlam birliğine ulaşılamamasının ve çok çeşitli tanımlar bulunmasının nedenleri arasında; özelleştirmenin ekonomik bir değişim-dönüşüm süreci olması, aynı zamanda sosyal etkileri bakımından toplumun her kesimini ilgilendirmesi, siyasi yönü ile uygulanmasının siyasi bir tercih sorunu olması gibi etkenler sayılabilir¹⁰.

1.3. Özelleştirme Uygulamalarının Tarihi Gelişimi

20. yüzyılda Kapitalizm, 1929'da ve 1970'li yılların ortasında iki büyük ve kapsamlı bunalım yaşamıştır. 1929 Dünya Ekonomik Bunalımıyla birlikte, Klasik İktisat Öğretisi yerini Keynezyen İktisat Öğretisi'ne bırakmıştır. Keynezyen İktisat Teorisi, tam rekabetin kendiliğinden gerçekleşmeyeceğini; mal, emek ve sermaye piyasalarında esas olarak dengesizliklerin bulunduğunu, ekonominin kendi haline bırakılması durumunda dönemsel krizlerin birbirini izleyeceğini, dolayısıyla devletin ekonomide müdahale etmesi gerektiğini öngörmektedir¹¹.

Keynezyen İktisat, 1950 ve 1960'lı yıllarda gelişmiş ülkelerde uygulanmış ve başarılı bir ekonomi politikası olarak değerlendirilmiştir. Ancak, 1970'li yıllarda karşılaşılan iktisadi sorunların çözümünde yetersiz kalmış ve giderek önemini yitirmeye başlamıştır. Keynezyen İktisat Politikaları gereğince uygulanan devletin artan fonksiyonları ve genişleyen boyutları, çok ciddi ekonomik sorunlar ortaya çıkarmıştır. Bunların başlıcaları; bütçe açıkları, işsizlik, yüksek enflasyon, aşırı dış borçlanmalar, ödemeler dengesi açıkları gibi iç ve dış dengesizlikleri tanımlayan ciddi sorunlardır¹². Bu dönemde söz konusu sorunları çözmek için, ekonomide devlet müdahalesinin en az noktaya indirilmesi fikrini öne süren yeni yaklaşımlar, özelleştirme modelinin doğuşunda önemli rol oynamıştır¹³.

¹⁰ K.ŞAR, Türkiye'de Küreselleşmenin Bir Aracı Olarak Özelleştirme Uygulamaları, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Master Tezi, Ankara 2002, s 37

¹¹ ŞAR, age, s 37.

¹² H. SUIÇMEZ ve Ş. YILDIRIM, age, s 17

¹³ Y. YALOVA, Türkiye - Avrupa İlişkileri Işığında Özelleştirme, s 7.

Keynes sonrası Klasik İktisadın yeniden yorumlanması ile ortaya çıkan bu ekollerin başlıcaları, Monetarizm ve rasyonel Beklentiler Teorisi, Arz Yönlü İktisadi Düşünce ve Anayasal İktisat ve Kamu Tercihi Teorisi olarak sıralanabilir.

Bu ekollerin tamamı, farklı yoğunlukta olmalarına rağmen, krizi, serbest piyasa mekanizmasının sağlıklı olarak işlemlerini engelleyen unsurların varlığına bağlamışlar; bu bakımdan en büyük engeli de, iktisadi organizasyon içindeki yeri ve rolü genişleyen, büyük bir müdahale potansiyeli olan devlet olarak görmüşler; krizden kurtulmanın yolunun ise, serbest piyasa mekanizmasına tekrar işlerlik kazandırılması, bu çerçevede devletin ekonomik yaşamdaki yerinin ve rolünün daraltılması olduğunu savunmuşlardır. Özelleştirme bu düşünce akımlarının ileri sürdüğü görüşlerin hayata geçirilmesini sağlamak için kullanılan bir iktisat politikası vasıtası olarak gündeme gelmiştir. Neo-liberal politikaların makro ekonomik boyutu, devlet kararlarının ekonomi üzerindeki etkisinin minimize edilmesini öngörmektedir. Mikro ekonomik boyutu ise özelleştirme, serbestleştirme, vergi, istihdam ve endüstri politikalarını içermektedir¹⁴.

Dünya çapında ilk kapsamlı özelleştirme hareketi 1970'li yıllarda Şili'de başlayıp, 1979 yılında İngiltere'de Thatcher Hükümeti'nin iktidara gelmesiyle hız kazanmıştır. Şili örneği başarısız sayılırken, İngiliz örneği alınan diğer rasyonel ekonomik önlemler nedeniyle, diğerlerine oranla başarılı sayılmaktadır. Özelleştirmeler sonucu İngiltere'de enflasyon oranı önemli ölçüde düşürülürken işsizlik oranı ise İngiltere tarihinde görülmedik bir biçimde en yüksek oranlara çıkmıştır. İngiltere'de özelleştirme sonucu, part-time çalışmak isteyenler ile sendikasızsız işçiler tercih edildiğinden işsizlik oranı artarken, serbestleştirilirken eğitim, sağlık ve taşımacılık hizmetlerinde hizmetin kalitesi düşmüş, işçi ücretleri ile yönetici maaşları arasındaki fark oldukça artmıştır¹⁵. Daha sonra, sanayileşmiş ülkelerden İtalya, Fransa, İspanya ve Japonya'da önemli özelleştirmelere gidilmiştir. 1989 yılında Berlin Duvarının çökmesi ile soğuk savaşın sona ermesi, merkezi

14 ÖZTÜRK, age, s. 3-4.

15 M. YILDIZ, Özelleştirme Sonrası İşletmelerde Yapısal Değişimin Analizi Ve Bir Uygulama, Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Kütahya, 2002, S 34.

planlamaya dayalı ekonomiler ile kamu teşebbüslerinin, yerini piyasa ekonomisi ve özel teşebbüse devretmesi gerektiği yönündeki düşüncelerin yaygınlık kazanmasına yol açmıştır. 1990'dan sonra, Orta ve Doğu Avrupa ülkeleriyle Çekoslovakya, Polonya ve Doğu Almanya'da büyük özelleştirme programları yürürlüğe konulmuş; Asya'da Bangladeş, Malezya ve Sri Lanka; Latin Amerika'da Şili, Arjantin, Brezilya ve Meksika özelleştirme konusunda önde gelen ülkeler arasında yer almıştı¹⁶.

Görüldüğü gibi özelleştirme akımı Dünyada hızla yayılmaya başlamıştır. Dünya bankası tarafından yapılan bir araştırmada 1980–1991 yılları arasında dünyada yaklaşık 6800 özelleştirme uygulamasının yapıldığı belirlenmiştir¹⁷. Özelleştirme uygulamalarına sayısal açıdan bakıldığında %66 ile (4500 uygulama) Doğu Almanya'da yoğunlaştığı görülmektedir¹⁸.

1980'li yıllardan itibaren baş döndürücü teknolojik gelişmelerle birlikte, dünyanın ekonomik ve siyasi görünümü de hızlı bir değişim sürecine girmiştir. Bu sürece, küreselleşme, demokratikleşme ve özelleştirme sözcükleri damgalarını vurmuştur. Ekonomik ve siyasal nedenlerle, 1980'li yıllara kadar hemen bütün ülkelerde kamulaştırmaların yanında, münferit uygulamalar olarak özelleştirmeler de söz konusu olurken, 1980'li yıllardan bu yana özelleştirme, gerek gelişmiş gerekse az gelişmiş ülkelerin gündemindeki en önemli konu haline gelmiş; kamu kesimi borçlanma gereğinin azaltılmasından demokratikleşmeye kadar birçok sorunun çözümü bu sözcüğe endekslenmiştir¹⁹.

Dünya ekonomisindeki hızlı gelişmelere paralel olarak KİT'ler, bütçe ve kamu fonları üzerinde büyük yük oluşturmaya başlamış; kıt kaynakların israf edilmesine sebep olmuşlardır. 1989 yılında Arjantin ve Polonya'da KİT zararları,

¹⁶ KARLUK, age, s. 321.

¹⁷ A.EKER, bk. S.KIKERİ – J.NELLIS – M.SHİRLEY a.a Privatization The Lessons of Experience, The World Bank, Washington D.C. 1992, s.23

¹⁸ A.EKER, bk.Dünyada Özelleştirme Uygulamaları ve Sonuçları, Dokuz Eylül Üniversitesi İ.İ.B.F. Maliye Bölümü-Celal Bayar Üniversitesi İ.İ.B.F, Özelleştirme Sempozyumu, 28/29 Nisan 1994. S 97.

¹⁹ ÖZTÜRK, age, s. 2.

GSMH'nın % 9'una ulaşmış; 1982'de Meksika'da GSMH'nın % 3'ü oranında KİT'lere kamudan kaynak aktarılmıştır. 1990'da Türkiye'de bu oran % 4 idi²⁰.

Zarar eden KİT'lerin devlet tarafından desteklenmesi, ekonomide özel sektör tarafından daha verimli olarak kullanılabilen kaynakların israf edilmesine sebep olmakta ve ekonomik etkinlikten uzaklaşmaktadır. Bu nedenle, özellikle 1980 sonrası birçok ülke, KİT'lerin özelleştirilmesi konusunda çok büyük çabalar harcamış ve halen bu yoldaki çabalarını sürdürmektedirler.

Dünya Bankası'na, 1990-1996 dönemini kapsayan bir araştırma, "yükselen piyasalar" olarak değerlendirilen 16 ülkede toplam 128.5 milyar dolarlık özelleştirme yapıldığını ortaya koymuştur. Bu ülkeler arasında en büyük özelleştirme, finans sektörü hariç 24.9 milyar dolar ile Meksika'da gerçekleştirilmiştir. Bu dönemde, Türkiye'nin özelleştirme geliri 1.777 milyon dolar ile bu ülkeler arasında sadece Güney Afrika, Çek Cumhuriyeti, Tayland ve Şili'den yüksek olmuştur. OECD ülkeleri arasında Türkiye, yıllık ortalama 400 milyon dolarlık brüt özelleştirme geliri ile alt sıralarda yer almaktadır²¹.

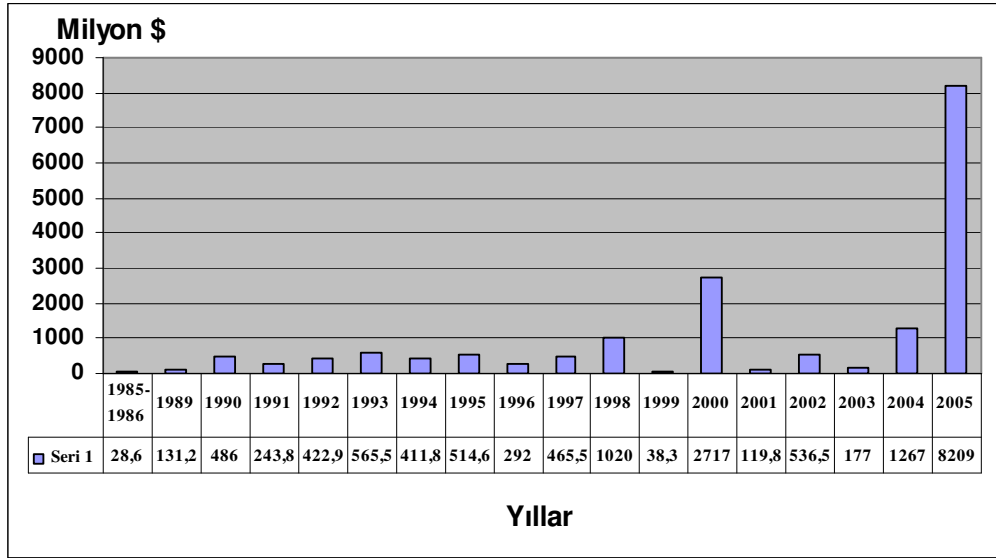
Türkiye'de 1986 yılından itibaren hız kazanan ve tamamı kamuya ait, kamu iştiraki olan kuruluşlardaki kamu paylarının özelleştirme kapsamına alınması yoluyla yürütülen program çerçevesinde idare tarafından bugüne kadar 191 kuruluşta hisse senedi veya varlık satışı devir işlemi yapılmış ve bu kuruluşlardan 180'inde hiç kamu payı kalmamıştır. 1985 yılından bugüne kadar gerçekleştirilen özelleştirme uygulamalarının toplam tutarı 17,6 milyar \$ düzeyindedir²².

²⁰ KARLUK, age, s. 321.

²¹ KARLUK, age, s. 322.

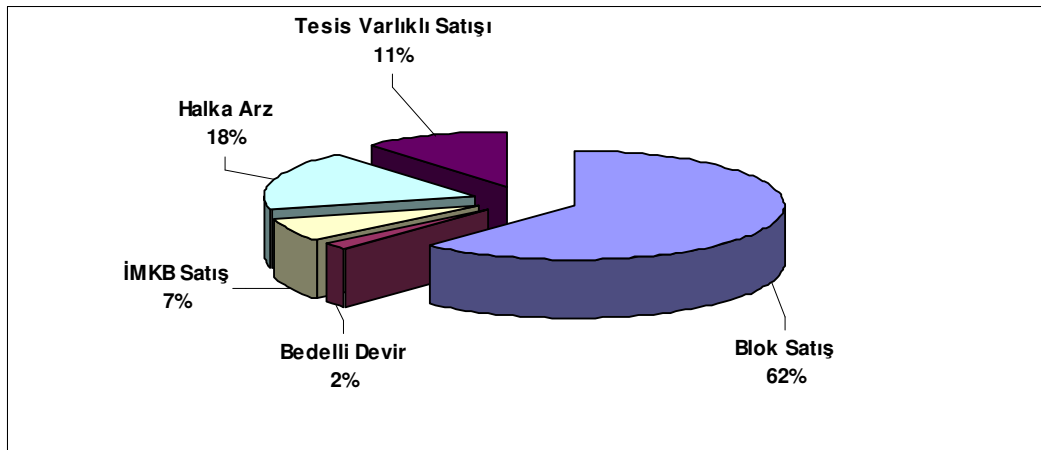
²² http://www.oib.gov.tr/program/turkiyede_ozellestirme.htm (27.08.2006).

Şekil 1: Türkiye’de 1985-2005 Yılları İtibariyle Özelleştirme

Kaynak: http://www.oib.gov.tr/program/turkiyede_ozellestirme.htm (27.08.2006).

Şekil 2: Türkiye’de Yöntemler İtibariyle Özelleştirme İşlemleri

Kaynak: http://www.oib.gov.tr/program/turkiyede_ozellestirme.htm (27.08.2006).

1.4. Özelleştirmenin Amaç ve Gerekçeleri

Gelişmiş ülkelerdeki özelleştirmeler, bu ülkelerdeki yeni sermaye birikim modelinin bir gereği olarak başlatıldı. Sosyalist sistemdeki özelleştirmeler kapitalist sisteme geri dönüşün araçları olarak kullanıldılar ve kısa sürede dolar milyoner ve milyarlarca dolar yaratmanın da aracı oldular. Böylece bu ülkeler hiçbir eksikleri ve kompleksleri kalmadan sisteme dahil edilmiş oldular. Gelişmekte olan ülkelerdeki ve az gelişmiş ülkelerdeki özelleştirmeler, Washington Konsensüsü damgalı dıştan empoze küreselleşme reçetelerinin, somut olarak IMF/DB/WTO/AB/ABD dayatmalarının uzantısında oldular²³.

Her ülkenin kendi ekonomisinin özel durumuna bağlı olarak farklı amaçları söz konusu olduğu gibi, çeşitli ülkelerdeki özelleştirme uygulamalarının bazı ortak amaçları da olabilmektedir.

Bu nedenle özelleştirme programlarını uygulayan bütün ülkelerin benimsedikleri ortak özelleştirme amaçlarını aşağıdaki gibi özetlemek mümkündür:²⁴

- Ekonomide etkinliği artırmak,
- Ekonomiyi yeniden yapılandırmak,
- Ekonomiyi modernize etmek ve uluslararası rekabete açmak,
- Planlı ekonomiden serbest piyasa ekonomisine geçmek,
- Ekonomik büyümenin yarattığı hasıladan nüfusun tamamının yararlanmasını sağlamak.

Başka bir kaynakta da özelleştirmenin amaçları; devlet tekellerinin kaldırılması, rekabetin artırılması ile tüketicinin korunması, verimlilik ve karlılığın

²³ O.OYAN, Özelleştirmenin Derin Anlamları, http://www.emo.org.tr/genel/bizden_detay.php?kod=45806&tipi=5&sube=0 (05.02.2006)

²⁴ KARLUK, s. 326 ve SARIASLAN, s. 304-307. Geniş bilgi için bkz. ÖZTÜRK, s. 5-8.

arttırılması, kamunun ekonomideki payının ve etkisinin azaltılması ve devlete gelir elde edilmesi olarak sıralanmıştır²⁵.

1.4.1. Türkiye’de Özelleştirmenin Amaçları

Özelleştirme, öncelikle KİT’lerin dolayısıyla genel ekonominin etkinliğinin arttırılması olarak algılanmaktadır. KİT’lerin devlet mülkiyetine bağlı olarak faaliyet göstermeleri ve belirleyici konumlarından dolayı piyasa mekanizmasının işlerliği söz konusu olmamaktadır. Bu kuruluşlarda performansın düşük olması, bütçe ve genel ekonomi üzerinde yük haline gelmelerine dolayısıyla, gelir dağılımının bozulmasına ve kaynakların verimsiz kullanılmasına neden olmaktadır²⁶.

1980 yılından itibaren Türkiye’de izlenen liberal ekonomik politikalar doğrultusunda, özellikle 1986 yılından sonra uygulamaya konulan özelleştirme programlarının amaçlarını da şöyle sıralamak mümkündür:²⁷

- Devletin ekonomideki snai ve ticari faaliyetlerini asgariye indirerek rekabete dayalı bir piyasa ekonomisi oluşturmak,
- KİT zararlarının sebep olduğu Devlet bütçesi üzerindeki finansman yükünü hafifletmek,
- Serbest piyasa ekonomisini geliştirmek,
- Devletin asli görevi olan sağlık, eğitim ve milli güvenlik ile büyük altyapı yatırımlarını gerçekleştirmesine olanak sağlamak,
- Özel sektör faaliyetleri için sağlam ve güvenli bir iş ortamı yaratabilmek,
- Sermayenin tabana yayılmasını sağlayarak daha etkin ve gelişmiş bir sermaye piyasasını oluşturmak,
- Kaynakların daha etkin kullanımını sağlamak.

²⁵ J. KAY, and D.J. THOMPSON, Privatization: A policy in search of a rationale (in N. FALAY, Özelleştirmenin Gerekçeleri, Uygulaması ve Etkileri, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Maliye Araştırma Merkezi Konferansları 1991/1992.

²⁶ F.ÇONDUR, Kamu Bankaları ve Özelleştirmeleri, Adnan Menderes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, s 16.

²⁷ KARLUK, a.g.e, s. 326.

1.4.2. Özelleştirmeyi Savunanların Özelleştirme Gerekçeleri

Özelleştirme; devletin, başkası için, başkasının kaynaklarını kullanmasını sona erdirmektir. Yani onları devlet çarkından çıkarıp, rasyonel davranışa götürmek için, böyle bir mekanizmayı oluşturmak için yapılması zorunlu olan bir mekanizmadır. Ama bu mekanizma bir yerde devlet tekeli sona erdirirken, kuşkusuz özel tekelleri de yaratmamalıdır. Çünkü, eğer amaç rekabetçi bir piyasa ekonomisi kurmaksa, özelleştirme bu amaca yardımcı olabilmelidir ve bu amacı sağlamak zorundadır. Değilse hükümetin veya devletin bütçesini kapatmak ya da bütçe açıklarını kapatmak olmamalıdır. Devletin hantal yapısından dolayı ekonomik yapı gözden geçirilerek, özelleştirmenin sağlam bir sistematige oturtulması gerekir. Aşırı devletleşmenin sonucu tıkanan piyasa mekanizmasını işler hale getirmek için ağırlıklı çözümlerden birisi özelleştirmedir²⁸.

Özel ve kamu olan iki mülkiyet tipini karşılaştıracak olursak, özel mülkiyette yöneticiler öncelikle hedef olarak kar maksimizasyonunun peşinde koşarlar. Kamu kesiminde ise böyle açık ve net bir amaç yoktur. Diğer yandan kamu kesiminde; özel kesimdeki yöneticilerin, çalışanların performansını değerlendirmede kullanılan karlılık oranları vb. performans kriterleri de mevcut değildir. KİT yöneticileri meydana gelen açıklar için sorumluluk üstlenmezlerken, devletin olmayan işletmelerdeki yöneticiler sorumluluk üstlenmek zorundadır. Bu nedenle devlet işletmeleri, neredeyse zorunlu bir şekilde, özel mülkiyet sisteminde önlenebilecek olan kayıplarla karşılaşmaktadır. Elbette ki, eğer her iki tip işletme de eşit seviyede etkinlikle yönetilirse bu gibi bir kayıp söz konusu olmayacaktır. Ancak, kamu işletmelerinin yukarıda belirttiğimiz nedenlerle (kar amacı maksimizasyonunun olmaması vb.) özel işletmeler kadar etkin yönetilmesi pek mümkün

²⁸ H. SARIASLAN bk. KİT'lerin Özelleştirilmesinde Sistemik bir Yaklaşım, Dokuz Eylül Üniversitesi İ.İ.B.F. Maliye Bölümü-Celal Bayar Üniversitesi İ.İ.B.F, Özelleştirme Sempozyumu, 28/29 Nisan 1994. S 189.

görülmemektedir. Eğer, KİT'ler sözü geçen kayıplardan daha fazla bir faydaya yol açmazsa, bunların özelleştirilmemesi için hiçbir ekonomik neden kalmayacaktır²⁹.

Özelleştirme gerekçeleri sadece ekonomik değildir. Özelleştirmenin ekonomik gerekçelerinden başka mali, sosyal ve siyasal gerekçeleri de bulunmaktadır. Özelleştirmenin temel gerekçesi nihai olarak, devletin ekonomide işletmecilik alanından tümüyle çekilmesini sağlamaktır. Bu gerekçeler değerlendirildiğinde, özelleştirmenin en başta gelen argümanlarından birinin, devletin mutlaka ve kaçınılmaz olarak kaynak israf ettiği, Özelleştirmeyi neo-liberal saldırı olarak nitelendiren ve sermayenin aradığı etkinliğin en yüksek kar olduğu düşüncesini benimseyen görüş sahiplerine göre, neo-liberal saldırı, devletin ekonomiden elini çekmesinin gerektiğini, KİT'lerin özelleştirilmesi durumunda piyasa ekonomisinin rasyonel işleyişe kavuşacağı, bunun da kaynakların rasyonel kullanımına olanak vereceği, israfların önleneceği, sonuçta genel refah düzeyinin yükseleceği gibi görüşleri sürülmektedir³⁰.

Özelleştirme, ekonomik iyileşmenin sağlanabilmesi için kullanılacak araçlardan birisidir. Daha yüksek etkinlik ve daha fazla üretimin sağlanabilmesi için sorumluluk özel ve kamu sektörü tarafından paylaşılmalıdır. Temel sorun, bu iki sektörün bireysel ve sosyal faydayı en fazla arttıracak şekilde bir araya nasıl getirileceğidir³¹.

Klasik İktisatçılardan J. S. Mill, doğal tekel şartları altında, altyapı ve hizmetlerin kamu işletmelerince sağlanması gerektiğini ileri sürmüştür.

Özelleştirme yanlısı görüşlerin temelinde aşağıdaki düşünceler yatmaktadır:³²

²⁹ H.TANDIRCIOĞLU, Geçiş Ekonomilerinde Özelleştirme, Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt 4, Sayı 3, 2002.

³⁰ M. YILDIZ, a.g.e, s 43-44

³¹ COWAN, L.G., 1990. Privatization in the Developing World. Greenwood Pres, USA.

³² M. AKDİŞ, "Dünya'da Özelleştirme Uygulamaları ve Türkiye'de 5 Nisan Kararları Sonrası Beklenen Gelişmeler", <http://makdis.pamukkale.edu.tr/mak17.htm> 05.02.2006, s 2.

- Kamu sektörünün; üretim faaliyetlerindeki ekonomik yetersizliği ve üretimdeki yüksek maliyetleri,
- Yenilik, değişiklik getirmede beceriksizliği ve üretilen malların dağıtımındaki artan gecikmeleri,
- Hedeflere ulaşmada başarısızlık,
- Kârlardan seçkin grupların yararlandırılması,
- Teşebbüslerin yönetimine siyasi müdahaleler,
- Bürokrasinin zamanla genişlemesi.

Sonuçta, gerek üretim araçlarının ferdi mülkiyetini ve fiyat mekanizması ile rekabet düzenini daha etkin ve verimli üretim anlayışı için gerekli gören düşüncelerin tutarlı açıklamaları, gerekse kamu kesimi ile devlete ait teşebbüslerin etkin ve rantabl olmayan yapılanma ve faaliyetleri, devletin ekonomik hayattan çekilmesi düşüncelerine üstünlük kazandırmış ve devlete ait kuruluşların özelleştirme çabaları bütün dünyada büyük taraftar bulmuştur.

1.4.3. Özelleştirme Karşıtlarının İleri Sürdükleri Görüşler

Özelleştirmenin en çok tartışılan yönü sosyal boyutudur. Özelleştirme karşıtlarının en önemli gerekçesi, özelleştirme sonrasında işsizliğin artacağı ve KİT'lerin gelir düzeyi yüksek kişilere veya kuruluşlara satılarak gelir ve servet dağılımındaki adaletsizliğin artacağı yönündedir. Bu durum, özelleştirme uygulamalarında mutlaka dikkate alınması gereken bir noktadır³³.

Türkiye'de özelleştirmeyi eleştirenler, bazı gerekçeler ileri sürerek özelleştirmeyi eleştirmişlerdir. Buna göre, Türkiye'de özelleştirme karşıtlarının ileri sürdükleri iddialara göre özelleştirme sonrası olası sakıncalar özetle şunlardır:³⁴

³³ TANDIRCIOĞLU, a.g.e.

³⁴ M. YILDIZ bk: İ.ÖNDER a.a Özelleştirmeye Genel Yaklaşım, Türkiye Maden İşçileri Sendikası, Ankara, Nisan 1994

- Özelleştirme ile kamu tekelinden çok daha vahim sonuçlar doğuracak olan tekeller ortaya çıkar. Arjantin ve Şili’de olduğu gibi ülke ekonomisi az sayıda yabancı holdinglere teslim edilmiş olur.
- Holdingleşme sonucunda bir yandan işçi örgütleri dağıtılarak, ücretler üzerinde, diğer yandan da monopolist piyasalardan yararlanılarak fiyat artışları yaratılarak, tüketiciler üzerinde kar lehine baskı yapılır.
- Özelleştirme ile kamu kesimindeki güçlü üretim araçlarının az sayıda sermayedar çevresine devredilmesi, bu üretim araçları ile oluşturulan katma değer üzerindeki söz hakkı da devredilmiş olur. Böylece toplumun ekonomik geleceğine ait söz hakkı dar bir çevreye terk edilmiş olur.
- Özelleştirme ve özelleştirmenin bir uzantısı olan yabancılaştırma ile ileriki dönemlerde, kar transferi gündeme geleceğinden, ödemeler dengesi üzerinde potansiyel baskı oluşturulur.
- Özelleştirme ve buna bağlı holdingleşme ile işçi sendikaları çökertilerek demokratik kurumlar zayıflatılır. Böylece sermaye çevreleri, sadece aktarılan yeni üretim araçları ile değil güçsüzleşen devlet ve demokratik örgütler karşısında çok daha dengesiz güç kazanmış olur.
- Özelleştirme ile birlikte yoğun olarak gündeme getirilen devletin küçültülmesi tezi bu amaçla bazı temel hizmetlerin sunumunun da piyasa güçlerine terk edilmesi politikası, hem gelir dağılımı adaletsizliğini şiddetlendirici hem de fırsat eşitliğini bozucu nitelikler taşır. Sosyal devlet görüşünden yoksun olan bu politikalar, ileride çok ciddi sosyal patlamalara neden olur.

Yine özelleştirme karşıtları, özelleştirmenin beklenen vaatlerinin gerçekleşmemesi yanında hemen ortaya çıkan bazı maliyetlerinin olduğunu ifade

etmektedirler.³⁵ Bu ekonomik itirazlardan ilki, özelleştirmenin asıl amacının kamu sektörü açığını finanse etmek yani borç ödemeleri için kaynak yaratmak olduğudur. Asıl itiraz edilen özelleştirme gelirlerinin yatırımların finansmanında ya da dış borç ödemeleri için değil, cari giderler için kullanılmasıdır. İkincisi, özelleştirmenin dış kaynak bulabilmek için IMF ve Dünya Bankası ile dış âlemdeki mali sektörün talep ettiği bir husus olmasıdır. Üçüncü itiraz noktaları, özelleştirmenin rant ekonomisi kuralları içerisinde, iktidarla yandaşı işverenler arasında, değerinin altında blok satışlarla, kamu servetinin bölüşülmesi mekanizması olarak kullanılmasıdır.

Ekonomik hedefler olarak, piyasa mekanizması tarafından optimum kaynak dağılımının sağlanamadığı durumlarda KİT'ler kaynak dağılımını düzenlemektedir. Özel sektörün yeterince sermayeye sahip olmadığı durumlarda ya da kar marjının düşük olduğu ancak, kalkınma ve gelişmenin sağlanabilmesi için yapılması zorunlu olan mal ve hizmet üretiminde, KİT'ler kurulmak zorundadır. Finansal hedefler açısından ise KİT'ler kar elde etmek amacı ile kurulmazlar ancak, diğer hedeflerle çatışmaması ve sosyal yararı arttırması koşulu ile belirli bir kar marjını sağlamaları gerekmektedir. Siyasal hedefler, ekonomik ve sosyal hedeflerle bir arada bulunmaktadır. Bununla birlikte ülke güvenliğinin sağlanması, yabancı sermayenin egemenliğini kaldırmak gibi hedefler siyasal hedefler arasında sayılmaktadır. Sosyal hedefler ise gelir dağılımındaki adaletsizliği gidermek, işsizliği önlemek, zorunlu olarak üretilmesi gereken malların uygun nitelikte ve fiyatta sunulmasını sağlamak, çalışanların yönetime katılmaları olarak sayılabilir³⁶.

KİT'lerin özelleştirilmelerine ilişkin program düzenlenirken ülkenin içinde bulunduğu sosyal, siyasal ve ekonomik durumun iyi analiz edilmesi gerekmektedir. Gelişmiş bir ülkede uygulanan özelleştirme ile gelişmekte olan bir ülkede uygulanan özelleştirme aynı sonucu vermeyecektir. Özelleştirmeye ilişkin karşıt görüşler ileri sürülürken, KİT'lerin niteliklerinin göz önünde bulundurulması gerekliliğine dikkat çekilmektedir. Azalan maliyet koşullarının geçerli olduğu, dışsal faydaların bulunduğu, kamu hizmeti niteliğinin ağırlık taşıdığı alanlarda özel işletme ve monopollerin toplumun genel yararına olumsuz etkilerini önlemek amacıyla bu

³⁵ G. AKALIN, Kitler Ve Özelleştirilmeleri, Gazi Kitabevi, Ekim 2003, s 224.

³⁶ ÇONDUR, a.g.e, s 29.

alanlarda faaliyetlerde bulunan KİT'lerin özelleştirme uygulamaları dışında tutulmaları gerekliliğine değinilmektedir³⁷.

1.5. Özelleştirme Yöntemleri

Özelleştirmeyle ilgili olarak uygulanan başlıca yöntemler şunlardır:

1.5.1. İhale Yöntemi (Contracting-Out)

Kamu tarafından gerçekleştirilmekte olan bir mal ve hizmetin üretiminin, tamamen veya kısmen, ihale ile belirlenen firmaya devredilmesidir. İhalede temel ölçü, o hizmetin minimum maliyetle yapılması olduğu için, etkinliğin yanı sıra, kamu giderlerinde tasarruf sağlamayı hedefleyen bir yöntemdir. Bu yöntem Türkiye'de, gerek KİT'ler, gerekse diğer kamu kuruluşlarında, maliyetlerde tasarruf sağlaması ve son yıllarda personel konusunda getirilen kısıtlamalar nedeniyle büyük çapta uygulanmaktadır. Başlangıçta temizlik, yemek ve benzeri hizmetler sözleşme ile müteahhitlere verilirken, daha sonra doğrudan üretimle ilgili hizmetler de sözleşme ile firmalara ihale edilmeye başlanılmıştır. Örneğin, Etibank'ın birçok işletmesinde bazı maden ocaklarındaki üretimin tamamı müteahhit aracılığı ile gerçekleştirilmektedir. Yöntem, belediyeler tarafından da yol bakım onarımı, çöplerin toplanması, park bahçe yapımı ve benzeri hizmetlerde uygulanmaktadır³⁸.

İhale yöntemimde malın el değiştirmeden fiyatı yoktur. Malın üzerine fiyatın konması, malın gerçek fiyatını belirlemez. Fiyat, alıcının ödemeye razı olduğu, satıcının da satmaya razı olduğu fiyattır³⁹.

1.5.2. Yasal-Kurumsal Serbestleşme (Deregulation)

Aslında bir özelleştirme yöntemi olmaktan çok kamu ekonomisinin sınırlarını daraltmaya ve tüm ayrıcalıklarını kaldırmaya yönelik bir iktisat politikası aracıdır. Ekonomik faaliyetlerde piyasa şartlarına işlerlik kazandırılması, devlet tekelindeki iktisadi faaliyetlerde özel sektörün önündeki giriş engellerinin kaldırılması

³⁷ M.B. ALTINTAŞ, Kamu İktisadi Teşebbüslerinin Özelleştirilmesi ve Özelleştirmenin Sermaye Piyasasına Etkileri. Sermaye Piyasası Kurulu Yayınları, Yayın No: 8, Ankara, 1988, s 53.

³⁸ ÖZTÜRK, age, s 8.

³⁹ E. MUMCU, Özelleştirme Bir Hayat Görüşüdür, Hürriyet Gazetesi, 11.11.2003.

yönündeki uygulamalar olarak tanımlanmaktadır. Yasal kurumsal serbestleşmeye, özelleştirme kuramcıları ve uygulamalarda büyük destek sağlayan Dünya Bankası ve IMF tarafından büyük önem verilmekte, ekonomide etkinliğin sağlanmasında ön şartlardan birisi olarak görülmektedir. Türkiye’de 24 Ocak 1980 kararlarını izleyen süreçte, yasal kurumsal serbestleşme yönünde çeşitli uygulamalar yapılmış; piyasa ekonomisine devletin müdahalesini asgariye indirecek para ve maliye politikaları değişikliklerinin yanı sıra 3032 sayılı Yasa ile 1984 yılında çay tekeli, 3291 sayılı Yasa ile 1986 yılında tütün tekeli kaldırılmıştır⁴⁰.

1.5.3. Satış Yöntemi (Asset Sales)

Bu yöntem kamu kuruluşunun aktiflerinin kısmen veya tamamen satılması olup 2 alt yöntem şeklinde uygulanmaktadır.

a) Doğrudan (Direkt) Satış Yöntemi: Türkiye’deki uygulama şekliyle varlık satışı olarak da adlandırılmaktadır. Burada, kamu kuruluşunun aktiflerinin tamamı veya bir kısmı özel kişi veya kuruluşlara satılmaktadır.

Direkt satış yönteminin başarılı sonuçlar verebilmesi açısından, özelleştirmeye konu olan teşebbüslerin mali performanslarının iyi olması ve çok büyük işletmeler olmamaları yararlıdır⁴¹.

b) Hisse Senedi Yoluyla Satış Yöntemi: Bu yöntemde, kamu kuruluşunun hisse senetleri aracılığı ile bireylere ve/veya özel kuruluşlara satışı söz konusudur. Hisse senetlerinin satışı doğrudan halka, tek bir alıcıya, o kamu kuruluşunda çalışanlara ve seçilmiş finansal aracı kuruluşlara yapılabilir. KİT hisselerinin tamamının veya bir kısmının bir alıcı ya da alıcı grubuna doğrudan satışı söz konusu olup blok satış olarak da adlandırılmaktadır. Sermaye piyasaları aracılığıyla satışta halka arz uygulaması söz konusudur.

Yorum gerektiren bir farklılık, senet (voucher) yoluyla satışın özelleştirme konusunda daha büyük bir kararlılık ortaya çıkarabileceğidir. Hükümet doğrudan para

⁴⁰ ÖZTÜRK, age, s 8.

⁴¹ E ÖRÜCÜ, K.İ.T.’lerin Özelleştirilmesi Açısından, Hisse Senedi Değerlemesi Sorunu Ve Bir Araştırma, Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Anabilim Dalı, Doktora Tezi, s 33.

almadığından kamuoyuna girişimleri satın almaları gerektiğine dair güçlü mesajlar göndermektedir. Para almayarak, verili bütçe sınırlamaları altında, hükümetin rolünü azaltacağına ilişkin bir taahhütte de bulunmaktadır. Üstelik hükümetler hisse senetlerini geniş bir tabana yayarak, (halka) geniş ölçüde dağıtarak olası bir devlet mülkiyetine dönüşü siyasal açıdan istenmez hale getirmektedir⁴².

1.5.4. Yönetim Devri Yöntemi (Management Contract Method)

Kamu işletmelerinin, mülkiyetin kamuda kalması şartıyla, profesyonel bir yönetim grubu tarafından, belirli bir ücret karşılığında, belirli bir süre (genellikle 3-5 yıl) işletilmesi olarak tanımlanabilir. Bu yöntemde işletmenin sahipliği ile yönetim sorumluluğu birbirinden ayrılmıştır. Böylece, yönetim grubunun modern yönetim tekniklerini uygulaması ve sektörde üstünlük sağlamak veya mevcut üstünlüklerini korumak amacıyla teknolojik gelişmeleri takip ederek, işletmede verimliliği ve karlılığı artırıcı yönde uygulamalara yönelmesi beklenmektedir. Yönetim sözleşmelerinde firmanın kar veya zararından tesislerin sahibi olan devlet sorumludur.

Mülkiyet devrini içermediği için tam bir özelleştirme olarak kabul edilmeyen yönetim sözleşmelerinden, kamu işletmelerinin özelleştirmeye hazırlanması ve bu süre içerisinde verimliliğin ve karlılığın artırılması amaçlanmaktadır.

Yönetim devri ile kamuya ait işletmelerin politik kaygılardan uzak, bağımsız olarak çalışmaları hedeflenmektedir. Ancak özellikle gelişmekte olan ülkelerde, yönetici grubun kararlarının mal sahibinin çıkarları yönünde olup olmayacağının kontrol edilmesi sistemin en önemli sorunudur⁴³.

Bu yöntem daha çok; turizm, sağlık hizmetleri, cadde onarımı, ağaç bakımı, şehir içi toplu taşımacılık hizmetleri bakımından uygulanabilir yöntem olarak kabul edilmektedir.

⁴² D.E.LOGUE (Çev: F.Şaşmaz) bk: Koç Üniversitesi Ve Tütünbank İşbirliği İle Gerçekleşen Özelleştirme Uluslararası Sempozyumu, 4 Kasım 1994, s 11

⁴³ <http://idari.cu.edu.tr/igunes/kit/file04.doc> (22.10.2006)

1.5.5. İşletme Hakkı Devri

Mülkiyeti kamuda kalmak kaydıyla, mal ve hizmet üretim birimlerinin işletilmesinin özel sektöre devredilmesidir. Türk mevzuatına 2983 sayılı Tasarrufların Teşviki ve Yatırımların Hızlandırılmasına Dair Kanunla girmiş olup bu tip özelleştirme uygulamaları limanların ve elektrik santrallerinin işletme haklarının verilmesinde uygulanmakta; mülkiyet hakkı kamuda kalmaktadır⁴⁴.

1.5.6. Finansal Kiralama Yöntemi (Leasing)

Avrupa Para Birliği, Finansal kiralama'yı şu şekilde tanımlamıştır: "Finansal kiralama; kiraya veren ve kiralayan arasında imzalanan ve üreticiden kiralayan tarafından seçilip, kiraya veren tarafından satın alınan bir malın mülkiyetini kiraya veren, kullanım hakkını ise kiralayana bırakan bir sözleşmedir"⁴⁵.

Finansal kiralama kavramının özünü; yatırım mallarının kullanım haklarının devri oluşturmaktadır. Yani, yatırım mallarının (menkul veya gayrimenkul) ekonomik ömrünün belirli bir süresi veya tamamı boyunca, mülkiyetini kiralayanda, zilyetliğini ise belirli bir kiracıya bırakan, kiralama süresi bitiminde varlığın kiralayana geri verilmesi veya belirli bir bedel karşılığında mülkiyetin kiracıya devredilmesini düzenleyen bir anlaşmadır⁴⁶.

Ülkemizde yürürlükte bulunan finansal kiralama kanunu ile, sözleşme süresi sonunda kiracının, malın mülkiyetini satın alma hakkına sahip olabileceği belirtilmiştir. Bu itibarla, Türkiye'de Kamu İktisadi Teşebbüslerinin özelleştirme amacıyla, gerçek veya tüzel kişilere kiralanması mümkün olmaktadır⁴⁷.

⁴⁴ ÖZTÜRK, age, s 9.

⁴⁵ S.CANBAŞ ve H.DOĞUKANLI, Finansal Pazarlar, Beta Yayınevi, 2.Baskı, İstanbul, 1997 s 348.

⁴⁶ E. ONURSAL, <http://www.foreigntrade.gov.tr/ead/DTDERGI/nisan2001/finansal.htm>

⁴⁷ E. ÖRÜCÜ, K.İ.T.'lerin Özelleştirilmesi Açısından, Hisse Senedi Değerlemesi Sorunu Ve Bir Araştırma, Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Anabilim Dalı, Doktora Tezi, s 36.

1.5.7. İmtiyaz Devri (Franchising Method)

Bu yöntem, esas olarak doğal tekellerin söz konusu olduğu üretim faaliyetlerinde kullanılmaktadır. Elektrik, su, demiryolları gibi sanayilerde ölçek büyümesi sonucu şirketin maliyetinin düşmesi ile ortaya çıkan doğal tekelleşmenin olduğu üretim alanları, imtiyaz sözleşmesi ile özel kesime devredilmektedir. Hizmetin büyük ölçekte olası maliyetlerin düşmesine ve doğal tekelin doğmasına yol açmaktadır. Bu alanların özel sektöre devredilmesiyle, verimsiz çalışması nedeniyle doğal tekel avantajlarını tüketicilere ucuz fiyat şeklinde yansıtamayan KİT'ler yerine, yapılacak pazarlık sonucunda söz konusu mal ve hizmeti en düşük bedelle piyasaya sunmayı kabul eden firmanın imtiyazı alacağı; dolayısıyla, aynı mal ve hizmeti tüketicilerin daha ucuza tüketecekleri iddia edilmektedir⁴⁸.

İmtiyaz yönteminin iki ayrı şekilde uygulanması mümkün olmaktadır. Birincisi, kamu arazisinin kullanımını kapsamaktadır. Hava yolları, caddeler, demiryolları, elektrik, su, yeraltı alanları vb.nin kullanımı bu uygulamaya örnektir. İkincisi ise; kamuya ait mülkün özel kiracılar tarafından ticari girişim için kullanılmasıdır⁴⁹.

1.5.8. Fiyatlandırma Yöntemi

Bu yöntemde, daha önce ücretsiz olarak sunulan bazı hizmetlerin fiyatlandırılarak belli bir bedel karşılığı sunulmasıdır. Fiyatlandırma yöntemi, 1980 sonrasında Türkiye'de de geniş uygulama alanı bulmuş; yüksek öğretimden harç alınması, paralı yol uygulaması, reçete bedellerine katılım gibi çeşitli yöntemler uygulamaya konulmuştur⁵⁰.

⁴⁸ ÖZTÜRK, age, s 9.

⁴⁹ E.S.SAVAS, Methods of Privatization, Economic Perspectives and Electronic Journal of the U.S: Information Agency, Volume 2, Number 1, January, 1997, s.17

⁵⁰ ÖZTÜRK, age, s 9.

İKİNCİ BÖLÜM

DÜNYADA VE TÜRKİYE'DE ÖZELLEŞTİRME

UYGULAMALARI

2.1. Dünyada Özelleştirme Uygulamaları

Özelleştirme, dünyada 1970'li yılların ortalarından itibaren 50'den fazla ülkede yaygın olarak savunulmaya başlanmış ve verimlilik ile rekabet temelleri üzerine kurulacak piyasa ekonomilerinin yapılanması için zorunlu bir uygulama olarak görülmüştür. Özellikle uluslararası ticaretin giderek ve hızla artması, ulusal piyasalarda rekabeti daha çok gündeme getirmiştir. Bu ise ekonomik karar alma sürecinde piyasaların çok daha fazla rol oynar hale gelmesi demektir. Tüm bu gelişmeler nerdeyse tüm dünyada, özelleştirme gibi rekabeti sağlayıcı yönde yeniden düzenlemelere yol açmıştır. Özelleştirmenin gerekçelerinde de bunu açıkça görebiliriz⁵¹.

Özelleştirme, devletin küçülmesi ve kamu açıklarının ortadan kaldırılması, öncelikle piyasa ekonomisinin yapılanması ve ekonomik istikrarsızlıkların ortadan kaldırılması açısından önem taşımaktadır. Bilindiği gibi bütçe açıkları yalnızca gelişmekte olan ülkelerin değil gelişmiş ülkelerin de en önemli sorunudur. Çünkü bütçe açıkları genelde ekonomiye enflasyon olarak yansımaktadır⁵².

Özellikle gelişmekte olan ülkelerin korkulu rüyası olan enflasyonun, kamu açıkları tarafından beslendiği, hemen hemen tüm ekonomistler tarafından kabul edilen bir gerçektir. Bu ülkeler, enflasyonla savaşın, kamu açıklarını kapatmadan kazanılamayacağını farkındadırlar. Bu kadar problem ortaya çıkaran kamu açıklarının başında ise, sürekli sübvans edilen KİT açıkları gelmektedir. Bunun

⁵¹ Y. EGE, Dünyadaki Uygulamalar Işığında Rekabet Politikası ve Özelleştirme, Hazine Dergisi, Ocak 2000, Sayı 13, s 69.

⁵² A. EKER bk: B. TEKİN a.a Mezarlıklar Bile Özelleştiriliyor, Liberal dergisi, Mart 1994, s 65.

bilincinde olan ülkeler ekonomiye rekabetçi, verimli ve piyasa şartlarına göre çalışacak dinamik işletmeler kazandırmanın yolunun özelleştirmeden geçtiğini bilmekte ve bu yolda çalışmalarına devam etmektedirler⁵³.

Bu bölümde dünyada gerçekleştirilen özelleştirme uygulamaları ABD, Batı Avrupa Ülkeleri, Doğu Avrupa Ülkeleri ve Gelişmekte Olan Ülkelerden ayrı ayrı örnekler verilerek incelenmiştir.

Eski kamu kurumlarının ve hizmetlerinin özelleştirilmesi ve tekel pazarının liberalleşmesi 1990'lı yıllar boyunca tüm Avrupa ülkelerine hâkim olan ekonomik yaklaşımdır. 1980'li yıllarla birlikte başlayan Avrupa'daki özelleştirme ve liberalleşme hareketi II. Dünya Savaşından sonra etkili olan ekonomide devletin müdahaleci politikasını tamamen değiştirmiştir. Aşağıdaki tabloda Avrupa'da özelleştirme ve liberalleşme sonucunda ortaya çıkan gelişmeler verilmiştir.⁵⁴

Çizelge 1: Avrupa'da özelleştirme ve liberalleşme sonucundaki gelişmeler

Ülke	Gelişmeler
Avusturya	Bankacılık, petrol ve gaz, tuz ve türün sektörlerinde tam ya da yarı özelleştirmeye gidilmiştir. Telekom halka arz edilmiştir. Demiryolları, posta ve elektrik sektörleri yeniden yapılandırma çalışmasındadır.
Belçika	Hizmet sektöründe bankacılık, sigortacılık ve deniz taşımacılığı tamamen özelleştirilmiştir. Telekomünikasyon, posta teşkilatı ve demiryolları şirketi özerk kurumlar haline getirilmiştir.
Danimarka	Hizmet sektörü (bankacılık ve taşımacılık) özelleştirilmiştir. Telekom'un tamamı satılmıştır. Sosyal güvenlik sisteminde kiralama yöntemi uygulanmıştır.
Finlandiya	Demiryolları, posta teşkilatı, havayolları ve bankacılıkta işletme hakkı özel sektöre devredilmiştir. Telekom özelleştirilmiştir. Yerel düzeyde sosyal güvenlik sisteminde kiralama kullanılmaktadır.
Fransa	Fransız Telekom ve Havayollarının yarısı özel sektöre satılmıştır. Sosyal güvenlikte özelleştirme hiç uygulanmamaktadır. Petrol ve doğal gaz şirketleri tamamen özelleştirilmiştir.

⁵³ A. EKER, bk. Dünyada Özelleştirme Uygulamaları ve Sonuçları, Dokuz Eylül Üniversitesi İ.İ.B.F. Maliye Bölümü-Celal Bayar Üniversitesi İ.İ.B.F, Özelleştirme Sempozyumu, 28/29 Nisan 1994. S 98-99.

⁵⁴ Roberto Pedersini, Privatisation and industrial relations, <http://www.eurofound.eu.int/1999/12/study/tn9912201s.html>.

Ülke	Gelişmeler
Almanya	Otomobil ve kimya sektörü ile eski doğu Almanya'dan kalan kamu kurumlarının tamamı özelleştirilmiştir. Bazı özelleştirme süreçleri sadece yerel yönetimler seviyesinde kalmıştır (ulaşım ve temizlik işleri gibi). Enerji, posta ve Telekom'un yarısı özelleştirilmiştir.
Yunanistan	Hizmet sektörü kısmen özelleştirilmiştir. Tüm kamu kurumlarının özelleştirilmesi hala tartışılmaktadır.
İrlanda	Devletin elinde bulunan bankalar, havayolları, havayollarında yer hizmetleri, orman işletmeleri özelleştirilmiştir. Elektrik kurumu özelleştirilme sürecindedir.
İtalya	Bankacılık ve sigortacılık sektöründe özelleştirmeye gidilmiştir.
Lüksemburg	Devlet kurumlarının (demiryolları ve bankalar) yasal statüleri değişmiştir.
Hollanda	Bankacılık, kimya, posta ve Telekom, enerji ve ulaşım sektörlerinde özelleştirme gerçekleşmiştir.
Norveç	Bazı sektörlerde (tarım ve eczacılık) özelleştirme gerçekleşmiştir. Devletin elinde bulunan petrol şirketi ile Telekom özelleştirilmesi tartışılmaktadır. Özerk şirketler aracılığıyla devlet yönetiminin devam ettiği Telekom, posta, demiryolları ve enerji şirketlerinde liberalleşme çalışmaları sürmektedir.
Portekiz	Telekom özelleştirilmiştir. Sosyal güvende bazı hastaneler satılmıştır.
İspanya	Özelleştirme devletin elinde bulundurduğu kurumları azaltmıştır. (demir, petrol, tekstil, kimya, elektrik, ulaşım ve Telekom satılmıştır) Sosyal güvenlik sisteminin özelleştirilmesi gündemdedir.
İsviçre	Kamu kurumlarının işletme hakkı özel sektöre devredilmiştir. Demiryolları ve Telekom'un özelleştirilmesi tartışılmaktadır.
İngiltere	Kamu kurumlarında çok yoğun bir özelleştirme gözlenmiştir.

Kaynak: R. PEDERSINI, Privatisation and industrial relations,
<http://www.eurofound.eu.int/1999/12/study/tn9912201s.html>.

2.1.1 ABD'deki Özelleştirme Uygulamaları

Özelleştirme A.B.D.' de merkezi ve mahalli idareler seviyesinde çokça görülmektedir. Yeni tahvil ihracına seçmenlerin soğuk bakması ve vergileri arttırmaya karşı muhalefetin artması, fonların federal hükümetten transferini azaltmış, merkezi ve mahalli politikacılar pek çok olayda kamu alt yapısı ve hizmetlerine mal ve hizmet temininde özel sektöre dönüş yapmak zorunda

bırakılmışlardır. Politikacılar özel sektör tedariklerinin maliyet etkinliğini sağlayabildikleri için, diğer durumlarda faaliyetleri kolayca özelleştirmişlerdir. Federal seviyede özelleştirme bir cari yönetim politikası olmaktadır. Mesela Başkan Reagan, başkanın İdari Biriminin bir parçası olarak bir Federal Emlak Tetkik Kurulunu tesis eden, 25 Şubat 1982 tarihli ve 12348 sayılı İdari Kararı onaylamıştır. Bu kurulun görevi federal devletin sahip olduğu fazla reel değerleri (varlıkları) özelleştirmektir. Bununla beraber, zaman içinde idare, özelleştirme politikasının uygulanmasında yavaş hareket etmiştir⁵⁵.

ABD'de kamu hizmetlerinin önemli bir bölümü özelleştirilmiştir. Özellikle belediye hizmetleri, cankurtaran hizmetleri, hapisane hizmetleri, çöp toplama hizmetleri, itfaiye işleri, büyük oranda özel kesimce yürütülmektedir. Böylelikle, yerel yönetimlerde gerçekleşmiş olan büyük çaplı özelleştirmeler sayesinde, 40.000 nüfuslu beldelerde devlet memuru sayısı yaklaşık 55 civarına inmiştir⁵⁶.

Yerel yetkileri özelleştirmeye yönelten en büyük etmen maliyet ögesidir: Rekabetçi özel piyasa, genellikle kent yönetim teşkilatlarını, yaptıkları rutin hizmetleri çok daha ucuza sağlamaktadır. Yapılan birçok araştırma, bu hizmetlerin yerine getirilmesinde yüklenicilerin kullanıldığı durumlarda maliyetlerden önemli miktarda tasarruf sağlandığını doğrulamaktadır. Örneğin, yakın zamanlarda California bölgesindeki Los Angeles'ta yapılan bir araştırma, kent yönetimi personeline yapılan aynı nitelikteki bir işle karşılaştırıldığında yüzde 43 daha pahalıya mal olmakta, yine kapıcılık (odacılık) hizmetleri aynı karşılaştırmayla yüzde 73, yol kaplama işi yüzde 96 oranında pahalıya çıkmaktadır. İncelemede ele alınan sekiz tür hizmetten sadece bordro (ücret, maaş) hazırlama işi maliyet bakımından özel sektörle karşılaştırılabilmektedir. Tabii, bunlara ek olarak, kamu

⁵⁵ S. HANKE, Özelleştirme Teorisi, Çev: Prof.Dr. Fevzi Devrim
<http://www.canaktan.org/ekonomi/ozellestirme/kamu-ekonomisi-genisleme/devrim-ozellestirme-teorisi.htm> (11.02.2006)

⁵⁶ A.SARISU bk: Y. Doğan a.a Kamu İktisadi Teşebbüsleri ve Özelleştirme, İzmir, Fakülteler Kitapevi, 1993, s.156.

hizmetinin yerine getirilmesi için sözleşmeyi kazanan özel firmalar yerel vergiler de ödemektedirler⁵⁷.

2.1.2 Batı Avrupa Ülkelerindeki Özelleştirme Uygulamaları

a) İngiltere Örneği

Özelleştirme uygulamaları ilk kez Thatcher Hükümetinin 1979 yılında İngiltere’de iktidara gelmesiyle bu ülkede başlamış ardından Şili, Arjantin ve Meksika’da uygulamaya konulmuştur. Diğer 3 ülkede özelleştirme esas olarak dış borç ödemelerine ve artan bütçe açıklarına yönelik bir önlem olarak gündeme gelirken, İngiltere’de özelleştirmenin başlıca amacı, ekonomide rekabet kurallarına işlerlik kazandırılması, kamu kesimindeki savurganlığın önlenmesi, tüketicinin korunması gibi çok sayıda fonksiyonu yerine getirmek olmuştur⁵⁸.

İngiltere’de 1979 yılı seçim dönemi içerisinde, Muhafazakâr Partinin seçim bildirgesinin en önemli bölümü bu konuya ayrılmıştır. Britanya halkının, işçi partisinin millileştirme planlarına ciddi bir biçimde karşı çıktığı, buna rağmen, konut, bankacılık, sigorta, ilaç sanayi ve ulaşım sektörlerinde çalışan firmaların millileştirilmesinin devam ettirildiği, bu millileştirilmelerin giderek hem yoksullaşmaya hem de özgürlüklerin azalmasına yol açacağı belirtilere muhafazakâr iktidarın bütün bu sektörleri özelleştireceği beyan edilmiştir⁵⁹.

1980’lerin ikinci yarısı, devlete daha az yük olmak için demir yollarında ilk önce sektörleşmeye gidilmiş ve bu yeniden yapılanma sayesinde demiryollarının yeni yönetim şekli coğrafi bölgeler yerine iş sektörlerine göre yapılandırılmıştır. İlk olarak 1985’te Network South East kuruldu. (şehirlerin banliyöleri ile merkezleri arasında tren taşımacılığının yürütüldüğü şirket) 1987de şehirlerarası tren taşımacılığını üstlenen İnter City kurulmuştur. Bu bölgesel yönetim yapısı yürürlükten

⁵⁷ S.M. BUTLER, Kamu Hizmetlerinin Özelleştirilmesi, Çev: Prof.Dr.Coşkun Can AKTAN, <http://www.canaktan.org/ekonomi/ozellestirme/aktan-makaleler-ceviriler/butler-kamuhizmet-ozellestirme.htm>. (11.02.2006).

⁵⁸ N. ÖZTÜRK, a.g.e.

⁵⁹ M.AKDİŞ, a.g.e, s.12-35.

kaldırılıncaya kadar birkaç yıl devam etmiş, kamu kurumlarında sektörleşme özelleştirilmenin etkin bir şekilde uygulanmasında çok faydalı sonuçların ortaya çıkmasına yol açmıştır⁶⁰.

Bununla birlikte, İngiltere'deki muhafazakâr partinin özelleştirme düşüncesi başlıca şu gerekçelere dayanmıştır⁶¹:

- i) Kamu sektörü borçlanma ihtiyacını azaltmak suretiyle para arzını kontrol altında tutmak ve böylece enflasyon oranını düşürmek,
- ii) KİT'lerin tekel statüsünü kaldırmak ve serbest rekabet ortamında faaliyet göstermelerini sağlamak suretiyle ekonomideki rekabeti ve verimliliği arttırmak.
- iii) Halkın daha büyük bir kesiminin tasarruflarını hisse senetlerine yönelterek sermaye mülkiyetini tabana yaymak.
- iv) Borçlanma ve vergi gelirlerine alternatif olabilecek yeni bir gelir kalemi oluşturmak.

İngiltere'de özelleştirilmenin bilinen bütün yöntemleri denenirken, en çok kullanılanı halka arz yöntemi olmuştur. Halka arz yöntemiyle yatırımcı sayısı 10 yılda 3 milyondan 9 milyona çıkarılmıştır. Genellikle zarar eden küçük çaptaki işletmelerin özelleştirilmesinde ise blok satış yöntemi kullanılmıştır.

British Gas (gaz), British steel (çelik), British Petroleum (petrol), Britoil (petrol) British Telecom gibi kuruluşlar halka arz yöntemiyle özelleştirilirken Rollsroyce ve Jaguar, Short Brothers (uçak sanayi) Amersham International (kimya), Warship Yards (savaş gemi inşaatı), Aerospace gibi kuruluşlar ise blok satış yöntemiyle özelleştirilmiştir.

⁶⁰ www.absoluteastronomy.com/reference/privatisation_of_british_rail (07.02.2006)

⁶¹ M.AKŞİT bk. YAMAN Arslan a.a Kamu İktisadi Teşebbüsleri ve Özelleştirmeleri, Başbakanlık Kamu Ortaklığı İdaresi, Yayınlanmamış Çalışma, 1993 Ankara, s 12.

İngiltere' de özelleştirmenin gerçekleştirilmesi kolay olmamıştır. İdeolojik güçlülere ek olarak, millileştirilmiş endüstrilerdeki işçiler, bu işletmelerdeki işleri konusunda büyük endişelere kapılmışlardır. Bu millileştirilmiş endüstrilerin hizmetlerini ve ürünlerini kullananlar ve tüketenler arasında bile korkular ortaya çıkmıştır: Fiyatlar artacak mı; hizmetlerin düzeyi aynı şekilde sürecek mi? Fakat, buna rağmen, özelleştirme konusunda diğer ülkelere de alınacak önemli dersler sağlayan çok ustalıklı bir stratejiyle bu muhalefet yenilmiştir⁶². Özellikle “yaygın hisse senedi sahipliği”ni teşvik etmekle İngiliz Devleti, Londra Borsası'na bir randımansızlık kaynağı sokmuştur⁶³.

b) Fransa Örneği

1979 petrol şokundan sonra birçok diğer Batı Avrupa ülkesi gibi Fransa'da da ekonomi bunalımlı bir döneme girmiştir. Mauroy Başbakanlığındaki sosyalist hükümet döneminde fiyat ve ücretler geçici olarak dondurulmakla birlikte, tam anlamıyla bir istikrar politikası uygulanamamıştır. Bütçeden millileştirilmiş şirketlere yapılacak kaynak aktarımı kısıtlı kalmıştır⁶⁴.

Bütçe imkânlarının zorlanması millileştirmeyi gerçekleştirenler arasında farklı düşüncelerin doğmasına yol açmıştır. 1985 yılına gelindiğinde, artık özelleştirmeden yana olanlar çoğunluğa ulaşmışlardır. Chirac, Mart-1986 seçimlerinden sonra Başbakan olarak hükümet programını Parlamente'ye sunarken, özelleştirme konusundaki hedeflerini de açıkça ortaya koymuştur.

Böylece 1986 yılında, benzer durumdaki Avrupa ülkelerine göre daha gecikmeli olarak Fransa'da özelleştirme uygulamaları başlamış bulunmaktadır. Yeni liberal düşüncenin etkilerinden daha çok, kamu sektörünün uzun yıllar bir türlü atılım yapamaması ve 1985 yılına göre son 5 yılda giderek artan ölçüde topluma ve

⁶² <http://www.canaktan.org/ekonomi/ozellestirme/aktan-makaleler-ceviriler/butler-kamuhizmet-ozellestirme.htm>, S.M. BUTLER, Kamu Hizmetlerinin Özelleştirilmesi, Çev: Prof.Dr.Coşkun Can AKTAN.

⁶³ K. YILMAZ bk: Koç Üniversitesi Ve Tütünbank İşbirliği İle Gerçekleşen Özelleştirme Uluslararası Sempozyumu, 4 Kasım 1994, s 95.

⁶⁴ M.AKDİŞ, a.g.e, s.12-35.

bütçeye yük olmaya başlaması sonucunda bir çıkış yolu olarak gündeme getirilmiştir. 1986'da iktidara gelen muhafazakâr koalisyon hükümetinin, son iki seçim döneminde savunduğu özelleştirmeyi başlatmak için anayasada değişiklik yapması ve çok fazla düzenleyici yasa çıkarması gerekmemiştir. Bu nedenle 3-4 ay içinde iki yasa çıkarılarak kısa sürede özelleştirme başlatılmıştır⁶⁵.

Hükümetin bu konudaki iradesini ortaya koyması ile, toplam değeri 150 ila 300 milyar Ffr arasında tahmin edilen ve 800 bin işçinin çalıştığı 65 adet kamu kuruluşunun hisselerinin satışı kararlaştırılmıştır. Bu kuruluşlardan 12 adedi de 1986-1987 arasında özelleştirilmiş olup süreç hala devam etmektedir⁶⁶.

c) Almanya Örneği

Batı Almanya, özelleştirme uygulamasına ilk defa 1957 yılında başlamış ve başarılı özelleştirme örnekleri verilmiştir. Batı Almanya'da özelleştirmenin temel amacı, sosyal piyasa ekonomisini geliştirmek ve gelir dağılımındaki adaletsizliği bir ölçüde de olsa çözüme kavuşturmaktır. Bu esaslar çerçevesinde, önce Preussap adlı maden sektöründe faaliyet gösteren bir anonim şirket özelleştirilmiştir. Hisse senetlerinin satışa sunulması sırasında bir kişiye en çok 5 adet hisse senedi satılması şeklinde bir sınırlama getirilerek, hisselerin daha çok kimse tarafından alınması sağlanmıştır⁶⁷.

Batı Almanya, Doğu Almanya ile birleştikten sonra özelleştirme konusu iki yönlü olarak yürütülmektedir. Batı'nın klasik Alman kuruluşlarında, örneğin Luftansa'da, özel kesime açılan paylar büyürken ya da Weba grubunda aynı yönde gelişmeler olurken; Doğu Almanya'nın Devlet girişimleri, bütün batı alemine açılmaktadır. Almanya, 1990 yılı itibariyle 10 milyar DM'lık özelleştirme yapmayı planlamıştır. Bu oluşumun yanında, özellikle bir KİT olan Volkswagen'in ,

⁶⁵ H.ESEN, Fransa'da Özelleştirme Uygulamaları, Özelleştirmenin Kurumsal Yapısı ve Gelirlerinin Kullanımı, T.C. Başbakanlık Hazine Müsteşarlığı Yayınları, Ocak 1999.

⁶⁶ http://www.geocities.com/ceteris_paribus_tr/a_sarisu.doc (11.02.2006). A.SARISU, Dünyada ve Türkiye'de Özelleştirme.

⁶⁷ M.AKŞİT bk: D.Yahya a.a Kamu İktisadi Teşebbüsleri ve Özelleştirme, Fakülteler Kitapevi, İzmir 1993, s 137.

İspanya’da Seat’ın ve Çekoslavakya’da Skoda’nın yönetimlerinde etkili olacak paylar satın alınmıştır. Bu da çok uluslu bir özelleştirme türü ortaya çıkarmıştır⁶⁸.

Doğuya ait dev ve hantal yapıdaki kamu işletmeleri, serbest piyasa ekonomisinin yapısına uyum sağlayabilecek ve Avrupa Topluluğu standartlarında işlev görebilecek seviyeye getirmek için farklı bir özelleştirme programı uygulamaya koymuştur.

Bu amaçla, Doğu ve Batı Almanya’nın birleşmesinden hemen önce 1990 yılında Doğu Almanya’da Treuhandanstalt (THA, Treuhand), adlı kamu kurumu kurulmuştur. Birleşmeden sonra bazı yapısal değişiklikler geçiren kurum dünyanın en büyük endüstriyel kamu kuruluşu olma özelliğini taşıyan büyük bir holding şirketi haline gelmiştir. Şirket, Doğu Almanya’daki kamu iktisadi kuruluşlarını ve iktisadi kamu varlıklarını özelleştirmekle görevlendirilmiştir. 1990 yılında THA, devraldığı 8 bin devlet kuruluşunu reorganizasyonla 12 binin üzerinde şirket haline dönüştürmüş, faaliyeti tamamladığı 1994 yılına kadar bunlardan 11.242’si özelleştirilmiştir. (İşletme bölümleri ve maden ruhsatları dahil edildiğinde 15.102). Devralınan şirketlerin %95’inin özelleştirilmesi ve bu şirketlerden zaman içinde yalnızca 1.170’inin, yani yaklaşık %10’unun başarısız olarak iflas etmesi THA’nın yaptığı özelleştirmelerin genel olarak başarılı olduğu şeklinde değerlendirilmektedir. 1994 yılında THA, Doğu Alman şirketlerin özelleştirmesini tamamladıktan sonra, yapılan özelleştirme sözleşmelerinin takibi, danışmanlık hizmetleri vb bazı birimleri dışında tasfiye edilmiştir. Halen mevcut olan Alman kamu şirketlerinin özelleştirilmesi ise Maliye Bakanlığı aracılığı ile sürdürülmektedir⁶⁹.

2.1.3 Doğu Avrupa Ülkelerindeki Özelleştirme Uygulamaları

Doğu Avrupa ülkelerinin içinde bulunduğu durum önemli bir örnek teşkil etmektedir. Çünkü, bu ülkeler, yaklaşık 50 yıldan daha az bir süre içinde, devlet-

⁶⁸ M.AKŞİT bk: S. ÖZMEN a.a Özelleştirme Alanında Dünya’dan Görüntüler, Maliye Yazıları Dergisi, Sayı:25, Temmuz/Aralık 1990, s.7-11

⁶⁹ http://www.geocities.com/ceteris_paribus_tr/a_sarisu.doc (11.02.2006), A.SARISU, Dünyada ve Türkiye’de Özelleştirme.

piyasa ilişkilerini ikinci kez yeniden tanımlamak ve bir kez daha yeni baştan bir ekonomik sistem kurmak çabası içine girmişlerdir. Her ne kadar, Doğu Avrupa ülkelerinde devletin komünist rejim dönemindeki kadar etkin bir rol oynamaması gerektiği anlaşılmış ise de bu durum, ne kadar etkin olmalı sorusuna yanıt verememektedir. Kaldı ki bu sorun Batı Avrupa ve ABD gibi ülkelerde bile üzerinde tamamen mutabakata varılmış bir çözüme kavuşturulmuş değildir. Ayrıca, özelleştirme ile ilgili çalışmaların, toplumsal kesimlerden destek almadan yürütülmesi mümkün olamaz. Bu nedenle, bu sürecin siyasi mülahazalardan ayrı düşünülmesi ve incelenmesi çok güç görünmektedir. Devletin, bu desteği nasıl sağlayacağı veya toplumsal kesimlerin hükümetleri başka politikalar izlemeye mi yönelteceği sorularının yanıtları Doğu Avrupa'da hala bulunamamıştır⁷⁰.

a) Bulgaristan Örneği

1993 yılında Bulgaristan'da Çek modeliyle çok benzerlikleri olan ve Özelleştirme Merkezince koordine edilen “yatırım senetli özelleştirme programı” uygulamaya konmuştur. Programın yasal çerçevesi 1995 yılında Özelleştirme Fonları Kanununun kabulü ile tamamlanmış ve başlangıç olarak 81 özelleştirme fonu oluşturulmuştur⁷¹.

1992–2001 yılları arasında ülkeye yapılan toplam yabancı yatırımın yaklaşık yüzde 32'si (1,448 milyon dolar) özelleştirme uygulamaları neticesinde sağlanmıştır. Mart 2002'de yürürlüğe giren yeni özelleştirme yasası ile özelleştirme sürecinden Özelleştirme Ajansı ve özelleştirme sonrasındaki gelişmelerden Ekonomi Bakanlığı'nda faaliyet gösteren özel görevli bir birim sorumlu kılınmıştır. Ayrıca özelleştirme anlaşması imzalanması sonrasında anlaşma üzerinde değişiklik yapılması engellenmektedir.

⁷⁰ <http://www.foreigntrade.gov.tr/ead/DTDERGI/1ekim98/dogu.htm> (19.06.2006), A.BASTIRMACI, Doğu Avrupa Ülkelerinde Özelleştirme Süreci.

⁷¹ <http://www.southeasteurope.org/documents/prohaski.pdf>, Gueorgui Prohaski, Privatisation Through Investment Vouchers In Bulgaria, (19.02.2006).

Aralık 2001'de Özelleştirme Ajansı tarafından yapılan açıklamaya göre 2002 yılı içinde 349 kurumun özelleştirilmesi ve 748 milyon Bulgar Levası gelir sağlanmasının planlandığı ifade edilmiştir. Finans sektöründe faaliyet gösteren Devlet Sigorta Enstitüsü (DZI) Ağustos 2002'de yerel bir firmaya satılmıştır⁷².

1993 yılı ile 6 Ocak 2006 tarihi arasında ülkede toplam 9161 kamu işletmesinin özelleştirilmesi tamamlanmış ve bu işletmelerin satışından 4,2 milyon dolar gelir sağlanmıştır. 2005 yılında 31 devlet işletmesinin tamamı, 8 işletmenin bazı departmanları ve 201 işletmenin azınlık hisseleri özelleştirilmiştir. 2006 yılında ise 57 devlet işletmesinin tamamının, 10 hidroelektrik santralının, 508 işletmenin azınlık hisselerinin satışı öngörülmektedir⁷³.

b) Yunanistan Örneği

Ekonomide kamu sektörünün payı ortalama olarak % 50-55 civarındadır. Özelleştirme çalışmaları 1990 yılında başlamıştır. Özelleştirme ile ekonomide yapısal bir değişim öngörülmekte ve devlet bütçesi açıklarının bu yolla giderilmesi düşünülmektedir⁷⁴.

2.1.4 Gelişmekte Olan ya da Az Gelişmiş Ülkelerdeki Özelleştirme Uygulamaları

Gelişmekte olan ya da az gelişmiş ülkeler, diğer bazı ülkelerinkine benzemeyen sıkıntılarla karşı karşıyadırlar. Bu ülkelerin çoğu gelişmiş bir sermaye piyasasından yoksun bulunmaktadır ve çoğu varlık satışlarının finansmanı konusunda yabancı sermayeye yönelmeye istekli değildir. Ancak, az gelişmiş ülkelerin “finansal alt yapısı” ile diğer ülkelerin finansal alt yapıları arasında bulunan

⁷² http://www.geocities.com/ceteris_paribus_tr/a_sarisu.doc (11.02.2006), A. SARISU, Dünyada ve Türkiye’de Özelleştirme.

⁷³ <http://www.deik.org.tr/bultenler/200662817412Bulgaristan-bultenmayis2006.pdf> (01.07.2006).

Deik Dış Ekonomiler İlişkiler Kurulu, Bulgaristan Ülke Bülteni, Mayıs 2006.

⁷⁴ F.ÇONDUR, a.g.e, s 58.

fark, özelleştirmenin hiçbir şekilde dışlanmasını gerektirmez; sadece stratejilerin yerel koşullara uyarlanması gerekir⁷⁵.

Bu ülkelerden bazılarındaki özelleştirme uygulamaları ve sonuçları, aşağıda yer almaktadır.

a) Şili Örneği

Şili, 1970'lerin sonunda başlayıp 1980'lerde devam eden süreç içinde, 524 devlet işletmesinden 501'ini özel mülkiyete devretmeyi başarmış, sadece 23 tanesi kamu sektöründe kalmıştır. Bu örnek, genellikle dünyadaki önemli özelleştirme programlarından biri olarak kabul edilir⁷⁶.

Şili'deki özelleştirme uygulamalarını 4 aşamaya ayırmak mümkündür:⁷⁷

Birinci aşamada, Allende döneminde devletleştirilen 259 kuruluşun, eski sahiplerine bedelsiz olarak verilmesiyle başlamıştır.

İkinci aşamada, Allende hükümeti tarafından yeni kurulan ve devlet tarafından hisseleri satın alınarak devletleştirilen KİT'ler özel sektörün borçlanması yoluyla özelleştirilmiştir. Bu uygulamalar esnasında peşin para alınmaması devletin dış borç yükünü arttırmış, bu da 1982–1983 yılları arasında ciddi bir finansal krize neden olmuştur.

Bu sefer devlet, üçüncü aşamada özelleştirilen KİT'leri sıkı bir denetim altına almış, borçlarını ödemekte zorlanan kuruluşlar, devlet tarafından dördüncü aşamada yeniden özelleştirilmiştir.

⁷⁵ <http://www.canaktan.org/ekonomi/ozellestirme/aktan-makaleler-ceviriler/butler-, S.M.BUTLER, kamu hizmet-ozellestirme.htm>

⁷⁶ R. LEEDS (Çev: İ. Kerestecioğlu), bk: Koç Üniversitesi Ve Tütünbank İşbirliği İle Gerçekleşen Özelleştirme Uluslararası Sempozyumu, 4 Kasım 1994, s 40

⁷⁷ Ö.K.ŞEHİRLİOĞLU, Dünyada ve Türkiye'de Özelleştirme Uygulamalarının Işığında Özelleştirmede Karabük Modeli, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2001, s 37

Kamu kesimi ile özel sektör arasında gidip gelen kamu kuruluşlarının %70'i bu süreç içerisinde iflas etmiş ve sonrasında blok satış yoluyla çok ucuza satılmak zorunda kalmışlardır.

Dünya Bankası tarafından da başarısız görülen Şili özelleştirme uygulaması, diğer Latin Amerika uygulamalarına da kaçınılması gereken bir örnek oluşturmuştur.

b) Arjantin Örneği

20. yüzyılın başında en zengin ülkeler arasında yer alan Arjantin, 1980'lere yaklaşırken bir gerileme dönemine girmiştir. Bu ülkede özelleştirme uygulamaları, özellikle içine düştüğü borç krizi sonucunda gündeme gelen, modernizasyon ve dünya ekonomisi ile bütünleşme çabaları ile birlikte gelişme göstermeye başlamıştır⁷⁸.

Arjantin'deki ilk özelleştirme girişimleri, 1983 yılı aralık ayında, Alfonsin'in iktidara gelmesiyle başlamıştır. Ekonominin içinde bulunduğu bunalımları aşmak amacıyla, IMF önerilerine uygun olarak hazırlanan Austral Planı çerçevesinde özelleştirme faaliyetlerine de başlanacağı öngörülmüştür. Ancak bu plan başarılı olamamıştır. 1989 Temmuz döneminde iktidarı devralan Carlos Menem hükümeti, acil bir istikrar programı başlatmış ve ekonomide liberizasyonu ve deregulasyonu tamamlayacak bir özelleştirme programı yürürlüğe koymuştur. Bu program, özelleştirmeyi güçleştiren siyasi ve bürokratik engelleri azaltacak yasal düzenlemeler de içermektedir.

Menem'in ekonomi bakanı Antonio Gonzalaz döneminde, ekonomide yapısal uyumu sağlamak amacıyla, devlet telekomünikasyon şirketi, Arjantin Havayolları ve bankacılık sektörü özelleştirildi. Özelleştirmenin önemli bir bölümü, büyük KİT'lerin doğrudan yabancı şirketlere (Örneğin telefon monopolü İspanyol ve İtalyan şirketlere, havayolları Iberia'ya satıldı) devredilmesi şeklinde gerçekleşti. Bu

⁷⁸ A.EKER, bk.Dünyada Özelleştirme Uygulamaları ve Sonuçları, Dokuz Eylül Üniversitesi İ.İ.B.F. Maliye Bölümü-Celal Bayar Üniversitesi İ.İ.B.F, Özelleştirme Sempozyumu, 28/29 Nisan 1994. S 109.

uygulamalarla, GSMH'nın yüzde 15'i civarındaki bütçe açığının yüzde 6'sına yol açan 305 KİT'in büyük çoğunluğu özelleştirmeye açılmış ve 1992 yılı sonu itibariyle nakit olarak yaklaşık 5,6 milyar dolar gelir ve 11 milyar dolar borç azalması gerçekleşmişti. İçme suyu şebekesini, çöp toplama faaliyetlerini hatta sosyal güvenlik sistemini bile özelleştiren Arjantin elde ettiği geliri doğru şekilde değerlendiremedi⁷⁹.

Arjantin'i özelleştirmenin en cesur ve en kararlı uygulayıcısı olarak değerlendirebiliriz. Buna rağmen Arjantin için krizin başladığı 1997 yılında ABD dolarının aşırı değer kazanması, Arjantin'in rekabet gücünü önemli ölçüde azaltmıştır. Devlet Başkanı Carlos Menem dönemindeki yolsuzluklar ekonomiye zarar vermiş, yönetim iktidarını korumak için eyaletlere büyük miktarlarda para akıtmıştır⁸⁰. Bunun sonucu olarak 2001 yılında yaşanan borç krizini aşmak isterken, hükümetin elinde satacak hiçbir KİT kalmamıştır.

c) Meksika Örneği

Yakın geçmişteki Meksika deneyimi, dikkatlice planlanarak uygulanan bir özelleştirme programının mükemmel bir örneği sayılmaktadır. Küçük çapta özelleştirmelerle başlayan bu program, kısa sürede, sık aralıklarla yapılan daha büyük ve karmaşık şirketlerin özelleştirilmeleriyle tam kapsamlı bir programa dönüşmüş ve kamuoyundan da destek görmüştür. Meksika'daki özelleştirme programı, 1983 yılında bir IMF stabilizasyon programı çerçevesinde başlamıştır. 1988 yılına kadar ise, bütçe açıklarını kapatmak amacıyla, yalnızca küçük işletmelere dönük olarak ve bu işletmelerin tasfiyesini sağlamak şeklinde uygulanmıştır⁸¹.

⁷⁹ U.ŞANLI, Türkiye Arjantin Olur mu, Aksiyon Haftalık Haber Dergisi, Sayı 565.

⁸⁰ <http://www.foreigntrade.gov.tr/ead/ekonomi/sayi9/arjant%C4%B0n.htm> (19.06.2006), Arjantin'de Krizin Gelişimi Ve Sebepleri.

⁸¹ M.AKDİŞ, Dünya'da Özelleştirme Uygulamaları ve Türkiye'de 5 Nisan Kararları Sonrası Beklenen Gelişmeler, Maliye Yazıları Dergisi, Sayı:43, (Nisan/Haziran-1994), s.12-35.

Meksika, özelleştirme uygulamalarına öncelikle küçük kamu işletmelerinden başlamıştır.⁸² Bunun sebebi özelleştirmenin küçük işletmelerin satışı esnasında kamuoyuna anlatılarak benimsenmesi ve büyük işletmelerin özelleştirilmesi esnasında doğacak siyasi ve toplumsal tepkilerin önlenmesidir.

Dönemin Maliye Bakanı Dr.Pedro Aspe, Dr. Jacques Rogozinski başkanlığındaki özelleştirme ekibi ve Devlet Başkanı Carlos Salinas de Gortari özelleştirme süreci boyunca değişmeye ve yeni beliren durumlara uyum sağlamaya istekli olmuşlardır⁸³.

Meksika küçük işletmelerin özelleştirilmesini müteakip demir-çelik fabrikaları, bankalar, telekomünikasyon gibi büyük kamu işletmelerinin özelleştirilmesine başlamış ve bu uygulamalardan yaklaşık 50 milyar dolar gelir elde etmiştir. Elde edilen bu gelirin büyük bir kısmı ise dış borç ödemelerinde kullanılmıştır.⁸⁴

Özelleştirme uygulamaları ile, 1991 yılı sonuna kadar, hükümetin elindeki 1155 KİT'ten geriye 225 KİT kalmıştır. Satışların %95'i yerli sermayeye, kalanı da yabancılara yapılmıştır.

Meksika'da özelleştirme uygulamalarından elde edilen gelirlerin hemen hemen tamamının iç ve dış borç ödemelerinde kullanılması, yatırıma dönüştürülememesi, işsizliğin artmasına sebep olmuştur. Ayrıca beklenen rekabet ve verimlilik ortamının sağlanamaması, tekelleşmenin oluşması, birçok işletmenin kapanması son yıllarda özelleştirme uygulamalarının yarattığı olumlu etkileri ortadan kaldırmaya başlamıştır.

⁸² Ö.K.ŞEHİRLİOĞLU bk: A.ERSOY a.a Meksika Makus Talihini Yendi mi?, Ekonomik Forum, Sayı TOBB 1/1995, Ocak 1995.

⁸³ S.DULA (Çev: Ö. Eraydın) bk: Koç Üniversitesi Ve Tütünbank İşbirliği İle Gerçekleşen Özelleştirme Uluslararası Sempozyumu, 4 Kasım 1994, s 83.

⁸⁴ Ö.K. ŞEHİRLİOĞLU, Dünyada ve Türkiye'de Özelleştirme Uygulamalarının Işığında Özelleştirmede Karabük Modeli, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2001, s 38.

2.2. Türkiye’de Özelleştirme Süreci

Ülkemizde, Kamu İktisadi Teşebbüsleri (KİT), sosyal ve ekonomik ihtiyaçlar nedeniyle kurulmuş ve geliştirilmişlerdir. Ekonomik veya siyasal sistemi ne olursa olsun, hemen tüm ülkelerde var olan bu kuruluşların ülkemiz açısından ayrı bir önemi bulunmaktadır. Ulusal Kurtuluş Savaşı’nın kazanılmasının ardından, siyasal alanda kazanılan bağımsızlığın ekonomik alanda sağlanacak kalkınma ile korunabileceği gerçeğinden hareketle bu yönde bilinçli bir politika izlenmiştir.

2.2.1 Türkiye’de Özelleştirme İle İlgili Yasal Çalışmalar

1923’den 1930’a kadar süren ilk dönem, ekonomik sorunların tartışıldığı ve uygulanabilecek iktisat politikalarının tespitine yönelik çalışmaların yapıldığı Birinci İktisat Kongresinin (17.Şubat 1923) damgasını taşımaktadır. Birinci İktisat Kongresinde kabul edilen çalışma özgürlüğü esası, tekelciliğe izin verilmemesi, “aşar” vergisinin kaldırılması, yabancı sermayeye karşı olunmayışı ve genel ilkeler çerçevesinde 1927 yılında çıkarılan “Teşviki Sanayi Kanunu” ile milli özel teşebbüse çeşitli imkânlar sağlanmıştır⁸⁵.

Daha önce de bahsedildiği gibi 1970’li yıllarda Dünya ekonomisinde yeni eğilimler ortaya çıkmaya başlamıştır. Artan işsizlik, yükselen enflasyon hızı ile gündeme gelen ekonomik bunalım, iktisat politikalarında yeni teori ve arayışların hızlanmasına neden olmuştur. 1980’li yıllarda dışa açılma sürecine giren Türkiye ekonomisinde de, “Özelleştirme Politikaları” dünyadaki bu eğilimlere paralel olarak gündeme getirilmiş ve uygulamaya geçilmiştir.1983 seçimleri sonrasında iktidara Anavatan Partisi gelmiştir. Bu parti özelleştirme politikasını seçim beyannamesine, hükümet programına koymuştur. Parti 10. programının maddesinde “devlet sanayi ve ticarete ana prensip olarak girmemelidir” denilmektedir⁸⁶. 1980 sonrası 24 Ocak kararları ve liberalleşme talepleriyle hafif bir kıpırdanış meydana gelmiş, 1990

⁸⁵ R. KÖK, Kit – Özelleştirme Modelleri Ve Türkiye Üzerine Bir Uygulama, Atatürk Üniversitesi Yayınları, No 748, Erzurum 1993, s 57.

⁸⁶ H. SUİÇMEZ ve Ş. YILDIRIM, a.g.e.

yılından bu yana da ortalama 600 – 700 milyon dolar seviyelerinde bir yabancı sermaye girişi söz konusu olmuştur⁸⁷.

1994 Yılına Kadar Yapılan Yasal Düzenlemeler:⁸⁸

Özelleştirmeye ilişkin ilk yasal düzenleme, 29.2.1984 tarih ve 2983 sayılı Kanun ile yapılmıştır. Kanun, özelleştirme uygulamalarına ilişkin geniş bir hareket alanı belirlemiş ve özelleştirme kurumlarının kurumsal mekanizmasını oluşturmuştur. Bu çerçevede, gelir ortaklığı senedi, hisse senedi ve işletme hakkı devrinden oluşan özelleştirme yöntemleri tanımlanarak, Toplu Konut ve Kamu Ortaklığı Kurulu, Toplu Konut ve Kamu Ortaklığı İdaresi ve Kamu Ortaklığı Fonu kurulmuştur. Daha sonra 2985 sayılı Kanun ile Toplu Konut Fonu kurularak, Fonun, Toplu Konut ve Kamu Ortaklığı Kurulu ve Toplu Konut ve Kamu Ortaklığı İdaresi ile ilişkileri tanımlanmıştır⁸⁹.

1986 yılında çıkarılan 3291 sayılı Kanun'da, kamu kuruluşlarının özelleştirme kapsamına alınması ve uygulamaların yürütülmesine ilişkin esaslar belirlenmiş ve ayrıca özelleştirme uygulamaları konusundaki karar mercii, "Toplu Konut ve Kamu Ortaklığı Kurulu" olarak belirlenmiştir.

Nisan 1990'da yürürlüğe giren 412 sayılı KHK ile Toplu Konut ve Kamu Ortaklığı İdaresi, "Kamu Ortaklığı İdaresi" ve "Toplu Konut İdaresi" adı altında iki ayrı kuruluş olarak yeniden örgütlenmiştir. Kamu Ortaklığı İdaresi, özelleştirme uygulamalarının yürütülmesi ve Kamu Ortaklığı Fonu ile Çalışanların Tasarruflarını Teşvik Hesabı'nın yönetimi konusunda görevli kılınmıştır.

⁸⁷ O. AROLAT, bk: Türkiye'de Geçmişten Geleceğe Özelleştirme Paneli, İstanbul Ticaret Odası, Yayın No 2004-26, İstanbul 2004.

⁸⁸ http://www.oib.gov.tr/program/turkiyede_ozellestirme.htm, Özelleştirme İdaresi Başkanlığı, "Türkiye'de Özelleştirme-1", 16.01.2004, s. 3-5.

⁸⁹ M. KİLCİ, Başlangıcından Bugüne Türkiye'de Özelleştirme Uygulamaları (1984-1994), T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı Yıllık Programlar ve Konjonktür Değerlendirme Genel Müdürlüğü, Temmuz 1998.

6 Ocak 1992 tarihinde yürürlüğe giren 473 sayılı KHK ile de, özelleştirme uygulamaları konusundaki karar mercii “Kamu Ortaklığı Yüksek Kurulu” olarak değiştirilmiştir.

Bu mevzuat dışında, doğrudan özelleştirme ile ilgili olmamakla beraber birçok kanun ve kanun hükmünde kararnamede özelleştirmeye ilişkin hükümlere yer verilmiştir.

Ancak bütün bu düzenlemeler, bir takım genel esasların belirlenmesinden öteye gidememiş; uygulamaların gerektirdiği ihtiyaca cevap verecek sağlam bir hukuki altyapı oluşturulamamıştır. Gerek karar verme gerekse uygulamalar konusunda getirilen yetki sınırlamaları, özelleştirme sürecinin uzamasına ve işlemlerin aksamasına yol açmıştır. Bunun yanı sıra, uygulamalar esnasında veya daha sonra ortaya çıkabilecek, başta sosyal problemler olmak üzere muhtemel sorunların çözümüne yönelik yasal düzenlemelerin (işsizlik sigortası, antikartel yasası vb.) mevcut bulunmaması da özelleştirmenin karşılaştığı en önemli yapısal sorunlardan biri olmuştur.

Özelleştirme programından beklenen hedeflere ulaşılmasında karşılaşılan güçlüklerin giderilmesi amacı ile uygulamalara esas teşkil eden 2983 ve 3291 sayılı yasalarda çeşitli tarihlerde değişikliğe gidilmiştir. Ancak bu değişiklikler, zaten dağınık olan mevzuatı daha da karmaşık hale sokmuştur. Gerek bu karmaşık yapıdan kaynaklanan sorunların gerekse özelleştirme uygulamalarının sonucuna bağlı olarak karşılaşılan sosyal, ekonomik ve hukuki problemlerin çözümü için yeni düzenlemeler yapılması kaçınılmaz olmuştur.

Özelleştirmede karşılaşılan sorunların giderilmesi ve programa hız kazandırılması amacı ile uygulamalar konusundaki yasal ve yönetsel yapının değiştirilmesine yönelik ilk somut adım 1992 yılında atılmıştır. Bu tarihte başlayan mevzuat değişikliği çalışmaları 1994 yılında tamamlanmış ve konuya ilişkin ayrıntılı düzenlemeler içeren bir dizi kararname çıkarılmıştır. 11 Mayıs 1994 tarihinde yürürlüğe giren ve hükümete özelleştirme uygulamaları konusunda düzenleme

yapma yetkisi veren 3987 sayılı Yetki Kanunu'na dayanılarak çıkarılan 530, 531, 532 ve 533 sayılı Kanun Hükmünde Kararnameler 6 Haziran 1994; 546 sayılı Kanun Hükmünde Kararname ise, 7 Temmuz 1994 tarihinde Resmi Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir.

Ancak, söz konusu 5 kararnamenin dayanağı olan 3987 sayılı Yetki Kanunu 7 Temmuz 1994 tarihinde Anayasa Mahkemesi tarafından iptal edilmiştir. Daha sonra ise, bu Kanun çerçevesinde çıkarılan 530, 531, 532, 533 ve 546 sayılı KHK'lerin iptali ve bu konuda yürütmenin durdurulması amacı ile Anayasa Mahkemesi'ne yapılan başvuru değerlendirilerek 21 Temmuz 1994 tarihinde karara bağlanmış ve söz konusu Kararnameler iptal edilmiştir. Anayasa Mahkemesi'nin iptale ilişkin gerekçeli kararı, 5 Ağustos 1994 tarihli Resmi Gazete'nin mükerrer sayısında yayınlanarak yürürlüğe girmiştir. Bu iptal kararları sonucu, özellikle yapısal açıdan getirilen değişiklikler nedeniyle doğacak hukuki boşluğa, Bakanlar Kurulu'nun 31 Temmuz 1994 tarihinde aldığı prensip kararı ile açıklık getirilmiştir. Konuya ilişkin olarak 3 Ağustos 1994 tarihinde yayınlanan Başbakanlık Genelgesinde, Anayasa Mahkemesi'nin gerekçeli iptal kararının Resmi Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe girdiği tarihten itibaren bu konudaki idari eylem ve işlemlerin, iptal kararından önceki mevzuat çerçevesinde yürütülmesi öngörülmüştür. Bu çerçevede İdare, 5 Ağustos 1994 tarihinden itibaren yeniden Kamu Ortaklığı İdaresi adı altında ve eski statüsünde faaliyetlerine devam etmiştir.

Yine aynı tarihten itibaren, özelleştirmeye ilişkin esasların, üzerinde fikri ve siyasi açıdan uzlaşma sağlanabilecek bir kanun çerçevesinde yeniden düzenlenmesi konusunda çalışmalara başlanmıştır.

4046 Sayılı Özelleştirme Kanunu:⁹⁰

Bu çalışmalar sonucunda, bütün siyasi partilerin ve sendikaların önerileri de dikkate alınarak hazırlanan 4046 sayılı Özelleştirme Kanunu, 27 Kasım 1994

⁹⁰http://www.oib.gov.tr/program/turkiyede_ozelleştirme.htm (16.01.2004), Özelleştirme İdaresi Başkanlığı, "Türkiye'de Özelleştirme-1", s. 5-6.

tarihinde yayınlanarak yürürlüğe girmiştir. Bu Kanun ile getirilen yeni düzenlemeler, ana başlıklar itibariyle şöyledir:

- “Özelleştirme Yüksek Kurulu” oluşturulmuştur.
- “Özelleştirme İdaresi Başkanlığı” kurulmuştur.
- Özelleştirme uygulamaları sırasında veya sonrasında işini kaybedenlere, Kanunda belirtilen hükümler çerçevesinde, yasalardan veya toplu iş sözleşmelerinden doğan tazminatları dışında ek bir iş kaybı tazminatı ödenmesi öngörülmüştür.
- “Özelleştirme Fonu” oluşturulmuştur.
- Özelleştirmenin kapsamı genişletilmiş; İktisadi Devlet Teşekkülleri ile bunlara ait kurum ve payların yanı sıra, diğer kamu kurum ve kuruluşlarının da özelleştirilebilmesine imkân tanıyan düzenlemeler yapılmıştır.
- Erken emekliliğin teşviki amacıyla, özelleştirme kapsamına alınan kuruluşlarda Emekli Sandığı’na tabi personelden hizmet süresi itibariyle emeklilik hakkı kazananlara, bu hakkı kazandıkları tarihten itibaren iki ay içinde emekli olmayı istemeleri halinde ikramiyelerinin % 30 fazlası ile ödenmesi hükme bağlanmıştır.
- Kapsamdaki kuruluşlarda uygulamalar sonucu kadrosu iptal edilen memur ve sözleşmeli personelin diğer kamu kurum ve kuruluşlarındaki boş kadro ve pozisyonlara atanmalarına ilişkin düzenlemeler getirilmiştir.
- Özelleştirme uygulamalarından elde edilecek gelirlerin, genel bütçe harcama ve yatırımlarında kullanılmaması hükme bağlanmıştır.
- Stratejik nitelikteki kuruluşlarda imtiyazlı hisse bulundurulması öngörülmüştür.

4046 Sayılı Özelleştirme Kanununda Yapılan Değişiklikler:⁹¹

4046 sayılı Kanun’un uygulanmasından bugüne kadar 4105 sayılı Kanun ve 4108 sayılı Kanun ile 4046 sayılı Kanunda bir takım değişiklikler ve düzenlemeler

⁹¹ http://www.oib.gov.tr/program/turkiyede_ozellestirme.htm (16.01.2004), s 6.

yapılmıştır. 4046 sayılı Kanun'un özelleştirme programına alınan kuruluşların özelleştirme yöntemleri, değer tespiti ve ihale usullerini kapsayan 18 inci maddesi, Anayasa'nın 7 inci maddesine aykırılığı savıyla, 9 Nisan 1997 tarihinde Anayasa Mahkemesi tarafından iptal edilmiştir. Söz konusu madde, 03.04.1997 tarih ve 4232 sayılı Kanunla Anayasa'ya uygun olarak yeniden düzenlenmiş; 8 Nisan 1997 tarihli Resmi Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir.

Ayrıca, 4046 sayılı Kanun'un 10 uncu maddesinde yer alan bu Kanunun geçici 8 inci maddesi gereğince "Kamu Ortaklığı Fonu'na yapılan aktarmalar hariç Özelleştirme Fonu'ndan genel bütçeye kaynak aktarılmaz" ibaresi 26 Mayıs 2000 tarihinde yürürlüğe giren 4568 sayılı Kanunla "Özelleştirme Fonunun nakit fazlası, Hazinesinin iç ve dış ödemelerinde kullanılmak üzere Hazine hesaplarına intikal ettirilir" şeklinde değiştirilmiştir. Geçici 8 inci madde ise yürürlükten kaldırılmıştır.

4971 Sayılı Kanun İle 4046 Sayılı Kanunda Yapılan Değişiklikler:⁹²

Özelleştirme çalışmalarının daha hızlandırılması amacıyla hazırlanan 4971 sayılı "Bazı Kanunlarda ve Milli Piyango İdaresi Genel Müdürlüğü Kuruluş ve Görevleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararnamede Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun" 15 Ağustos 2003 tarihinde yayımlanarak yürürlüğe girmiştir. Söz konusu Kanun çerçevesinde 4046 sayılı Kanun'da yapılan değişiklikler ve getirilen yeni düzenlemeler ana başlıklar itibariyle şöyledir:

- Özelleştirme Yüksek Kurulu'nun (ÖYK) oluşumu ve Özelleştirme İdaresi Başkanlığı'nın bağlı bulunduğu Bakan'ın belirlenmesine yönelik düzenlemeler yapılmıştır. Önceden ÖYK üyelerinin hangi bakanlar olacağı Kanun'da yazılı iken, değişiklikle ÖYK üyelerini belirleme yetkisi Başbakan'a verilmiştir. Böylelikle makro özelleştirmelerde sektörle veya konu ile ilgili Bakan'ın ÖYK üyesi olabilmesinin yolu açılmıştır.
 - 4046 sayılı Kanunun 7 inci maddesinde yer alan yasaklara ilişkin olarak çalışanların halka arz yoluyla yapılan özelleştirme uygulamalarına

⁹² http://www.oib.gov.tr/program/turkiyede_ozellestirme.htm (16.01.2004), s. 7-8.

katılmaları sağlanmıştır. Önceden, kuruluşlarda çalışanların hiçbir şekilde halka arza katılmaları mümkün değilken, değişiklikle yasak sınırı (yönetici konumunda olanlar) daraltılmıştır.

- Özelleştirme Fonu'nun kullanım alanları ile değer tespit metodlarının en az ikisinin uygulanması suretiyle değerlendirme yapılacağı yolunda düzenleme yapılmıştır. Ayrıca belirli istekliler arasında kapalı teklif usulü ile yapılacak ihaleler yeniden düzenlenmiştir. Önceden, arsa ve atıl işletmelerin değer tespitinde zorluk yaşanırken, yapılan değişiklikle teknik olarak rahatlık getirilmiştir.

- Kuruluşlarda çalışan personelin nakline ilişkin madde yeniden düzenlenerek uygulamada ortaya çıkan sorunlar giderilmiştir. Bu arada ilave emeklilik ikramiyesi ödemesi ile ilgili maddede düzenleme yapılmış ve sosyal yardım zammı ödemelerine ilişkin madde yürürlükten kaldırılmak suretiyle uygulamalardaki problemlerin giderilmesi amaçlanmıştır. Önceden, nakle tabi personelin özlük hakları, makam ve temsil tazminatları, emekli ikramiyeleri, sosyal yardım zamları, kıdem tazminatları, kadro durumlarında yaşanan sorunlar bu madde ile ortadan kaldırılmıştır.

- Milli Piyango İdaresi Genel Müdürlüğü tarafından şans oyunlarını planlamak, tertip ve çekilişini düzenlemek üzere lisans verilmesi suretiyle özelleştirilmesine yönelik düzenlemeler yapılmıştır. Milli Piyango İdaresi icracı kurum olmaktan çıkarılarak düzenleyici kurum haline getirilmiştir. Şans oyunları, lisans verilmesi suretiyle, özel sektör ve yabancı sermaye vasıtasıyla, çok daha çeşitli ve güçlü olarak yapılabilecektir.

- T. Telekomünikasyon A.Ş.'nin özelleştirilmesi ile ilgili strateji belirlenmesi yönünde düzenlemeler yapılmıştır. Telekom hisselerinin hisse senedine dönüştürülebilir tahvil yoluyla satışına imkân verecek düzenleme yapılmıştır.

Ayrıca, 4971 sayılı Kanunla, 4046 sayılı Kanun'da yapılan diğer düzenlemeler ile özelleştirme uygulamalarının hızlandırılması yolunda hükümler getirilmiştir.

Özelleştirme uygulamalarının idari ve hukuki yönden hızlanması için bürokratik işlemleri basitleştirici ve kolaylaştırıcı düzenlemeler yapılmıştır.

2.2.2. Türkiye’de Özelleştirme Uygulamaları

Türkiye’de KİT’lerin özelleştirilmesinin temelleri, Atatürk’ün uyguladığı “devletçilik” rejimine dayanır. Buna göre, belli bir sektörde özel teşebbüs yeterince geliştiği takdirde, o alandaki kamu kuruluşları özel sektöre devredilecektir. Esas olan, devletin sınaî teşebbüsler kurup işletmesi değildir. Bu durum, geçiş dönemine özgü bir zorunluluk olup ekonominin temeli, ilke olarak özel girişime dayandırılmıştır.⁹³

a) 1985 Yılına Kadar Olan Dönem:

1930’lu yılların sonlarında özel teşebbüs faaliyetleri oldukça sınırlı kalmış; II. Dünya Savaşı’ndan sonra çok partili siyasal hayata geçilmesiyle birlikte devletçilik ilkesi eleştirilere uğramış ve KİT’lerin “reorganizasyonu” gündeme gelmiştir. Demokrat Parti Hükümetleri, devletin elinde kalmasına gerek görülmeyen kamu işletmelerinin özel sektöre devredilmesi için bazı çalışmalar yürütmelerine rağmen, bunların yasallaşması konusunda başarılı olamamışlardır. 1950–1960 döneminde, ekonomik hayatta özel teşebbüs ve sermayenin esas olması; ancak, bunların yetersiz olduğu faaliyet alanlarıyla, temel sanayi, enerji ve sulama alanlarında kamu iktisadi teşebbüsü kurulması ilkesi benimsenmesine rağmen, bu dönemde, KİT’lerin sayılarında önemli artışlar olmuş; eskilerin bir çoğu da büyümüştür.⁹⁴

1965 yılında iktidara gelen Adalet Partisi’nin Hükümet Programı’nda KİT’lerin satışı yer almasına rağmen, sanayi ve tarım sektörünü teşvik etmek amacıyla yeni KİT’ler yaratılmıştır.

Dünyada özelleştirme konusunda yaşanan gelişmeler, ülkemizde de dikkat çekmiş ve 1980’li yılların başından itibaren bu konudaki tartışmalar başlamıştır. 24

⁹³ KARLUK, a.g.e., s. 329.

⁹⁴ KARLUK, a.g.e., s. 331.

Ocak 1980 Kararları ile KİT'lerin ulusal ekonomi üzerindeki yükünü azaltarak bunların serbest piyasa ekonomisi kurallarına göre çalışmalarına ortam hazırlayacak rehabilitasyon tedbirlerini almak ve bunları zaman içinde özel sektöre devretmek amaçlanmıştır.

b) 1985–2006 Dönemi:

Türkiye’de özelleştirme uygulamalarının belirli bir plan dahilinde yapılması amacıyla 1985 yılında DPT görevlendirilmiştir.

Bu amaçla açılan uluslar arası ihale sonucunda Morgan Guaranty Trust Company Of New York Firması , Türkiye Sınai Kalkınma Bankası, Sınai Yatırım ve Kredi Bankası, Yatırım Finansman A.Ş. ve Price Waterhouse/Muhasebe A.Ş. ile birlikte özelleştirme ana planı hazırlanmıştır⁹⁵.

Söz konusu planda 32 KİT, ekonomik yaşayabilirlik ve yatırım gereksinimleri dikkate alınarak özelleştirme önceliklerine göre sınıflandırılmış ve 3 ana kategori ile 8 alt kategori belirlenmiştir.

Master planda ayrıca özelleştirme uygulamaları çerçevesinde, mali sektörün genişletilmesi, ekonomideki rekabeti önleyici kısıtlamaların kaldırılması, kamu mülkiyetinde kalacak ya da kısa sürede özelleştirilmesi mümkün olmayan KİT'lerin bir reform programı içinde yeniden yapılandırılmasını içeren ilkeler yer almasına karşın, uygulamalarda özelleştirme, bütçeye gelir sağlamak ve borç ödemeleri için araç olarak kullanılmıştır. Zamanla doğrudan özel kesime kaynak aktarma aracı haline gelmiştir.

1985-2004 döneminde 180 kuruluşta hisse senedi veya varlık satışı/devir işlemi yapılmıştır. Bunlardan 168 kuruluşta hiç kamu payı kalmamıştır. 12 kuruluşta ise halen kamu payı bulunmaktadır.

Çizelge 2’de görüldüğü gibi aynı dönemde % 42’si Blok Satış, % 18’i Halka Arz, % 16’sı Tesis ve Varlık Satışı, % 11’i Uluslararası Halka Arz, % 9’u IMKB’de Satış

⁹⁵ http://www.petrol-is.org.tr/Web_Arastirma/Ozellestirme/Turkiye/OZELLESTIRME_VE_TURKIYE.htm (24.11.2006).

ve % 4'ü Bedelli Devir yöntemiyle olmak üzere toplam 9.2 milyar dolar tutarında özelleştirme işlemi gerçekleştirilmiştir⁹⁶.

Çizelge 2: Yıllara ve Yönetmelere Göre Özelleştirme Uygulamaları

(Milyon \$)

ÖZELLEŞTİRME YÖNTEMİ	PAY %	YILLAR			
		1986-2002	2003	2004	TOPLAM
Blok Satış	42	3.511	0.013	0.385	3.908
Tesis/Varlık Satış	16	0.744	0.119	0.589	1.452
Halka Arz	18	1.642	0	0	1.642
Uluslararası Kurumsal Arz	11	1.026	0	0	1.026
İMKB'de Satış	9	0.764	0.037	0	0.801
Yarım Kalmış Tesis Satışı	-	0.004	0	0	0.004
Bedelli Devirler	4	0.300	0.00	0.015	0.318
TOPLAM		7.991	0.172	0.988	9.152

Kaynak: <http://www.petrol->

[is.org.tr/Web_Arastirma/Ozellestirme/Turkiye/OZELLESTIRME_VE_TURKIYE.htm](http://www.petrol-is.org.tr/Web_Arastirma/Ozellestirme/Turkiye/OZELLESTIRME_VE_TURKIYE.htm)

9.2 milyar dolar tutarındaki özelleştirme uygulamasından 8.3 milyar dolarlık bölüm tahsil edilebilmiştir.

1985-2004 (31 Ağustos) döneminde özelleştirme kapsamındaki kuruluşlardan 8.3 milyar dolar doğrudan devir işlemlerinden, 2.3 milyar dolar temettü gelirlerinden, 2.3 milyar diğer kaynaklardan olmak üzere toplam 12.9 milyar dolar tutarında kaynak girişi olmuş ve OİB, bunun 12.4 milyar dolarlık kısmını kullanmıştır.

Bu miktarın % 47.6'sı kapsamdaki kuruluşlara, % 27.4'ü hazineye, % 21.4'ü OİB'nin borç ödemelerine, % 3.3'ü danışmanlık, reklam, tanıtım, idari giderlere karşılık OİB'ye aktarılmıştır.

İlgili kuruluşların teknolojik yenilik ve yenileme yatırımlarına hiç kaynak aktarılmaz iken, özelleştirme işlemlerinden sağlanan kaynakların % 52.4'ü, Hazine ve OİB'ye aktararak özelleştirme, kamu giderlerinin karşılanması aracı olarak görülmüştür.

OİB tarafından 1989-1997 yılları arasında özelleştirilen 29 şirket ile 56 işletme biriminin özelleştirme öncesi ve sonrasındaki faaliyetlerine ilişkin Milli Prodüktivite Merkezi'ne yaptırılan çalışmanın sonuçlarına göre; özelleştirme öncesi

⁹⁶ <http://www.petrol->

[is.org.tr/Web_Arastirma/Ozellestirme/Turkiye/OZELLESTIRME_VE_TURKIYE.htm](http://www.petrol-is.org.tr/Web_Arastirma/Ozellestirme/Turkiye/OZELLESTIRME_VE_TURKIYE.htm)

kârlı ve verimli görülmeyen işletmelerin büyük oranda aynı kaldığı ya da zarara geçtiği, bazılarının faaliyetlerine son verildiği saptanmıştır.

Örneğin;

- 1995 yılında özelleştirilen 31 adet SEK işletmesinden 16 tanesi özelleştirme sonrasına kapatılmıştır. Faaliyeti devam eden işletmelerde ise % 30-35 dolayında istihdam daralması olmuş ve üretimde azalmalar görülmüştür.
- 1995 yılında özelleştirilen 10 adet Kombina (Et ve Balık Kurumu) da özelleştirme sonrasında % 46 oranında personel azalışı ile üretim artışları sağlanabilmiştir.

Ayrıca 3 yıl üretim şartı ile devredilen söz konusu işletmelerde istenilen düzeyde verimlilik ve kârlılık değerlerine ulaşılmamış, hemen hemen tamamı alt yapı ve makine-donanım eksikliği içinde bulunan bu işletmelere sermaye yetersizliği nedeniyle gereken yatırımlar yapılmamıştır. Gayri menkulleri satılarak üretimden çekilmişlerdir.

- 1996 yılında 3 yıl üretim şartı ile satılan 8 ORÜS işletmesinde bir yıl sonunda istihdam % 66-70 oranında azalmış, kereste üretimi % 46 oranında düşerken yonga üretimi % 20 artmıştır.
- 1996 yılında 3 yıl üretim şartı ile özelleştirilen 7 Sümer Holding işletmesinde çalışan sayısı % 36, iplik üretimi % 22, dokuma üretimi % 77 oranlarında azalmıştır.
- 1996 yılında blok satış yöntemiyle özelleştirilen Çinkur'un 154 milyar TL olan zararı özelleştirme sonrasında 1.767 milyar TL'ye ulaşmış, 1999 yılında faaliyetine son verilmiştir.
- 1997 yılında blok satış yöntemiyle özelleştirilen PETLAS Lastik Sanayi A.Ş.'nin özelleştirme öncesi % 35 olan KKO oranında bir değişiklik olmamış, 1997 yılında

5 Trilyon TL olan şirket zararı sonra 11 Trilyon TL'ye ulaşmıştır.

- Kamuya ait 24 çimento fabrikasının özelleştirilmesiyle devlet bu sektörden tamamen çekilmiştir. Özelleştirme öncesinde kârlı çalışan fabrikalardan 7'si özelleştirme sonrasında faaliyetlerini zararlarla kapatmıştır. Çalışan sayısında % 50-60 oranında azalmalar olurken, bölgesel oligopoller oluşmuş, çimento fiyatları yükselirken rekabet yerine haksız rekabet yaratılmıştır.

Bu bölümde de Türkiye'de *Blok Satış ve Tesis Satışı Yöntemlerine Göre Özelleştirilen Kuruluşların* özelleştirme uygulamalarında hazırlanan değerlendirme raporları incelenmiştir. Bu kapsamda elde edilebilen 43 adet rapordan 11'i, aynı grup tarafından yapılması, boyutlarının çok küçük olması ve satış işlemlerinin yapılmaması gibi nedenlerden dolayı analizlerde kullanılmasının uygun olmayacağı düşünülerek analiz kapsamına alınmayıp, diğer 32 adet rapor analize tabi tutulmuştur. Rapor sayısının 32 adet ile sınırlı olmasının nedeni değerlendirme raporlarının kamuoyunun kullanımına açık olmamasından kaynaklanmaktadır. Ancak, incelenen 32 adet şirketin satışından elde edilen gelir, 1985-1996 döneminde yapılan özelleştirmelerden elde edilen gelirlerin yaklaşık yüzde 20'sine karşılık gelmektedir⁹⁷.

32 adet değerlendirme raporunda incelenen şirketlerin; 7'si imalat (tekstil ve gıda hariç), 5'i tekstil, 15'i gıda, 2'si finans ve 3'ü de ulaştırma-haberleşme sektörlerinde faaliyet göstermektedir. Bu kuruluşların birinde halka arz, diğerlerinde ise blok satış ve tesis/varlık satışı şeklinde özelleştirilme işlemi yapılmıştır. İncelenen raporlarda ise, ortalama 3 adet değerlendirme yöntemi kullanılmıştır.

Toplamda bakıldığında, 28 raporun ait olduğu kuruluşlardan 9'u ortalama değer altında, 19'u ise ortalama değer üstünde satılmıştır. Ortalama değer altında satılan 9 kuruluştan, 6 tanesinin değerlemesini danışman firmalar, 3 tanesinin değerlemesini de ÖİB hazırlamıştır. Daha öncede ifade edildiği gibi, bu 9 kuruluştan

⁹⁷ K.YAZICI, <http://ekutup.dpt.gov.tr/kit/yazici/ozelles.html>, (07.02.2006).

7'si ortalamanın altında ancak en düşük değerin üstünde satılmış, diğer 2 kuruluş hem ortalamanın hem de en düşük değerin altında satılmıştır.

Çizelge 3: Satış Fiyatları İle Ortalama Değer Karşılaştırılması

Sektörler	Ort. Değerin Altında Satılan		Ort. Değerin Üstünde Satılan	
	Adet	Yüzde	Adet	Yüzde
İmalat Sektörü	3	50,0	3	50,0
Tekstil Sektörü	2	66,7	1	33,3
Gıda Sektörü	3	20,0	12	80,0
Finans Sektörü	-	-	2	100,0
Ulaş./Haber. Sektörü	1	50,0	1	50,0
TOPLAM	9	32,1	19	67,9

Kaynak: K.YAZICI, <http://ekutup.dpt.gov.tr/kit/yazicik/ozelles.html>

1985 yılından itibaren 244 kuruluştaki kamu hisseleri, 22 yarım kalmış tesis, 376 taşınmaz, 6 otoyol, 2 boğaz köprüsü, 97 Tesis, 6 Liman, şans oyunları lisans hakkı ile Araç Muayene İstasyonları özelleştirme kapsamına alınmıştır.

Özelleştirme uygulamalarının başlatıldığı 1985 yılından 2005 yılına kadar geçen 20 yıllık sürede kapsama alınan kuruluşların yarısından fazlası tamamen özelleştirilmiştir. Bu kuruluşlardan, daha önce **ÇİTOSAN**'ın bağlı ortaklığı statüsünde faaliyet gösteren çimento fabrikaları dışında, bu kuruluşların büyük bir kısmı varlık veya kamunun azınlık hissesine sahip olduğu iştiraklerdir. Bugüne kadar, **SEK** ve **YEM** Sanayii, **ÇİTOSAN**, **TESTAŐ** ve **ORÜS**'e bağlı tüm üretim birimleri tamamen özelleştirilmiş ve devlet bu alanlarda işletmecilikten çekilmiştir. **YEM Sanayii A.Ő.** ve **SEK Süt Ürünleri A.Ő.**'nin Kasım 1997'de, **ÇİTOSAN** ve **TESTAŐ**'ın ise Temmuz 1999'da, tüzel kişilikleri Ticaret Sicil'den silinmiş, sözkonusu şirketler **EBK Et ve Balık Ürünleri A.Ő.** bünyesinde birleştirilerek tasfiye

edilmiştir. Bunun yanısıra, 7 giyim tesisi ve 34 gayrimenkulu özelleştirilen **KÖYTEKS Yatırım Holding A.Ş.** de, Aralık 1998 tarihinde Sümer Holding A.Ş. bünyesinde birleştirilerek tasfiye edilmiştir. Ayrıca **ORÜS Orman Ürünleri A.Ş.** bünyesinde bulunan 21 işletmesi özelleştirilmiş, kalan 2 işletme SEKA'ya devredilerek, kuruluş Mart 2000 tarihinde tasfiye edilmiştir. Öte yandan, İSDEMİR 31 Ocak 2002 tarihinde imzalanan devir sözleşmesiyle tüm varlıkları ile birlikte ERDEMİR'e devredilmiş ve tüzel kişiliği sona ermiştir. ÇELBOR A.Ş.'de bulunan %100 oranındaki hisselerin tamamı 31 Mayıs 2002 tarihinde ERDEMİR'e devredilmiştir. **T. Gemi Sanayii A.Ş.** ise T. Denizcilik İşletmeleri A.Ş. bünyesinde birleştirilerek Mayıs 2002'de tüzel kişiliği sona ermiştir. **DİTAŞ Deniz İşletmeciliği A.Ş.**'de bulunan %50.98 oranındaki hisselerin tamamı 21 Kasım 2002 tarihinde TÜPRAŞ'a devredilmiştir. **Turban Turizm A.Ş., T. Zirai Donatım A.Ş. ve TÜMOSAN Türk Motor Sanayii A.Ş.** 7 Şubat 2003 tarihinde SÜMER HOLDİNG A.Ş. bünyesinde birleştirilerek tüzel kişilikleri sona ermiştir. Türkiye Selüloz ve Kağıt Fabrikaları A.Ş. (SEKA) ile Türkiye Gübre Sanayi A.Ş. (TÜGSAŞ), 19 Eylül 2005 tarihinde SÜMER HOLDİNG A.Ş. bünyesinde birleştirilerek tüzel kişilikleri sona ermiştir.

SÜMERBANK, DENİZBANK, ETİBANK ve ANADOLUBANK'ın özelleştirilmesi ile de kamu bankalarının özel sektöre devredilmelerine ilişkin ilk adımlar atılmıştır. **DENİZ NAKLİYATI T.A.Ş.**'nin özelleştirilmesi, TDİ'nin İzmir Körfez Hattı ile Şehir içi Yolcu ve Araç Taşımacılığı'nın da devri sonucunda devlet, deniz taşımacılığında da çekilmeye başlamıştır. Yine 2000 yılı içerisinde **POAŞ**'ın % 51 oranındaki hissesinin blok satış yöntemiyle özelleştirilmesi sonucunda bugüne kadar yapılan en büyük özelleştirme uygulaması gerçekleştirilmiş, 2002 yılında ise kalan kamu hisselerinin İMKB'de satışı sonucunda **POAŞ'da bulunan kamu hisselerinin tamamı özelleştirilmiştir.** Ayrıca bu süreç içerisinde devletin, turizm, tekstil ve hayvancılık sektörlerindeki işletmelerinin yaklaşık % 90'ı da özelleştirilmiştir.

Halen özelleştirme kapsamında 3, kapsam ve programda 12 olmak üzere toplam 15 kuruluş bulunmaktadır. Bu kuruluşların 11 tanesinde % 50'nin

üzerinde kamu payı vardır. Sözkonusu 3 kuruluşun programa alınması yönündeki çalışmalar sürdürülmektedir. Bunun yanısıra, özelleştirme kapsamında 48 taşınmaz, 81 tesis, 6 liman, 6 otoyol, 2 boğaz köprüsü, şans oyunları lisans hakkı ile Araç Muayene İstasyonları da yer almaktadır⁹⁸.

2.2.3. Türkiye’de 2001-2004 Yılları Arası Özelleştirme Fonu Gelir-Gider Tablosu

Çizelge 4: Özelleştirme Fonu’nun 4 yıllık karşılaştırmalı gelir-gider tablosu

Hesap Adı	2001 Yılı	2002 Yılı	2003 Yılı	2004 Yılı
A. Brüt Satışlar	124.635	757.016	260.751	1.762.461
1. Yurtiçi Satışlar	124.635	704.516	260.751	1.579.978
2. Yurtdışı Satışlar	0	52.500	0	182.483
B. Satış İndirimleri	0	20.736	13.151	35.704
NET SATIŞLAR	124.635	736.280	247.600	1.726.757
Satışların Maliyeti	974	554.042	34.018	276.016
BRÜT SATIŞ KÂRI	123.661	182.238	213.582	1.450.741
Faaliyet Giderleri	24.753	37.656	34.998	101.662
1. Genel Yönetim Giderleri	5.200	8.250	7.250	11.200
2. Özelleştirme Giderleri	17.850	27.458	24.442	87.636
3. Diğer Giderler	1.703	1.948	3.306	2.826
FAALİYET KÂRI	98.908	144.582	178.584	1.349.079
Diğer Faaliyetlerden Olağan Gelir ve Karlar	529.738	373.428	292.877	549.218
1. İştiraklerden Temettü Gelirleri	168.966	111.296	103.235	305.501
2. Faiz Gelirleri	153.737	170.649	85.353	145.788
3. Diğer Olağan Gelirler	207.035	91.483	104.289	97.929
Diğer Faaliyetlerden Olağan Gider ve Zarar	0	14.239	97.856	3.089
1. Komisyon Giderleri	0	4.530	6	3.089
2. Diğer Olağan Gider ve Zararlar	0	9.709	97.850	-
Finansman Giderleri	423.857	614.137	683.205	307.311
OLAĞAN KÂR (-ZARAR)	204.789	-110.366	-309.599	1.587.897
Olağandışı Gelir ve Karlar	47.842	90.996	106.674	324.458
Olağandışı Gider ve Zararlar	991	13.482	86.351	1.082
DÖNEM KÂRI (-ZARARI)	251.640	-32.852	-289.276	1.911.273

Kaynak: http://www.cankaya.gov.tr/tr_html/DDK/oib.htm#II_A_3

2001-2004 arasındaki olumsuz tablonun nedeni, özelleştirmelerin plânlandığı gibi gerçekleşmemesi ve beklenen gelirlerin elde edilememesidir.

⁹⁸ http://www.oib.gov.tr/program/turkiyede_ozellestirme.htm 21.09.2006, s 9-22.

Diğer yılların toplamından daha fazla özelleştirme gerçekleştirilen 2004 yılındaki 1.713.673 milyar TL satış geliri bile, 4.812.000 milyar TL bütçe hedefinin ancak %36'sı olabilmıştır.

- Fonun iştiraklerden olan alacakları tahsil edilememekte, şirketlerin sermaye artırımlarına mahsup edilmek suretiyle kapatılmaktadır. Bu durum, borçlanma gereğini, dolayısıyla yabancı kaynak miktarını ve finansman giderlerini artırmıştır.

- Bunların sonucu olarak, 2001, 2002, 2003 yıllarında Fonun finansman giderleri toplamı 1.721.199 milyar TL olmuşken; aynı dönemde özelleştirme hasılatı 1.108.515 milyar TL'de kalmış, finansman giderlerinin %64'ünü ancak karşılayabilmiştir.

2004'te ise özelleştirme gelirlerindeki önemli artış ve borçlanma maliyetlerinin düşmesi, faiz giderlerini düşürmüş, Fonun 2001-2003 döneminde içinde bulunduğu borç sarmalını değiştirerek, borçların bir bölümünün kapatılmasını sağlamıştır⁹⁹.

2.2.3. Türkiye’de Özelleştirme Uygulamalarının Başarısızlığının Nedenleri:

Araştırma sonuçlarına göre, Türkiye’de özelleştirme uygulamalarının başarısızlığa uğramasının en ilgi çekici verileri şöyle sıralanabilir¹⁰⁰:

1. “Türkiye’de Konsensus Arayışları” adı altında yapılan tartışmalar incelenirse, 1987–1993 yıllarını kapsayan alt yıl içinde siyasi iradenin belirsiz bir tutum içinde olduğu görülür. Nitekim bu konuda siyasi iktidarlar ve muhalif gruplar arasında bir uzlaşma olmadığı gibi, özelleştirme konusunda vaat edilen protokol hükümlerine rağmen, sonraki koalisyon iktidarının da başarılı olduğunu söylemek oldukça güçtür. Bu dönemde uygulamaya yönelik kısmen

⁹⁹ http://www.cankaya.gov.tr/tr_html/DDK/oib.htm#II_A_3, (07.02.2006).

¹⁰⁰ R. KÖK, Kit – Özelleştirme Modelleri Ve Türkiye Üzerine Bir Uygulama, Atatürk Üniversitesi Yayınları, No 748, Erzurum 1993, s

dar anlamda özeleştirme yapılabilmiş ise de, yeniden yapılanmaya yönelik geniş çaplı deregölasyon politikalarının uygulanamadığı görülür.

2. Demokratik baskı gruplarından işçi sendikalarının özelleştirmeye köktenci bir şekilde karşı olmaları, özelleştirme amaçlarının iyi anlatılmadığını, yada uygulama bakımından çalışanlarla bir uzlaşma zemini aranmadığı veya çalışanların haklarını teminat altına alan bazı hukuki düzenlemelerin yapılamadığını göstermektedir.
3. Bürokratik kesimin genel tavrında, kendi menfaatlerine zarar geleceği düşüncesi hakim görünmektedir. Nitekim zaman zaman, kısmen siyasi irade ile ters düşmemek, kısmen de özelleştirmenin rasyonellerine karşı çıkamadıkları veya alternatif çözüm yolu bulamadıkları için, özelleştirmeye taraf gibi gözüyorlar ise de özelleştirmenin en önemli engeli sayılabilecek kesimi oluşturduklarını söyleyebiliriz.
4. Özelleştirme tartışmalarına katılan ve çözüm arayışları içinde olan akademik kesimin konuya bakışı ihtiyatlı bir görünüm arz etmektedir. Bu tür tavrın kaynağında, siyasi belirsizlik ve uygulamaya kurumsal bir boyut kazandırılmayışı vardır diyebiliriz. Nitekim daha başlangıçta, Türkiye’de özelleştirmenin amaçları ve yöntemleri, dönemin iktidarları tarafından ihale yoluyla yurt dışındaki kuruluşlara tespit ettirilmiş ve yaptırılan araştırma sonuçlarına göre, belirlenen amaçlar dizisi ve öncelikleri uygulamaya konulamadığı gibi, bu öncelikler daha sonra da sıra değiştirmiştir. Bu ve buna benzer hususlar, duyarlı kesimlerin konuya şüphe ile bakmasını ve olayları ihtiyatla yorumlama kaçınılmazlığını doğurmaktadır diyebiliriz.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

SÜMERBANK VE NAZİLLİ BASMA FABRİKASI

3.1. Türkiye’de Sanayileşme Süreci Ve Bu Süreçte Sümerbank

3.1.1 Osmanlı Döneminde Sanayi

Osmanlı İmparatorluğu 15–18. yy.larda dünyanın en gelişmiş ülkelerinden biri olmasına rağmen, “Sanayileşme Devrimi”nden sonra, ekonomisinin tarıma dayalı olması nedeniyle, sanayi sektörü ikinci planda kalmıştır. Bu da Osmanlı Devleti’nin sanayileşme sürecini geriletmiş ve batılı gelişmiş ülkelerin gerisinde kalmasına neden olmuştur.

Osmanlı Devletinde, sermaye birikiminin sanayileşme sürecine zemin hazırlayacak bir düzeye ulaşamamasının yanında, teknik bilgi ve becerinin de çok sınırlı olması, Osmanlı’da Sanayileşmenin Devlet öncülüğünde gerçekleştirilmesini zorunlu kılmıştır. Osmanlı döneminde Saray’ın ve Ordu’nun ihtiyaçlarının karşılanmasına yönelik olarak Devlet tarafından kurulan ve özellikle dokuma ve deri sektörlerinde yoğunlaşan Feshane (Defterdar), Basmahane (Bakırköy), Hereke ve Beykoz Fabrikaları doğrudan doğruya birer Kamu İşletmesi olarak faaliyet göstermişlerdir. Osmanlı’nın bu mirası Cumhuriyet Türkiye’ sine de intikal etmiştir¹⁰¹.

3.1.2. Türkiye Cumhuriyetinde Sanayileşme Faaliyetleri

Yapılan çalışmalar, Türkiye Cumhuriyeti tarihinin iki döneminde alınan kararlar ve yapılan uygulamaların Cumhuriyetin geleceğini şekillendirmek amacıyla köklü değişiklikler getirdiğini göstermektedir. Bunlardan birincisi,

¹⁰¹ http://www.ydk.gov.tr/Genel_Rapor_2000/IA.htm, (17.07.2006)

1923 – 1932 dönemini kapsayan Cumhuriyetin kuruluş yıllarıdır. Bu dönemde ulusal devlet ve ulusal ekonominin inşası için büyük bir çaba sarf edilmiştir.

19. Yüzyılın sonunda ve 20. yüzyılın başında, katıldığı savaşlar sonunda çok zayıflayan Osmanlı Devleti, son günlerinde ekonomik yönden çökmüş bir ülke görünümündedir. Savaşların finansmanında iç kaynaklar yetersiz kalmış ve yüksek miktarda borçlanmaya girilmiştir. Ülkenin ekonomisi, insan gücü, sanayi, tarım, dış borçlar, ulaşım, milli üretim gibi her alanda perişan bir durumdadır. Onlarca yıldır süren savaşlar sonrası birçok işyeri kapanmış, üretken erkek nüfusu azalmış, çocuk ve yetişkin ölümlerinde artışlar olmuş, aileler parçalanmış, göçler nedeniyle işsizlik had safhaya varmıştır. 23 Nisan 1920’de Ankara’da toplanan Türkiye Büyük Millet Meclisi, üç yıl süren Kurtuluş Savaşı’nda çok büyük ekonomik sıkıntılar içinde kalmıştır. Osmanlı’nın son döneminde çok kötü olan bu ekonomik ortamda sınırlı kaynaklarla bir bağımsızlık savaşı verilmiştir.

Osmanlı Devleti’nden ekonomik olarak iflas etmiş bir ülke devralan Türkiye Cumhuriyeti Devleti, ilk yıllarında uyguladığı ekonomik devrimlerle, siyasal bağımsızlığının ardından ekonomik bağımsızlığını da kazanma yolunda önemli adımlar atmıştır. Ülkenin bu olumsuz ekonomik koşulları nedeni ile daha Cumhuriyet ilan edilmeden yeni hükümetin ekonomi programını belirlemek için 17 Şubat – 4 Mart 1923 tarihleri arasında İzmir’de İktisat Kongresi tertip edilmiştir. Gazi Mustafa Kemal, açılış nutkunda “Hayat demek ekonomi demektir. Çünkü millet yoksul kaldıkça hiç bir şey yapamaz. İlk önce zengin olmalıdır. Çünkü her şeyi yapan paradır. Öncelikle ekonomiye önem vermek lazımdır. Ekonomiye faydalı olabilmek için ise teoriler ve kavramlar ile vakit geçirecek zamanımız kalmamıştır” diyerek, ekonomik atılımların başlama işaretini vermiştir¹⁰².

Osmanlıdan devralınan bir miktar sanayi kuruluşunun, zalim rekabet rüzgarlarından korunması ve sanayi sektörünün gelişebilmesi için, 1.İktisat

¹⁰² A. COŞKUN, Atatürkçü Düşünce Dergisi, Sayı 4, Kasım 2003, s 72-73.

Kongresi'ne katılan sanayiciler; gümrük yoluyla sanayinin dış rekabetten korunmasını, Teşviki Sanayi Kanunu'nun yeniden düzenlenerek yürürlüğe konulmasını, bir Sanayi Bankası'nın kurulmasını, makine ile araç ve gereç ithaline vergi bağışıklığı sağlanmasını talep etmişlerdir. Bu isteklerin büyük çoğunluğu kongrede karar altına alınmış ve hükümet istenilenleri zaman içinde yerine getirmiştir. 9.4.1924 tarihinde çıkarılan bir yasa ile ihracata yönelik sanayilerin kullandıkları ithal hammaddeleri gümrük vergisinden muaf tutulmuş, 1924 yılında Türkiye İş Bankası, 1925 yılında Sanayi ve Maadin Bankası kurulmuş, 1929 yılında da etkili bir gümrük korumacılığı başlatılmıştır¹⁰³.

Devlet öncülüğünde sanayileşme, Osmanlı'nın Cumhuriyet Türkiye'sine bıraktığı miraslardan biridir. Bu nedene Cumhuriyetin devraldığı sınai mülkiyette devlet fabrikaları hatırı sayılır bir yer işgal etmektedir. Ordunun talepleri doğrultusunda dokuma ve deri sektörleri başı çekmiş bulunmaktadır. Devlet tarafından işletmeye açılan ilk iplik ve dokuma fabrikaları Harbiye Nezareti yada Hazine-i Hassa gibi devlet örgütü çatısı altında uzun süre faaliyet gösteren fabrikalar, Cumhuriyet'le birlikte 1925'te kurulan Sanayi ve Maadin Bankası'na devredilmiştir. Bunlar :¹⁰⁴

- Feshane Fabrikası: Başlangıçta fes örmekle yetinen bu imalathane sonradan getirilen aba ve halı tezgahlarıyla dokumacılığa da başlamıştır.
- Basmahane: Başlangıçta yalnız dokuma yapılmış, sonraları iplikhanesi de kurularak kendi ipliğini kendisi karşılamıştır. Asker ihtiyacını karşılayan kaput bezi, çamaşırılık yanında sonradan getirilen el tezgâhlarında Bursa havluları, peştamallar, yemek peçeteleri, sofrâ örtüleri, bürümcek peşkirler, sedir örtüleri ve perdelik bezler üretilmiştir.

¹⁰³ S.R. KARLUK, Türkiye Ekonomisi: Tarihsel Gelişim Yapısal ve Sosyal Değişim, Gözden Geçirilmiş 6. Baskı, İstanbul: Beta Basım Yayım Dağıtım, 1999, s 215.

¹⁰⁴ Z.TOPRAK, Sümerbank Holding A.Ş., Creative Yayıncılık, s 10-15.

- Hereke Fabrikası: Başlangıçta Gördes ve Demirci halıları dokunmuş sonraları fes imalathanesi ve yünlü dokuma kısmı açılmıştır.
- Beykoz Fabrikası: Deri ve Kundura üretimi yapmıştır.

Görüldüğü gibi sonradan Sümerbank'ın kuruluş mal varlığını oluşturacak bu fabrikalar, Osmanlı döneminde ordu ve sarayın ihtiyacını karşılamaya yönelik dokuma ve deri fabrikalarıdır.

Türkiye Sanayi ve Maadin Bankasının faaliyet süresince işlettiği fabrikalar yanında ortaklıkları da olmuştur. Bunlar hisselerini Ticaret Bakanlığından devraldığı, ya da sonradan sermaye koymak suretiyle katıldığı şirketlerdir¹⁰⁵.

Türkiye Cumhuriyeti, kuruluş yıllarında iktisadi gelişmenin ve tabii sanayileşmenin devlet desteğiyle yaratılacak girişimci sınıfa dayandırılması ilkesini benimsemiş ve çalışmalarını da bu yönde gerçekleştirmiştir¹⁰⁶. Ancak özel girişime dayalı iktisadi politikaların uygulandığı dönem olan 1929–1930' lu yıllardaki Dünya Ekonomik Krizi, diğer dünya ülkeleri gibi ülkemizi yıkıcı denilebilecek ölçüde etkilemiştir. Büyük bunalımın başında; ödemeler bilançosu artmış, hammadde ve tarımsal ürün fiyatlarının çok fazla düşmesinden dolayı dış ticaret hadlerindeki aleyhte gelişmenin seyri süratlenmiştir¹⁰⁷. Tüm bu gelişmeler Cumhuriyet Türkiye'sini de acil önlemler almaya yöneltmiştir. Sanayi ve Maadin Bankası yerine yeni bir organizasyona gidilmiş ve devletçilik diye bilinen yeni bir döneme girilmiştir. Bir yandan devraldığı ve kuracağı fabrikaları işletmesi ve bu fabrikaların yönetiminden sorumlu tutulması, aynı zamanda da bu fabrikalarla rekabet edebilecek özel teşebbüsün ihtiyaç duyduğu krediyi temin etmesi öngörülmüş ise de bu fonksiyonlarını yerine getirememesi

¹⁰⁵ Z.TOPRAK, a.g.e, s 21.

¹⁰⁶ A. ALTIPARMAK, Türkiye'de Devletçilik Döneminde Özel Sektör Sanayiinin Gelişimi, Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Sayı 13, 2002, s 35.

¹⁰⁷ A. ALTIPARMAK, a.g.e., s 37.

üzerine 1932 yılında lağvedilmiştir¹⁰⁸. Ortaya “Türkiye Sanayi ve Kredi Bankası” ve “Devlet Sanayi Ofisi” olmak üzere iki ayrı kuruluş çıkmıştır.

3 Temmuz 1932 tarih 2058 sayılı Kanunla Devlet İşletmelerini toplu olarak idare etmek üzere Sanayi ve Maadin Bankası yerine kurulan Devlet Sanayi Ofisi, ülkede planlı ve organize devlet işletmeciliğinin ilk adımı olmuştur. Ancak günün koşullarını da göz önünde bulunduran hükümet, sanayileşmeye verdiği önemi bir kez daha vurgulamak amacıyla Devlet Sanayi Ofisi yanı sıra 7 Temmuz 1932 gün ve 2064 sayılı kanunla Türkiye Sanayi Kredi Bankası’nı kurmuştur¹⁰⁹.

Cumhuriyet tarihinde geleceğe şekil vermek üzere ekonomide yeni bir yapılanmanın oluşturulduğu ikinci dönem 1980’de başlamıştır. Süreç henüz bitmemiş olup günümüze kadar devam etmektedir. ABD’de “Reaganomics” ve İngiltere’de “Thatcherism” ile başlayan, bu sürece, Türkiye, IMF – Dünya Bankası (DB) ve OECD gözetiminde olduğu yıllarda sokulmuştur¹¹⁰.

3.1.3. Türkiye Cumhuriyetinin Sanayileşmesinde Sümerbank’ın Önemi

a) Sümerbank’ın Doğuşu (1933)

Sanayi ve Maadin Bankası’nın Devlet Sanayi Ofisi ve Sanayi Kredi Bankası olarak ayrılması, 1930’lu yıllar devletçiliğinin önemli adımlarından biri olmuştur. Ancak her iki kuruluşun da faaliyetleri kısa sürmüştür. Yerine ise Büyük Önder Atatürk tarafından, sanayileşmenin öncüsü olan Sümerbank kurulmuştur. 11 Temmuz 1933 tarihinde 2262 sayılı kanunla kurulup, 17 Haziran 1938 tarihinde yürürlüğe giren 3460 sayılı kanunla İktisadi Devlet Teşekkülü haline getirilen Sümerbank ile Türk sanayinde yeni ve önemli bir dönem başlamıştır.

¹⁰⁸ http://www.ydk.gov.tr/Genel_Rapor_2000/IA.htm (17.07.2006).

¹⁰⁹ Z.TOPRAK, a.g.e, s 27.

¹¹⁰ A. KONUKMAN, Cumhuriyetin Kuruluş Yılları Ve 80 Sonrası Dönemin Bütçe Politikaları – Uygulamaları: Devletin İnşasından Devletin Tasfiyesine, G.Ü. İ.İ.B.F. Dergisi, 2/2003, s 29.

11 Temmuz 1933 tarihinde yürürlüğe giren 2262 sayılı kuruluş yasası ile Sümerbank' a verilen kuruluş görevleri ise şunlardır;¹¹¹

1. Devlet Sanayi Ofisi'nden devralacağı fabrikaları işletmek, özel sanayideki devlet iştiraklerini Ticaret Kanunu hükümlerine göre yönetmek,
2. Devlet sermayesi ile kurulacak bütün sınaî müesseselerin (özel kanunlarla yapılacak fabrikalar hariç) etüd ve projelerini hazırlamak, bunları kurmak ve yönetmek,
3. Kuruluşları veya tevsileri yurt için iktisaden verimli olan sanayi işlerine katılmak,
4. Yurda ve kendi fabrikalarına gerekli olan usta ve işçileri yetiştirmek için okullar açmak, içeride ve dışarıda öğrenci okutmak,
5. Sanayi müesseselerine kredi açmak ve bankacılık işlerini yapmak,
6. Milli sanayinin gelişimi için gerekli tedbirleri belirlemek ve Bakanlıkça belirlenecek konular hakkında görüşlerini bildirmek.

Sümerbank'ın kurulmasıyla daha önce Devlet Sanayi Ofisi tarafından işletilen ve yukarıda da adı geçen

- Feshane (Defterdar) Fabrikası,
- Basmahane (Bakırköy) Fabrikası,
- Hereke Fabrikası,
- Beykoz Fabrikası,

Sümerbank' a devredilmiştir.

¹¹¹ M. ÖREROĞLU, Cumhuriyet Döneminde Türk Sanayiinin Kuruluşu Ve Nazilli Basma Fabrikası, ED Yayınları, Ankara 2004, s 31-32.

Ayrıca, Cumhuriyetin ilk yıllarında Türkiye'nin Sanayileşme girişiminin ürünü olan birçok ortaklık devralınmış, birçok şirkete ortak olunarak kendi faaliyet alanı dışında kalan sanayileşme çabalarına Sümerbank tarafından destek sağlanmıştır.

b) Sanayi Planları ve Sümerbank'ın Büyüme Dönemi (1933 – 1950)

Bu dönemde sanayiinin geliştirmesi için Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı hazırlanmış, planda yer alan projeleri gerçekleştirme görevi de Sümerbank'a verilmiştir. Planda yer alan projeler, dokuma, maden, selüloz, seramik ve kimya sanayileri olmak üzere beş sektörde toplanmıştır. Sümerbank kendisine verilen yatırım görevlerinin büyük çoğunluğunu başarıyla gerçekleştirmiştir. Birinci Beş Yıllık Sanayi Planının öngördüğü projeleri uygulamaya başlaması, Türkiye ekonomisinin bugünkü biçimini almasında etkin bir rol oynayan ve bugün de uygulanmakta olan “*Karma Ekonomik Model*”in uygulanma sürecinin başladığı önemli bir yıl olmuştur¹¹².

Sanayileşme hareketimizin, milli ihtiyaç ve menfaatlerimizin verimli bir şekilde ve ahenkli olarak yürütülmesi, kurulan işletmelere kalifiye eleman yetiştirilmesi, devlet sermayesiyle kurulan bütün işletmelerin etüd ve planlarının hazırlanması ve yönetimi, kurulmuş ve kurulacak sınıai işletmelere kredi açmak ve memleketimizde sanayi öncülüğünü yapmak üzere kurulan Sümerbank; kuruluşunda devraldığı fabrikaların yanı sıra, I.Beş yıllık Sanayi Planı döneminden başlayarak bugüne kadar birçok sınıai işletmenin kuruluşunu üstlenmiş, sermayelerinin % 50' sinden fazlası Sümerbank' a ait olan birçok İştiraki de bünyesine dahil etmiştir¹¹³.

1933'te hazırlanan ve 43.953.000 liralık bir değeri ifade eden birinci beş yıllık sanayi planında Sümerbank, doğrudan ya da iştirak suretiyle aşağıdaki tesisleri kurmakla görevlendirilmiştir¹¹⁴:

¹¹² http://www.ydk.gov.tr/Genel_Rapor_2000/IA.htm (17.07.2006).

¹¹³ http://www.tbmm.gov.tr/komisyon/tekstil/sonuc3_1.htm (17.07.2006).

¹¹⁴ Z.TOPRAK, a.g.e, s 37

- Pamuklu dokuma sanayiinde Bakırköy bez fabrikasının tevsii; Ereğli’de 16.500’iğlik 300 tezgâhlık ince kumaş; Kayseri’de 33.000’iğlik 1050 tezgâhlık kaba kumaş; Nazilli’de 29.600’iğlik ve 650 tezgâhlık basma fabrikalarının kurulması,
- Üçüncü kombinanın Malatya’da kurulması,
- Kendir ve keten sanayi,
- Bursa’da Merinos yünü işleyecek bir kamgarn fabrikasının kurulması,
- Demir sanayi,
- İş Bankası ile birlikte yıllık üretim kapasitesi 68.000 ton olan bir sönikok fabrikasının kurulması,
- Ergani Bakır madeninin işletilmesi,
- İş Bankası ile birlikte Keçiborlu kükürt madeninin işletilmesi,
- Porselen fabrikası,
- İş Bankası ile birlikte lüks olmayan şişe vb.cam mamülü üretecek bir fabrika,
- Sudkosik ve klor fabrikalarının kurulması,
- Selüloz, kağıt ve sungipek sanayi,
- Süngercilik alanında kurulacak şirkete Sümerbank’ın ortaklığı,
- Gülyağcılık,
- Öğrenci işleri.

Planda öngörülen Sümerbank’a ya da Sümerbank ile birlikte İş Bankası’na düşen görevlerde bakır ve kükürt sanayi işleri daha sonra kurulacak olan Etibank’ın uğraş alanına girmiştir.

Şişe ve cam fabrikası ise Sümerbank’ın katılımı olmaksızın İş Bankası tarafından gerçekleştirilmiştir.

Bu dönemde Sümerbank’a sanayi kuruculuğu görevi verilmiştir. Banka bir yandan Devlet Sanayi Ofisinden devraldığı fabrikaları tasfiye etmiş ve yeni makinelerle donatmış, öte yandan yeni fabrikalar kurmuştur.

Bu çerçevede Sümerbank sanayi planları ile kendisine verilen görev gereği; Pamuklu Dokuma, Yünlü Dokuma, Deri ve Ayakkabı, Kimya, Toprak ve Seramik, Kâğıt ve Demir- Çelik Sanayi sektörlerinde birçok üretim tesisini faaliyete geçirerek her yöreye ekonomik ve sosyal canlılık, bilgi, görgü, iş ve aş götürmüştür.

Sümerbank, Kalkınma Planı ve Yıllık Programları ile Devlet Planlama Teşkilatı tarafından kendisine verilen görevler çerçevesinde yurt dışında yaptığı; yeni tesis kurma, kapasite artırma, tevsi, reorganizasyon ve modernizasyon, idame-yenileme yatırımları, pazarlama ve bankacılık faaliyetlerini başarıyla sürdürmüş, Sanayileşen Cumhuriyet Türkiye'sinin belkemiğini oluşturan temel üretim birimleri Sümerbank tarafından faaliyete sokulmuştur. Özel kesimin teknik bilgi ve beceriden yoksun olduğu, özel işletmelerin kapanma ile karşı karşıya kaldığı dönemlerde, Sümerbank Devletin bilfiil yükünü omuzlamış ve Türkiye'de sanayileşmenin öncülüğünü yapmıştır¹¹⁵.

1933 yılından 1950'li yılların başlarına kadar geçen süre içerisinde Türkiye'de tekstil sanayiinin gelişiminde Sümerbank'ın öncü rolünü oynadığı görülmektedir. 1952 yılında Sümerbank'ın Pamuklu İğ Sayısı 211.483'e, Pamuklu Dokuma Tezgahı Sayısı 4.091'e çıkmıştır. Aynı yıl Türkiye'deki pamuklu iğ sayısı 357.924, Pamuklu Dokuma Tezgahı Sayısı 6.519 olduğuna göre bunların yaklaşık % 61-62'sinin Sümerbank'a ait olduğu anlaşılmaktadır (çizelge 5)

Çizelge 5: 1952 yılında Türkiye Geneli ile Sümerbank Fabrikalarının Karşılaştırılması

	Türkiye	Sümerbank
Pamuklu İğ Sayısı	357.924	211.483
Pamuklu Dokuma Tezgahı Sayısı	6.519	4.091

Kaynak: I.Tarakçıoğlu, Tekstil ve Konfeksiyon Dergisi, 1991, Yıl:1, Sayı:2.

¹¹⁵ http://www.tbmm.gov.tr/komisyon/tekstil/sonuc3_1.htm (17.07.2006).

c) Sümerbank'ın Olgunluk Dönemi (1950 – 1972)

Türkiye, 2.Dünya Savaşı sonrası yeni bir döneme girmiştir. Çoğulcu demokrasi işlerlik kazanmış, 1950'deki seçimler sonucu Demokrat Parti iktidara gelmiştir. Savaş sonrası kamu kesiminin ekonomik yaşamdaki yeri ve rolü tartışılmaya başlanmış, hükümet devletçilik ilkesini dünyadaki gelişmeler ışığında yorumlama gereği duymuştur.

Sümerbank'ın kuruluşunda devraldığı işletmelerin yanı sıra, doğrudan ya da iştirak suretiyle kurduğu işletmeler sektörel bazda aşağıda verilmiştir.¹¹⁶

¹¹⁶ http://www.tbmm.gov.tr/komisyon/tekstil/sonuc3_1.htm (17.07.2006).

Çizelge 6: Sümerbank' ın kuruluşunda devraldığı işletmelerin yanı sıra, sektörel bazda doğrudan ya da iştirak suretiyle kurduğu işletmeler¹¹⁷.

	PAMUKLU SANAYİ İŞLETMELERİ	Kuruluş Tarihi	İşletmeye Alma Tarihi	Sümerbank' a Devir Tarihi
1	Bakırköy Konfeksiyon Sanayi. İşletmesi	1850		1933
2	Adana Pamuklu Sanayi İşletmesi	1885		1946
3	Kayseri Pamuklu Sanayi İşletmesi	1934	1935	
4	Ereğli Pamuklu Sanayi İşletmesi	1934	1937	
5	Nazilli Basma Sanayi İşletmesi	1935	1937	
6	Malatya Pamuklu Sanayi İşletmesi	1936	1939	
7	İzmir Basma Sanayi İşletmesi	1946	1947	
8	Erzincan Pamuklu Sanayi İşletmesi	1949	1954	
9	Denizli Pamuklu Sanayi İşletmesi	1953	1953	
10	Bergama Pamuklu Dokuma Sanayi T.A.Ş.	1954	1960	
11	Manisa Pamuklu Dokuma Sanayi A.Ş.	1955	1960	
12	Antalya Pamuklu Dokuma Sanayi T.A.Ş.	1955	1961	
13	Karaman Pamuklu Sanayi İşletmesi	1955	1967	
14	K.Maraş Pamuklu Dokuma Sanayi İşletmesi	1955	1965	1968
15	Eskişehir Basma Sanayi İşletmesi	1956	1956	1968
16	Nevşehir Pamuklu Sanayi İşletmesi	1957	1967	
17	Adıyaman Pamuklu Sanayi İşletmesi	1959	1967	
18	Diyarbakır Pamuklu Sanayi İşletmesi	1972	1974	
19	Aksantaş Pamuklu Dokuma Sanayi T.A.Ş.	1951		1990
20	Sivas Pamuklu Dokuma Sanayi A.Ş.		1972	1992
21	Defterdar Yünlü Sanayi İşletmesi	1836		1933
22	Hereke Yünlü Sanayi İşletmesi	1843		1933
23	Isparta Halıcılık İşletmesi	1924	1926	1943
24	Bünyan Yünlü Sanayi İşletmesi	1925	1927	1934
25	Merinos Yünlü Sanayi İşletmesi	1935	1938	
26	Diyarbakır Halı Fabrikası	1949	1954	
27	Pertek Yün İpliği İşletmesi	1980	1983	
28	Taşköprü Kendir Sanayi İşletmesi	1947	1951	
29	Şanlıurfa Yap. Yık. Yün İpliği İşletmesi	1955	1979	1984
30	Afyon-Sincanlı Yap.Yık.ve Tops Fabrikası	1984	1984	1984
	DERİ VE KUNDURA SANAYİ İŞLETMELERİ			
1	Beykoz Deri ve Kundura Sanayi İşletmesi	1810		1933
2	Sarıkamış Ayakkabı İşletmesi	1980	1983	
3	Tercan Ayakkabı Sanayi İşletmesi	1980	1983	
4	Van Deri ve Kundura Sanayi İşletmesi	1980	1983	

¹¹⁷ http://www.tbmm.gov.tr/komisyon/tekstil/sonuc3_1.htm (17.07.2006).

Çizelge 7: Sümerbank'ın kuruluşunda devraldığı işletmelerin yanı sıra, sektörel bazda doğrudan ya da iştirak suretiyle kurduğu işletmeler. (devamı)

	KİMYA SANAYİ İŞLETMELERİ	Kuruluş Tarihi	İşletmeye Alma Tarihi	Sümerbank' a Devir Tarihi
1	Gemlik Sung İpek ve Viskon Mamul İşletmesi	1935	1938	
2	Salihli Palamut ve Valeks İşletmesi	1955	1961	1974
3	Bolu Sun'ı Tahta Sanayi İşletmesi	1955	1962	1967
4	Ordu Soya Yağı İşletmesi	1957	1965	1968
5	Tarsus Mensucat Boyaları İşletmesi	1957	1965	1980
6	Çanakkale Sentetik Deri İşletmesi	1982	1983	
	TOPRAK ve SERAMİK SANAYİ İŞLETMELERİ			
1	Yıldız Çini ve Porselen Sanayi İşletmesi	1892		1957
2	Kütahya Keramik İşletmesi	1928		1935
3	Filyos Ateş Tuğlası İşletmesi	1945	1947	
4	Yarımca Porselen Sanayi İşletmesi	1961	1968	1970
5	Konya Krom Magnezit İşletmesi	1966	1968	
6	Bozüyük Seramik Sanayi İşletmesi		1966	1970
	TİCARİ İŞLETMELER			
1	Adana Çırçır ve Pamuk Satış İşletmesi	1949		
2	Pazarlama İşletmesi	1934		
3	Satınalma İşletmesi	1985		
4	Mersin Serbest Bölge İşletmesi	1987		
	ARAŞTIRMA ve GELİŞTİRME			
	Araştırma Geliştirme ve Eğitim İşletmesi	1972		
	BANKACILIK			
	Sümerbank	1933		
	ÇİMENTO SANAYİ İŞLETMELERİ			
	Sivas Çimento Sanayi İşletmesi	1940	1944	
	KAĞIT SANAYİ İŞLETMELERİ			
1	İzmit 1. Kağıt Fabrikası	1934	1936	
2	İzmit 2. Kağıt Fabrikası		1944	
3	İzmit 3. Kağıt Fabrikası		1954	
	DEMİR-ÇELİK SANAYİ İŞLETMELERİ			
	Karabük Demir Çelik Fabrikası	1937	1939	

Kaynak: http://www.tbmm.gov.tr/komisyon/tekstil/sonuc3_1.htm (17.07.2006).

Sümerbank'ın birer işletmesi olarak kurulup, gelişen;

- Karabük Demir ve Çelik İşletmeleri ile,

- Selüloz ve Kâğıt İşletmesi (SEKA),

Mayıs 1955’ de müstakil birer müessese olarak teşkilatlandırılarak,

- Sivas Çimento, Kütahya Keramik Fabrikası ile Filyos Ateş Tuğlası, Konya Krom Magnezit Tuğla, Yarımca Porselen ve Bozüyük Seramik Sanayii Müesseseleri Kasım 1983’ de Türkiye Çimento ve Toprak Sanayi Kurumu’na devredilerek,

- Bolu Lamine ve Lif Levha Sanayi Müessesesi Kasım 1983’de SEKA’ya devredilerek,

- Ordu Soya Sanayii Müessesesi Aralık 1986’ da Ordu Soya Sanayii A.Ş.’ ne devredilerek,

Sümerbank bünyesinden ayrılmışlardır.

d) Durgunluk Dönemi ve Yeni Bir Kimlik (1973 – 1989)

III. Beş Yıllık Kalkınma Planını kapsayan 1973- 1977 yılları, Türkiye için sanayileşme açısından önem taşımaktadır. III. Beş Yıllık Kalkınma Planı döneminde, yeni bir uzun dönemli gelişme stratejisi belirlenerek, Birinci Plan döneminde öngörülen 15 yıllık gelişme stratejisi bir kenara bırakılmıştır. III. Beş Yıllık Kalkınma Planı, 1973 – 1995 yıllarını kapsayan 22 yıllık yeni bir kalkınma stratejisinin ilk dilimini oluşturmuştur. Çünkü, 1970’li yıllarda AET ile ilişkilerdeki gelişmeler nedeniyle, Türk Sanayinin 12 ve 22 yıllık sürelerde AET’na entegre olmasının hedeflenmesi, yeni bir stratejinin ortaya konmasını gerektirmiştir. Batının sanayileşmiş ülkelerinden oluşan AET içinde sanayi sektöründe rekabete hazırlanma, yatırımların büyük ölçekli işletmelere yapılmasını zorunlu kılmıştır¹¹⁸.

Sümerbank ise III. Beş Yıllık Kalkınma Planı dönemine gelindiğinde kırk yıllık geçmişi olan bir Kamu İktisadi Teşebbüsü, Cumhuriyetin kuruluşunda Sanayi

¹¹⁸ S.R. KARLUK, a.g.e, s 231.

ve Maadin Bankası'nın devraldığı mal varlığını 1970'lere kadar getirmiştir. Öte yandan birinci sanayi planı ile başlayan sanayileşme sürecini bil fiil yürütmüş, sürekli yeni kapasiteler yaratmıştır.

Cumhuriyetin ellinci yılında Sümerbank, Kamu İktisadi Teşebbüsleri arasında en büyük işverendir. 1973 Yılında Sümerbank bünyesinde 42.000 dolayında kişi çalışıyordu. Üretimi büyük ölçüde emek yoğunu. Yarattığı katma değer %80'i ücret giderleri idi. Tüm çalıştırdığı iş gücünün beşte dördüne yakını dokuma sektöründe istihdam ediliyordu. Dokuma sektöründe ise pamuklu dokuma dörtte üçlük bir istihdam payına sahipti¹¹⁹.

Dokuma sektöründe dışa açılma sorunu ilk kez 1960'ların başında gündeme gelmişti. Ancak özel fabrikaların küçük bir kısmı zarara uğramaksızın ihracat piyasasında rekabet edebilecek güce sahipti. Üretim kısıtlamasından doğan maliyet artışları yerine kar etmeden ihracatta bulunmak bu işletmelere önerilen bir seçenektir. Özel kesimin çoğunluğu ve Sümerbank fabrikaları dışa açılabilen için belirli oranda zarar göze almak durumundaydılar. Pamuklu dokumada dış piyasalarda rekabet edebilmek için Türkiye'nin ucuz maliyetle çalışabilen modern fabrikalara sahip olması gerekiyordu. Ancak, ihracata girilse bile fazla kapasitelerin tümünün bu kanalla kullanımı olanaksızdı. Bazı tesislerin sökülmesine kaçınılmaz gözü ile bakılıyordu. Rapor Sümerbank'ın sahip olduğu pamuklu fabrikalardan bir tanesinin oldukça modern bir tesis olduğunu, büyük kısmı da fazla kullanılmaması gereken bin ve makinelerin bulunduğunu kaydediyordu. Devlet tarafından işletilen bu dokuma fabrikalarının modernizasyonu için büyük meblağlara, o günkü rayiçle 300 milyon liradan fazla bir yatırıma gerek duyuluyordu. Bu devlete mali külfet getireceği gibi zaten fazla olan kapasiteleri daha da artıracaktı. Çözüm kamu ve özel sektör elinde bulunan kapasitelerden miyadını doldurmuş olanları tasfiye etmek, kalanları modernize ederek aynı koşullar altında rekabet edebilecek bir düzeye çıkarmaktı.

Kamu İktisadi Teşebbüslerinin giderek büyüyen bir ekonomide rasyonel ilkelerle çalışan, verimlilik ve karlılığı ön plana alan birer işletmeye dönüştürülmesi

¹¹⁹ Z.TOPRAK, a.g.e, s 127

çalışmaları 1960'ların başlarında ele alınmıştı. Maliye Bakanlığı Kamu iktisadi teşebbüsleri için özel raporlar hazırlatmış ve bunları yayınlamıştı. "Mensucat sanayi ile ilgili devlet teşekkülü" olarak Sümerbank grubu da bu raporlar arasında yer alıyordu Sümerbank raporu da Sümerbank sevk ve idare personelinden, yüksek murakabe heyeti uzmanlarından ve dokuma alanında Sümerbank ile iş yapmış olan özel kişilerden edinilen bilgilerle derlenmişti. Raporda yer alan ilk hususlardan biri; fabrikaların eskiliği; bazıları Yüzyıl başından kalmış makineler mevcuttu diğer makinelerin işletmeye alınması 20 y.y. başından 1955 ortalarına kadar uzanıyordu. Çoğunluğu 1935 ile 1955 yılları arasında kullanılmaya başlanmıştı, Sümerbank raporu 1960'ların başında Dokuma Sektöründe kapasite fazlalığını vurguluyordu. Özellikle 1950'li yılların ilk yarısında görülen büyüme özendirici bir işlev görmüş, birçok sektörde olduğu gibi dokumada da kapasite fazlası oluşmuştu fazla kapasiteleri değerlendirebilmek için ihracata yönelmek ise o günkü üretim giderleri nedeni ile olanaksızdı. Öte yandan mevcut kapasitelere rağmen, hammadde ithalatında çekilen güçlükler nedeni ile yünlü dokum çoğu kez ekonomik olmayan yüksek işletme maliyetleri ile çalışmak zorunda kalıyordu¹²⁰.

Sümerbank'ta bir anlamda 40 yıllık bir yorgunluğun belirtileri oluşmaya başlamıştı. Sanayi devriminde başı çeken İngiltere'nin yirminci yüzyılda karşılaştığı sorunlar kaçınılmaz olarak Sümerbank'ı da etkilemişti. Ancak, büyüyen Türkiye ekonomisi ve dışa açılma sorunu yeni bir yapılanmayı kaçınılmaz kılmıştı. Öte yandan 1973 ertesini Türkiye'si sorunlu bir dönem yaşıyordu. 1974 Dünya Petrol Krizi Türkiye'yi de etkilemiş, döviz darboğazı giderek çözümsüz bir hal almıştı. Siyasi istikrardan yoksun bir dönem ve toplu iş düzenindeki aksaklıklar Sümerbank'ın toparlanmasını geciktiriyordu. 24 Ocak Kararları ertesini yeniden yapılanma Sümerbank'ın gündemindeki ilk maddeyi oluşturacaktı¹²¹.

¹²⁰ Z.TOPRAK, a.g.e, s 127.

¹²¹ Z.TOPRAK, a.g.e, s 131.

e) Özelleştirme Sürecinde Sümerbank:

Yaptığı yatırımları, işletmeciliği, bankacılığı, pazarlamacılığı ile hizmetlerini sunduğu her yöreye ekonomik ve sosyal canlılık, bilgi, görgü, aş ve iş götüren Sümerbank'ın; 28 Mayıs 1986 tarih ve 3291 sayılı Kamu İktisadi Teşebbüslerinin Özelleştirilmesi hakkındaki Kanun gereğince özelleştirme kapsamına alınmasına, 11 Eylül 1987 tarih, 12184 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile ve 3291 sayılı Kanun gereğince de özelleştirilmesine, 8 Aralık 1987 tarih ve 81 sayılı Toplu Konut ve Kamu Ortaklığı Kararı ile Sümerbank Holding A.Ş. olarak yeniden yapılandırılmasına karar verilmiştir.

Böylece, özelleştirme kapsamına alınmış olan Sümerbank; 1987 yılsonu itibariyle 42 Müessese, Bağlı Ortaklık ve Fabrika, 465 Satış Mağazası, 35 Bölge Müdürlüğü, 44 Banka Şubesi ve 39.000 çalışanı ile karlı bir kuruluş olarak faaliyetlerini sürdürürken, özelleştirme kapsamına alındığı 1987 yılından itibaren, özkaynak yetersizliği ve yüksek maliyetli aşırı borçlanma sonucu zarara geçmiş ve mali bünyesi giderek kötüleşmiştir.

Yüksek Planlama Kurulu'nun 16.7.1993 tarih ve 93/17 sayılı kararı ile Sümerbank Holding A.Ş. bünyesindeki Bankacılık Biriminin Holdingden ayrılarak, Sümerbank A.Ş.' ne dönüştürülmesine ve Sümerbank Holding A.Ş. unvanının da Sümer Holding A.Ş. olarak değiştirilmesine karar verilmiştir.

Holdingin özelleştirme çalışmaları, 4046 sayılı Kanun ve 12.1.1995 tarih, 95/3 sayılı, 1.3.1996 tarih, 96/12 sayılı Özelleştirme Yüksek Kurulu kararları doğrultusunda, Özelleştirme İdaresi Başkanlığı tarafından yürütülmüştür¹²².

1993 yılında özelleştirme öncesi, Sümer Holding A.Ş. Pazarlama İşletmesi bünyesinde, 17 bölge müdürlüğüne bağlı 433 ve doğrudan işletme

¹²² http://www.tbmm.gov.tr/komisyon/tekstil/sonuc3_1.htm (17.07.2006).

merkezine bağı olarak faaliyet gösteren Lefkoşa satış mağazası olmak üzere 434 mağaza bulunmaktadır¹²³.

Sünerbank mağazalarının özelleştirilmelerinde farklı yöntemlerin kullanılmasının yararlı olacağı görüşüne varılmıştır. Özelleştirmede öncelik, zarar eden 308 mağazanın özelleştirilmesine verilmiştir. Küçük çaplı ve zarar eden 308 mağazanın özelleştirilmesi için, çalışanlara devir yöntemi benimsenmiştir. Kesin bir ifadeyle, seçilen özelleştirme yöntemi; Mağazaların, çalışan personele öncelik tanınmak üzere, mahalli ve özel idarelere veya özel şahıslara devri suretiyle bayilik verilmesi, talep olmaması halinde kapatılmasıdır.

Mağazaların devralınmasını cazip hale getirmek ve devir sonrası işletme sermayesi ihtiyacı sorununu asgariye indirmek için mağazalardaki mal stoklarının çalışan personele devirlerinde maliyetinin % 30'una, özel idare veya özel şahıslara devirlerinde ise % 50'sine devredilmesi de karara bağlanmıştır. Ayrıca, ödemelerde de 12 aya kadar vade tanınmıştır. Vadeli ödemelerde uygulanan vade farkının aylık % 6 olması kararlaştırılmıştır¹²⁴.

Bu çerçevede;

- 1993–1996 yıllarında yurt sathına yayılmış toplam 433 mağazasından; 1993 yılında 291 mağaza, 1995 yılında 88 mağaza ve 1996 yılında da 11 mağaza olmak üzere toplam 390 mağaza çalışanlarına bayilik verilmek suretiyle özelleştirilmiştir

- Yine 1995 yılında, 49 banka şubesi ile her türlü bankacılık işlemlerini yürüten Holding Bankacılık Birimi (Sünerbank A.Ş.) İpeks Tekstil Sanayi A.Ş.' ne satılmak suretiyle özelleştirilmiştir.

¹²³ http://www.tbmm.gov.tr/komisyon/tekstil/sonuc3_1.htm (17.07.2006).

¹²⁴ Ö. ERTUNA, Bir Özelleştirme Deneyimi Süner Holding A.Ş. Satış Mağazalarının Devri Ve Özelleştirmenin Amacı Ve Uygulama Usulleri Hakkında Görüşler, Boğaziçi Üniversitesi, Nisan 1994, s 4 – 5.

▪ Holding işletmelerinden; 1996 yılında 7 işletme, 1997 yılında 4 işletme ve 1998 yılında ise 3 işletme olmak üzere toplam 14 işletme satılmak suretiyle özelleştirilerek Holding bünyesinden ayrılmıştır.

Çizelge 8: Sümer Holding A.Ş.'nin Özelleştirilen İşlemeleri

Sıra No		İşletme Adı	Devir Tarihi	Alıcı Firma
1	1	Adana Pamuklu Sanayi İşletmesi	07.03.96	Yüksekbaş
2	2	Erzincan Pamuklu Sanayi İşletmesi	10.03.96	Zafer Ticaret
3	3	Eskişehir Sanayi İşletmesi	28.02.96	Sarar Giyim
4	4	Karaman Pamuklu Sanayi İşletmesi	05.03.96	Kombassan
5	5	Nevşehir Pamuklu Sanayi İşletmesi	28.02.96	Nevteks
6	6	Hereke Yünlü Sanayi İşletmesi	28.02.96	Kilimci
7	7	Şanlıurfa Yün İpliği İşletmesi	01.03.96	Zafer Ticaret
8	1	Aksantaş 2	17.11.97	Güney Sanayi
9	2	Bünyan Yünlü Sanayi İşletmesi	10.11.97	Recep Mamur
10	3	Ereğli Pamuklu Sanayi İşletmesi	10.11.97	Albayrak
11	4	Denizli Pamuklu Sanayi İşletmesi	17.03.98	Zafer Ticaret
12	1	Afyon-Sincanlı Tops İşletmesi	27.05.98	Özerler Holding
13	2	K.Maraş Pamuklu Sanayi İşletmesi	14.05.98	Arsan Tekstil
14	3	Salihli Pal.ve Valeks İşletmesi	02.06.98	Ar-Tu Kimya

Kaynak: http://www.tbmm.gov.tr/komisyon/tekstil/sonuc3_1.htm (17.07.2006).

▪ Sümer Holding A.Ş.'nin mülkiyetinde bulunan 9 İşletme, Kamu Kurum ve Kuruluşlarına bilabedel devredilmiştir.

Çizelge 9: Sümer Holding A.Ş.'nin Kamu Kurum ve Kuruluşlara Devredilen İşletmeleri

Sıra No	İşletme Adı	Devir Tarihi	Devredilen Kuruluş
1	Yıldız Çini ve Porselen Sanayi	14.06.95	T.B.M.M. Milli Sar.Dai.Başk.
2	Hereke Halı	14.06.95	T.B.M.M. Milli Sar.Dai.Başk.
3	Taşköprü Jüt İpliği	11.09.95	TEKEL
4	SAGEM İşletmesi	10.01.96	TÜBİTAK
5	Sümerhalı A.Ş.	18.09.97	Sanayi ve Tek.Bakanlığı
6	İsparta Yün İpliği	18.09.97	Sanayi ve Tek.Bakanlığı
7	Gemlik Sungipek ve Viskon İşletmesi	13.01.98	TEKEL
8	Pertek Yün İpliği İşletmesi	23.02.98	Sanayi ve Tek.Bakanlığı
9	Tarsus Mensucat Boyaları	22.12.2000	Tarsus Belediyesi

Kaynak: http://www.tbmm.gov.tr/komisyon/tekstil/sonuc3_1.htm (17.07.2006).

- Holding'e bağılı şirketlerinden Türkiye Yapağı ve Tiftik A.Ş. 1995 yılında, Diyarbakır Halı Fabrikası ile Mersin Serbest Bölge İşletmesi ise 1998 yılında tasfiye edilerek kapatılmıştır.

Çizelge 10: Sümer Holding A.Ş.'nin Tasfiye Edilerek Kapatılan İşletmeleri

Sıra No	İşletme Adı	Tasfiye Tarihi
1	Türkiye Yapağı Tiftik A.Ş.	31.01.1996
2	Diyarbakır Halı Fabrikası	31.05.1998
3	Mersin Serbest Bölge	31.12.1998

Kaynak: http://www.tbmm.gov.tr/komisyon/tekstil/sonuc3_1.htm (17.07.2006).

Holdingin mülkiyetinde bulunan bir kısım gayrimenkuller Kamu Kurum ve Kuruluşlarına bilabedel devredilerek, bir kısım gayrimenkuller ise satılmak suretiyle özelleştirilmiştir.

Özelleştirme kapsamına alındığı 1987 yılından bugüne kadar; 390 mağazası, 49 banka şubesiyle hizmet veren bankacılık birimi, 14 işletmesi satılarak, 9 işletmesi ise Kamu Kurum ve Kuruluşlarına bilabedel devredilerek ve 2 iştirak hissesi blok satış suretiyle özelleştirilen Holdingin; 1987 yılında 39.136 olan personel sayısı, Aralık 2000 sonu itibariyle 10.326'ya, 42 olan işletme sayısı 20'ye, 465 olan mağaza sayısı 19'a düşmüş olup, halen mevcut işletme ve mağazaları ile Devlete yük olmamak amacıyla faaliyetlerini Resmi Satışlara ağırlık vermek suretiyle sürdürmeye çalışmaktadır.

Özelleştirme Yüksek Kurulu'nun 12.10.1999 tarih ve 99/73 sayılı kararı ile, Beykoz Deri ve Kundura Sanayii ve Bakırköy Konfeksiyon Sanayii işletmelerinin kapatılarak, arazi ve üzerinde bulunan taşınmazların mütemmim cüzleriyle birlikte, sırasıyla, İstanbul Teknik Üniversitesi ve Galatasaray Üniversitesi'ne tahsis edilmek üzere, belirlenecek bedel üzerinden Holding'in vergi borçlarına mahsuben Maliye Bakanlığı'na devri kararlaştırılmıştır. Ancak, ÖYK'nun 28.02.2001 tarih ve 2001/21 sayılı kararı ile de, Beykoz Deri ve Kundura Sanayii ve Bakırköy Konfeksiyon Sanayii işletmelerinin, sosyal

boyutlarda karşılaşılan güçlükler nedeni ile çalışanlar hakkında bir düzenleme yapılincaya kadar normal faaliyetlerinin devamına karar verilmiştir.

Yine Özelleştirme Yüksek Kurulu'nun, 09.08.1999 tarih ve 99/54 sayılı kararı ile 218.000 m²'lik arazi üzerinde bulunan Kayseri Pamuklu Sanayii İşletmesi'nin kapatılarak Erciyes Üniversitesi'ne tahsis edilmek üzere bilabedel Maliye Hazinesi'ne devredilmesine; 17.09.1999 tarih ve 99/61 sayılı kararı ile tahsis edilen arazinin (üzerinde bulunan taşınmazlar ile birlikte) 704.761,34 m²'ye yükseltilmesine; 12.10.1999 tarih ve 99/73 sayılı kararı ile de belirtilen taşınmazların, belirlenecek bedel üzerinden Holding'in vergi borçlarına mahsup edilmek üzere Maliye Bakanlığı'na devrine karar verilmiştir.

2000 yılında, Özelleştirme Yüksek Kurulu'nun 10.10.2000 tarih ve 2000/75 sayılı kararı ile Tarsus Mensucat Boyaları Sanayii İşletmesi'nin kapatılarak, arazisi ve üzerinde bulunan taşınmazlarının, Tarsus Belediyesi'ne tahsis edilmek üzere bilabedel Maliye Hazinesi'ne devredilmesine; aynı kurulun 14.11.2000 tarih ve 2000/83 sayılı kararı ile de, Genel Müdürlük binasının, Holding'in özelleştirme işlemlerinin tamamlanmasının ardından, Kültür Bakanlığı'na tahsis edilmek üzere Maliye Hazinesi'ne; Nazilli Basma Sanayii İşletmesi'nin Adnan Menderes Üniversitesi'ne, İzmir Basma Sanayii İşletmesi'nin İzmir Özel İdaresi'ne, Bursa Merinos Yünlü Sanayii İşletmesi'nin Bursa Büyükşehir Belediyesi'ne, Kuşadası Eğitim ve Dinlenme Tesisi'nin Aydın İl Özel İdaresi'ne, işletmelerde bulunan makine, teçhizat ve diğer demirbaşlarla birlikte bilabedel devredilmesi onaylanmıştır.

1987 yılından beri özelleştirme kapsamı ve programında olan Sümer Holding'in işletme faaliyetlerinin belirsizlik içinde yürütülmeye çalışılması ve ileriye dönük kararların alınamaması gibi olumsuzluklar giderek yoğunlaşmakta; çalışma ortamından etkilenen personelin Holding'e bağlılığının azalarak verimliliğinin düşmesi, işletme sonuçlarına yansımaktadır.

Özelleştirme süreci ve kaynak yetersizliğinin yenileme yatırımlarının yapılmasına imkan tanımaması sonucunda; Holding'in rasyonel bir programa göre küçültülerek mevcut makine parklarının rantabl biçimde kullanılmasını sağlayacak düzenlemeler de gerçekleştirilemediğinden, birçok işletme ve bağlı şirkette ekonomik ve teknolojik ömürlerini doldurmuş makinelerle çalışmak zorunda kalınmaktadır. Özellikle, pamuklu tipi eski ve çalışma enleri dar olan verimsiz mekikli dokuma tezgâhları ile düşük işgücü verimliliğinde üretilen temel ürünlerin, gerek özellikleri, gerekse yüksek maliyetleri nedeniyle, şimdiki piyasa koşullarında pazarlanmasının zor olması, üretim miktarlarını olumsuz yönde etkilemektedir. Makine parklarındaki sorunların da belirli ölçüde, işletme ve bağlı şirketler arası işbirliği ile çözümlenmesine çalışılmaktadır.

Bu durum karşısında, üretim maliyetleri, ürün kalitesi ve her açıdan verimliliğin olumsuz yönde etkilenmesinin yanı sıra bazı işletme ve bağlı şirketlerin piyasada talep edilen özelliklerdeki ürünleri üretebilmeleri sağlanamamaktadır.

Oysa dokuma, hazır giyim, ayakkabı ve kimya sanayiindeki gelişmeler, yoğun bir rekabet ortamının oluşmasına neden olmuştur. Rekabet ortamında, işletmelerin varlıklarını sürdürebilmeleri, ancak gelişmelere uyum sağlayarak, yeni teknolojilere yatırım yapmaları ve çağdaş işletmecilik uygulamalarına ağırlık vermeleri ile mümkündür. Türkiye'de, özel sektörün son yıllarda, tekstil ve hazır giyim sanayii dallarında, büyük tutarlarda yatırıma yönelmesi, bütün dünyada dikkat çekmiştir. Türkiye'nin büyük bir atılım içindeki tekstil ve hazır giysi ihracatının, genellikle her yıl artarak, 1999 yılında 10,0 milyar ABD doları düzeyinde gerçekleşmesine karşılık, Holding'in ihracatı, maliyet artışları karşısında, özelleştirilen işletmelerin de etkisiyle, giderek azalarak, 1,2 milyon ABD doları gibi çok düşük bir düzeye düşmüştür. Maliyet artışları nedeniyle, 1996 yılından beri, pamuk ipliği ve jakarlı tipler dışındaki ham bez ihracatı tamamen durmuş; 1999 yılından beri, mamul pamuklu kumaş ile pamuklu konfeksiyon ihracatı da yapılamamıştır. Holding'in iç piyasadaki satışları da, miktar yönünden, genellikle azalma eğilimine girmiştir. Bazı ürünlerin satış

miktarlarının azalmasında mağazaların satılarak bayiliğe dönüştürülmesi önemli bir etken olmuştur. Sümer Holding, Türkiye'nin artan ithalatı karşısında, bir çok ürünün pazarlanmasında, özel sektörün yanı sıra yabancı şirketlerin rekabeti ile de karşı karşıya kalmıştır.

1998 yılından itibaren, Türk firmaları, Uzakdoğu ülkeleri ile suni ve sentetik hazır giysilerin yanı sıra, temel pamuklu ürünlerinde de fiyat yönünden rekabet etmekte zorlandıklarından; özellikle, Türkiye'nin aşırı büyüyen pamuk ipliği üretim kapasitesinden yararlanma oranı, süratle düşmeye başlamıştır. Bu durum, Holding'in işletme ve bağlı şirketlerinin, fason ve bağlantılı sipariş miktarlarını olumsuz yönde etkilemiştir. Ayrıca, özelleştirme sürecindeki belirsizlikler, müşterilerin sipariş vermekte tereddüde düşmelerine neden olmaktadır.

Hazır giyim üretim birimlerindeki işgücü verimliliğinin, Bakırköy Konfeksiyon Sanayii İşletmesi'nde çok belirgin olmak üzere, genel olarak, çok düşük olmasının yanı sıra, işçilik ücretlerinin özel sektördeki göre çok yüksek olması ve siparişlerin yıl boyunca dengeli dağıtılamaması, üretim maliyetlerinin aşırı artmasına neden olduğundan, özel sektörle rekabet imkânı kalmamıştır. Dikey olarak bütünleşmiş (entegre) işletme ve bağlı şirketlerde, atıl hazır giyim işçileri, diğer birimlerde görevlendirilerek değerlendirilmeye çalışılmaktadır. Diğer yandan, siparişlerin yetiştirilebilmesi ve daha ucuza maledilmesi gerekçesiyle, piyasaya fason olarak üretim yaptırılmaktadır.

Yukarıda açıklanan koşullarda çalışmak zorunda kalan Sümer Holding'in eski teknoloji ve yıpranmış makineler ile ürettiği bazı ürünlerin pazarının daralmasına ve pazar payının azalmasına karşın;

- Çalışamayacak durumdaki bazı işletme ve bağlı şirketlerin bu tür ürünleri üreterek faaliyetlerini sürdürmeye çalışmaları,

- Birçok işletme ve bağlı şirkette, alınan sipariş miktarının mevcut işçi sayısı ile gerçekleştirilebilecek üretim miktarına göre bile düşük olması,
- Teknolojisi çok eski bazı üretim birimlerinin genellikle üretim dışı bırakılmasından kaynaklanan aşırı istihdam

yıllardan beri kârlı ve verimli çalışmayı engelleyen en önemli etkenler olmuştur.

Yüksek oranlarda ayrılan çalışmayan kısım giderlerine karşın, işçilik giderlerinin üretim maliyeti içindeki payı yüksektir. Tamamen rekabete dayalı piyasada, işçi başına ortalama giderin, özel sektördeki göre yüksek olması, rekabeti, özellikle pamuklu tekstil ürünlerinde güçleştirmektedir.

Sümer Holding A.Ş.'nin işletme ve bağlı şirketlerinin toplamında, 2000 yılı sonu itibariyle, 280.164 adet pamuk vb. kısa lifleri eğirebilen iğn, kamgarn teknolojisiyle toplam 20.160 adet uzun lifleri (yün, yünlü sanayiine uygun özelliklerde sentetik lifler vb.) eğirilebilen iğn ve çeşitli özelliklerde toplam 3.077 adet dokuma tezgâhı bulunmaktadır. Dokuma tezgâhlarının 2.989 adedi pamuklu vb. kumaş, geri kalan 88 adedi yünlü vb. kumaş dokumaya uygundur. Söz konusu makinelere ilave olarak, Adıyaman Pamuklu Sanayii İşletmesi'nde 54 adet atkı tipi dairesel örme makinesi vardır.

Özelleştirme, devir ve kapatma işlemleri sonucunda Holding'in açık-uç, şrayhgarn ve yarı-kamgarn teknolojileri ile iplik üretme olanağı kalmadığı gibi, Holding makine halısı üretiminden de çekilmiştir.

Holding'in 5 bağlı anonim şirketinin toplamında pamuklu tipi iğ sayısı, 149.520 ve dokuma tezgâhı sayısı 981 dir.

Merinos Yünlü Sanayii işletmesindeki dokuma tezgâhlarının 24 adedi hariç tümünün mekiksiz tipte olmasına karşılık, pamuklu sanayii işletmelerindekilerin yalnız 288 adedi ve pamuklu sanayii şirketlerindeki 560 adedi mekiksiz tiptedir. Sümer Holding'in mekiksiz dokuma tezgâhlarına

sahip işletmelerinin özelleştirilmiş olması nedeniyle, yalnız Malatya'daki işletmesinde jakarlı tipte perdelik-döşemelik vb. kumaş dokuyabilen mekiksiz dokuma tezgâhları kalmıştır.

2000 yılında, 1999 yılına göre, hiçbir ürün grubunda gerek işletmeler toplamında gerekse bağlı şirketler toplamında üretim artışı sağlanamamıştır. Son yıllarda üretim kapasitesi kullanım oranlarındaki azalma eğilimi iyice belirginleşmiş, üretim kapasitesi kullanım oranları, yünlü kumaş dokumanınki hariç, Türkiye ortalamasının altına düşerek düşük düzeylerde seyretmeye başlamıştır.

Sümer Holding'e 2002'de devredilen TZDK ve TRBAN'ın işçi dışındaki elemanları başka kurumlara devredilirken, bu kurumların tüzel kişiliklerine de son verilmiş böylece holding'e bağlı TÛMOSAN dahil 17 işletme kalmıştır¹²⁵.

Söz konusu durum, mevcut işçi sayılarının kurulu üretim kapasitelerine göre gereken işçi sayılarının çok altına düşmesinin yanı sıra, yeterli miktarda sipariş alınamamasından kaynaklanmaktadır.

Yatırım yapılamaması sonucu tesislerini yenileyemeyen Sümer Holding, üretimini genellikle ekonomik ömrünü doldurmuş ve yıpranmış makine parkları ile gerçekleştirmek zorunda kalmaktadır.

İthalat artışının da etkisiyle rekabetin gittikçe yoğunlaştığı piyasada, Sümer Holding'in teknolojisinin geri olması, işçilik maliyetlerinin de özel sektörüne göre yüksek olması nedenleriyle, rekabet gücü, özellikle pamuklu tekstil ürünleri ve hazır giyimde azalmaktadır.

Öte yandan, özelleştirme süreci üretim faaliyetlerini de olumsuz yönde etkilemektedir.

¹²⁵ A.KARA, Özelleştirme Çalışmalarını 2004'te tamamlayacağız, Dünya Gazetesi, 13.10.2003, http://www.dunyagazetesi.com.tr/news_display.asp?upsale_id=146865 (17.06.2006).

Yukarıda açıklanan koşullarda çalışmak zorunda olan Sümer Holding'in;

- Eski teknoloji ve yıpranmış makineler ile üretilen ürünlerin pazarının daralması ve pazar payının azalmasına karşın, çalışılmayacak durumdaki bazı işletmelerin ve bağlı şirketlerin bu tür ürünleri üreterek faaliyetlerini sürdürmeye çalışmaları;
- Yeterli miktarda sipariş alınamaması karşısında, kullanılmayan kurulu üretim kapasiteleri; birçok işletmede ve bağlı şirkette alınan sipariş miktarının mevcut işçi sayısı ile gerçekleştirilebilecek üretim miktarına göre bile düşük olması;
- Teknolojisi çok eski bazı üretim birimlerinin üretim dışı bırakılmasından kaynaklanan aşırı istihdam,

yıllardan beri kârlı ve verimli çalışmayı engelleyen en önemli etkenler olmuştur.

Türkiye'nin "sanayi mektebi" Sümerbank, Türkiye ekonomisinin geliştirilmesine, halkın refahının yükseltilmesine, Türkiye'nin siyasal bağımsızlığının ekonomik altyapısının oluşturulmasına, halk ile devlet arasındaki bağların güçlendirilmesine ve farklı etnik kökenlerden ve inançlardan insanların ulus ve sınıf bilinçlerinin geliştirilmesine çok önemli katkılarda bulunmuştur. Sümerbank'ın işletmeleri, buldukları bölgelerde sosyal devletin çekirdekleri olmuştur. Bu nedenle de, yabancı güçlerin saldırısının ilk hedeflerinden biri, Sümerbank oldu. Sümerbank (Sümer Holding) ve bütün fabrikaları 30.10.1987 tarihinde özelleştirme kapsamına alındı ve tahrip edildi¹²⁶.

f) Sümer Holding A.Ş.ve Ait Taşınmazların Satışı

İdare, taşınmazlarını satış yöntemiyle özelleştirmesi için Sümer Holding A.Ş.ve 27.06.2001 tarihinde yetki vermiştir.

¹²⁶ http://www.yol-is.org.tr/genel/bizden_detay.php?kod=199 (19.07.2006).

Sümer Holding A.Ş. toplam 89 taşınmaz için ihaleye çıkmış, İhale Komisyonunun 24.05.2002 günlü kararıyla 29 taşınmazın satışına karar verilmiştir.

Çizelge 11: Satışı yapılan taşınmazlara ilişkin bilgiler

Sıra No	Taşınmaz Satış No	Komisyonun Tespit Ettiği Değer (TL)	Kapalı Zarfla Verilen En Yüksek Teklif (TL)	İhalede Oluşan Satış Fiyatı (TL)	Satış Fiyatı / Belirlenen Değer
1	10	27.000.000.000	40.200.000.000	57.500.000.000	2,13
2	30	300.000.000	2.050.000.000	7.600.000.000	25,33
3	33	275.000.000.000	161.000.000.000	324.000.000.000	1,18
4	34	80.000.000.000	105.000.000.000	105.000.000.000	1,31
5	35	350.000.000.000	500.000.000.000	852.000.000.000	2,43
6	36	4.200.000.000	7.500.000.000	7.500.000.000	1,79
7	39	20.000.000.000	25.100.000.000	32.000.000.000	1,6
8	40	2.000.000.000.000	621.000.000.000	2.005.000.000.000	1
9	41	2.500.000.000.000	675.000.000.000	2.503.000.000.000	1
10	42	500.000.000.000	275.000.000.000	500.000.000.000	1
11	43	1.000.000.000	1.750.000.000	1.750.000.000	1,75
12	46	60.000.000.000	80.000.000.000	110.000.000.000	1,83
13	47	50.000.000.000	140.000.000.000	203.000.000.000	4,06
14	53	270.000.000.000	601.000.000.000	753.000.000.000	2,79
15	54	2.000.000.000	3.560.000.000	3.560.000.000	1,78
16	55	65.000.000.000	55.000.000.000	70.000.000.000	1,08
17	56	25.000.000.000	53.000.000.000	65.000.000.000	2,6
18	68	5.000.000.000	11.000.000.000	11.000.000.000	2,2
19	69	10.000.000.000	56.000.000.000	75.500.000.000	7,55
20	70	20.000.000.000	116.000.000.000	565.000.000.000	28,25
21	72	20.000.000.000	45.000.000.000	111.000.000.000	5,55
22	73	3.000.000.000	48.000.000.000	50.000.000.000	16,67
23	74	3.000.000.000	23.500.000.000	23.500.000.000	7,83
24	80	315.000.000.000	550.000.000.000	755.000.000.000	2,4
25	83	300.000.000.000	404.000.000.000	501.000.000.000	1,67
26	84	10.000.000.000	17.150.000.000	22.500.000.000	2,25
27	85	200.000.000.000	160.000.000.000	440.000.000.000	2,2
28	88	200.000.000.000	251.000.000.000	350.000.000.000	1,75
29	89	1.000.000.000.000	1.750.000.000.000	1.963.000.000.000	1,96

Kaynak: http://www.cankaya.gov.tr/tr_html/DDK/oib.htm#II_A_3

Yukarıdaki çizelgede, taşınmazdan 26'sının; Değer Tespit Komisyonunca belirlenen değer in çok üstünde bir fiyatla satıldığı görülebilmektedir. Bazılarının

satış fiyatı, Komisyonca belirlenen değerın 16-28 katıdır. Söz konusu 26 taşınmazın 24'ü için kapalı zarfla verilen ilk teklifler Komisyonca belirlenen değerden yüksektir.

Taşınmazlara ilişkin değer tespit çalışması doğru biçimde yapılmadığından, bu değere yakın fiyatla satılan taşınmazların gerçek değerinden satılıp satılmadığı anlaşılamamaktadır¹²⁷.

g) Sümer Holding A.Ş.nin Özelleştirme Kapsamındaki Son Durumu

Bor Şeker Fabrikası, Ereğli Şeker Fabrikası ve Ilgın Şeker Fabrikası'nın varlık satışı yöntemiyle özelleştirilmesi amacıyla 13 Nisan 2006 tarihinden itibaren verilen ilanlarla ihale açılmıştır. İhalede 31 Mayıs 2006 olan son teklif verme tarihi 30 Kasım 2006'ya uzatılmıştır.

Taşucu Kağıt Sanayii İşletmesi'nin satış yöntemi, Taşucu Limanı'nın işletme hakkı devri yöntemi ile özelleştirilmesi amacıyla 14 Haziran 2006 tarihinden itibaren verilen ilanlarla ihale açılmıştır. İhalede son teklif verme tarihi olan 25 Temmuz 2006 itibarıyla Taşucu Kağıt San. İşletmesi için 2 teklif, Taşucu Limanı için 3 teklif alınmıştır. 11 Ağustos 2006 tarihinde yapılan nihai pazarlık görüşmeleri sonucunda; Taşucu Kağıt Sanayii İşletmesi için alınan tekliflerin yetersiz olması nedeniyle ihalesi iptal edilmiş olup, Taşucu Limanı için en yüksek teklif, 15.500.000 ABD Doları bedelle Karadeniz Holding A.Ş. tarafından verilmiştir. İhale Komisyonu'nun değerlendirmesini müteakip, Özelleştirme Yüksek Kurulu gündemine sunulacaktır¹²⁸.

3.1.4.Türkiye Ekonomisinde Sümer Holding A.Ş.'nin Yeri

Bugünün güçlü Türkiye'sinin kurulması, yükselmesi ve özellikle sanayi hamlesinin başlatılıp geliştirilmesinde önemli görev yapan kurumların başında

¹²⁷ http://www.cankaya.gov.tr/tr_html/DDK/oib.htm#II_A_3 (25.11.2006)

¹²⁸ http://www.oib.gov.tr/program/turkiyede_ozellestirme.htm (22.09.2006)

Sünerbank gelmektedir. Sünerbank bir yandan sanayileşmenin motoru olurken öte yandan zor günlerinde tüm ulusun temel gereksinimlerini karşılamıştır¹²⁹.

a) Üretim Ve İhracat Göstergeleri:

Süner Holding A.Ş. şirketler dahil 2000 yılında toplam 65.913 milyar TL.lik üretim ve 388 Milyar TL. tutarında ihracat gerçekleştirerek, Türkiye'nin 303.373 Milyar TL.sı tekstil ve hazır giyim ürünlerine ilişkin olmak üzere, 870.475 Milyar TL. olarak gerçekleşen ihracatına, % 0,05 oranında katkıda bulunabilmiştir.

b) Tekstil Sanayii

Süner Holding A.Ş. tekstil ve hazır giyim sanayii başta olmak üzere Türkiye'nin imalat Sanayiinin gelişmesinde öncülük yaparak, önemli katkılarda bulunmuştur. Holding'in Türkiye tekstil sanayii içindeki payı, 1950 yılına kadar çok yüksek iken yıllardan beri uygulanan yatırımları özendirilen önlemlerin de etkisiyle hızlı bir gelişme gösteren özel sektör karşısında gerilemiştir. Özellikle Türkiye'de son yıllarda iplik makinaları başta olmak üzere tekstil sanayiine yatırım yapılmasına karşılık, Holding'in özelleştirme süreci ve finansman darboğazı karşısında yatırım ihtiyaçlarının çok acil olanlarının dışındakilerin hiçbirinin karşılanması mümkün olamamaktadır. Bu durum işletmelerin tümünün üretim faaliyetlerini değişik ölçüde de olsa miktar, kalite, verimlilik ve maliyetler açısından olumsuz yönde etkilemektedir.

Sonuç olarak; Süner Holding işletme ve bağlı şirketlerinin Türkiye'nin pamuklu sanayii üretim kapasitesindeki payı, özelleşen işletmelerin de etkisiyle daha da düşmüştür. Süner Holding'in yünlü tipi dokuma tezgâhlarının ise, çok az bir bölümü dışında tümü mekiksiz olup, yünlü kumaş üreten tek işletmesi durumundaki Merinos'da mekiksiz dokuma tezgâhlarının tümü yenidir. Sonuç

¹²⁹ Sünerbank, Alaş Matbaacılık, s 19.

olarak Sümer Holding'in teknolojik açıdan, özellikle pamuklu sanayiinde geri kalmış olduğu açıktır.

2000 yılına bağlı şirketler dahil 39,5 bin ton pamuk ipliği ve 138,2 milyon metre pamuklu kumaş dokuma kapasitesi olan kuruluşun, Türkiye'nin 2000 yılı toplam pamuk ipliği üretimine katkısı % 0,7, pamuklu mamul dokuma üretimine katkısı % 1,6'dır.

Sümer Holding A.Ş. Türkiye'nin en büyük yün topsu üretim birimine sahip olup, özel şirketlerin yün topsu gereksinmesinin önemli bir bölümünü de karşılamaktadır. Kuruluşun, 2000 yılında Türkiye'nin yünlü teknolojisiyle iplik üretimi ve kumaş dokumaya katkısının, sırasıyla % 0,6 ve % 2,2 düzeyinde olduğu tahmin edilmektedir. Sümer Holding'in hazır giyim ve hazır eşya sanayiine de katkıları bulunmaktadır.

c) Deri – Kimya Sanayii :

Sümer Holding, imalat sektörünün deri ve deri mamulleri, plastik ve kimya sanayii dallarında da faaliyette bulunmaktadır. Doğu Anadolu'da faaliyetini sürdürmekte olan üç ayakkabı işletmemiz ile Beykoz İşletmemizin 2000 yılı toplam ayakkabı üretimlerinin (912 Bin çift) Türkiye üretimindeki payı % 2,1'dir. Sümer Holding'in Çanakkale İşletmesinde üretilen sentetik derinin 2000 yılı toplam fiili üretimi 1.491 bin metredir.

d) İşgücü Göstergeleri :

Sümer Holding'de 2000 yılsonu itibariyle istihdam edilen 10.326 kişilik işgücünü, Türkiye'de 2000 yılında sanayi ve hizmetler sektöründe istihdam edilen sivil işgücüne oranlandığında, Sümer Holding'in payının toplamda % 0,09, sanayi sektöründe % 0,3, hizmetler sektöründe ise % 0,01'dir.

3.2. Sümerbank Nazilli Basma Fabrikası

3.2.1. Kuruluşu

Sosyo- ekonomik nedenlerle Nazilli Şehri XX. yy'ın başlarına kadar önemli bir gelişme gösterememiş, kendi kimliğini oluşturamamış bir yerleşim birimi görünümündeydi. Nazilli de köklü değişiklikleri hazırlayan gelişmeler Cumhuriyet döneminde başlamıştır. 1930'lu yıllarda izlenen devletçi politikaların bir sonucu olarak 1937 yılında, ekonomisi büyük ölçüde tarıma dayalı olan Nazilli'de Sümerbank Basma Fabrikasının kurulması bu şehirdeki sosyal- kültürel-ekonomik canlanmanın alt yapısını hazırlamıştır. Diğer bir deyişle Cumhuriyet döneminde Nazilli'deki köklü değişimi en iyi anlatacak gelişme hiç şüphesiz Sümerbank Basma Fabrikasının bu şehirde kurulup, çalışmaya başlamasıyla oluşmuştur.

1930'lu yıllarda Türkiye sanayileşmeyi planlı bir biçimde sürdürmenin gerekli olduğunu düşünmüştür. 1931 – 1932 yılları arasında plan hazırlanmış, 1934 yılında bu planı I.Beş Yıllık Sanayi Planı olarak uygulamaya koymuştur. Planın hedefi üç beyaz diye anılan ve hemen hemen tümü ithalat yolu ile karşılanan un, şeker ve beyaz pamuklu kumaş ihtiyacının yerli üretimle sağlanmasıydı. I.Beş Yıllık Sanayi Planının gerçekleştirilmesi görevini büyük ölçüde üstlenen Sümerbank, faaliyetlerine 1933'te Kayseri'de bir bez fabrikası açarak başlamış, Ereğli'den sonra Batı Anadolu'daki bir şehirde de pamuklu dokuma fabrikası açmayı öngörmüştü.

Planda yer alan projenin uygulanacağı şehirde demiryolunun varlığı ve hammadde potansiyeli yeterliliği aranmaktaydı. Bu yüzden Ankara'da kurulan kurulda, I.Beş Yıllık Sanayi Planının Batı Anadolu'da kurulmasını öngördüğü fabrikanın Nazilli'de açılması fikri oluşmuştur. Böylece ülkenin en önemli pamuk üretim merkezlerinden biri değerlendirilmiş olacaktı.

Nazilli Sümerbank Basma Sanayi Müessesesi'nin Nazilli'de kurulmasının başlıca sebepleri kısaca aşağıdaki gibi özetlenebilir:¹³⁰

1. Nazilli'nin demiryolu üzerinde olması,
2. Nazilli'nin pamuk bölgesi merkezinde olması,
3. Nazilli ovasını kaplayan iklimin elverişliliği, toprağın verimi,
4. Nazilli'nin komşu ilçelere kara yolundan bağlı bir transit merkezi durumunda olması,
5. Nazilli yakınında işletmeye yarayacak kadar maden kömürünün bulunması,
6. Ovayı boydan boya sulayan Büyük Menderes ırmağının şehre yakın yerde olması.

Kuruluş yerinin Nazilli olması planlanan Nazilli Basma Fabrikası için I.Beş Yıllık Sanayi Planının hazırlanmasında etkili olan Ruslardan büyük ölçüde kredi alınmıştır ve kredi bedeli Ruslara narenciye karşılığı ödenmiştir.

12.000 nüfuslu Nazilli'de entegre bir basma fabrikası kurma hazırlıkları başladığında, Nazilli ve çevresi adeta bir bayram havası yaşamıştır.

I.Beş Yıllık Sanayi Planı çerçevesinde Türkiye'de kurulan ilk basma fabrikasının temeli 25 Ağustos 1935'te Nazilli'de atılmıştır. Fabrikanın temelini atılmasıyla Nazilli ekonomisi canlanmaya başlamıştır. Fabrikanın inşaatında Nazilli ve çevrelerinden 2500 kişilik bir amele grubu oluşturulmuş Nazilli halkının da seferber olmasıyla sayısı 4.000'e varan amele gurubu, bu muazzam inşaatı bitirmek için gece gündüz çalışmıştır. 25 Ay gibi kısa sürede, Sovyet mühendislerin de teknik desteğiyle, dönemin en gelişmiş teknolojisiyle fabrika tamamlanmıştır.

Adını milattan 20.000 yıl önce anayurttan Mezopotamya'ya gelip hayvanları evcilleştirerek, onlardan yararlanma yolunu keşfeden Sümerlerden alan bu fabrikanın

¹³⁰ G.DİKMEN, Nazilli, 1952.

Nazilli Basma Müessesesi'nin basma nevilerine uygun olarak senede 18.000.000 metre basma imal etmesi öngörülmüştür¹³¹.

3.2.2. Sümerbank Nazilli Basma Fabrikasının Açılışı

Mustafa Kemal Atatürk, 9 Ekim 1937'de düzenlenen büyük bir törenle Nazilli Basma Fabrikasını bizzat hizmete açmıştır. Mustafa Kemal'in yanında İsmet İnönü, Celal Bayar, Afet İnan, Fevzi Çakmak ve daha birçok önemli sima Basma Fabrikasının büyüklüğüne ve muhteşemliğine tanık olmuştur¹³².

Atatürk'ün Nazilli'ye geleceği haberini alan halk, 8 Ekim gece yarısından itibaren Nazilli istasyonu civarında marşlar, türküler söyleyerek canlı bir bekleyiş içerisine girmişlerdir. Ulus gazetesi muhabirinin ifadesiyle (9 Ekim 1937) “Kasaba emsalsiz bir bayram şenliği içerisinde çalkalanmıştır”. Atatürk; Nazilli Basma Fabrikası istasyonunda Sümerbank meclisi reisi Safa Bey, Genel Direktör Süffier, Basma Fabrikası Müdürü Fazlı Turga, Trakya Umum Müfettişi General Kazım Dirik, gazete temsilcileri ile orada toplanmış halk tarafından büyük tezahürat eşliğinde karşılanmıştır¹³³.

Atatürk, kendisine eşlik edenlerle beraber Gıdıgıdı Treni ile fabrika sahasına gelmiş, sevgi gösterileri arasında yürüyerek müdüriyet binasında dinlenmiş, daha sonra bu binanın üst balkonuna çıkarak halkı selamlamış ve törenleri buradan izlemiştir¹³⁴. Yapılan açılış konuşmaları ve Atatürk'ün fabrikayı Sümerbank harfli bir anahtarla açmasının ardından fabrikadaki 480 makine bir anda çalışmaya başlamıştır. Müdürün verdiği o işaretle bütün motorlar, tezgâhlar birden coşmuş, kudurmuşlardır. İşte o anda Atatürk'ün ağzından şu kelimeler dökülür:¹³⁵

¹³¹ H.V.ARIKAN- Ş.S.KARATAŞLI- E.ÖZKAN- H.TOPUÇAR, “Nazilli Sümerbank Basma Fabrikası Ve Bu Fabrikanın Nazilli de ki Etkileri” bk: Liseli Gençlerin Gözü İle Cumhuriyetimiz, İstanbul 1999, s.164.

¹³² M.K.ŞENOL, Atatürk Aydın'da, İzmir 1981, s 53.

¹³³ G.GÜNEŞ bk: Atatürk Haftası Armağanı, 10 Kasım2004, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Ankara Genelkurmay Basımevi, 2004, s 125.

¹³⁴ A.BUĞDAYCI, Dünden Bugüne Nazilli, Eğitim Yayınları A.Ş. İstanbul, s 39.

¹³⁵ Ş.S.AYDEMİR, Tek Adam, Remzi Kitabevi, 16.Basım, s 355.

“- İşte bu bir musikidir!”

“Evet, bu bir musikiydi. Devlerin musikisi değil, tekniğin musikisi. İnsanoğlunun, tabiatın üstündeki zaferin musikisi...”

Ve bu musiki yarın bütün Türk topraklarına yayılarak, yarınki Türkiye'nin, eski Anadolu haraplığını yenişinin bir çıığı gibi, bütün ovalarımızı, dağlarımızı, beldelerimizi doldurabilirdi. Yüzlerce ve yüzlerce fabrikanın, maden ocağının, santrallerin, dağ boylarınca rüzgârlardan inleyen pilonların, cereyan nakil hatlarının musikisi. Evet, neden olmasındı...”

Burada Atatürk'ün, milli endüstrileşme hareketinin gelişmesinden duyduğu haz ve heyecanı anlatan ifadesini anmak yerinde olacaktır¹³⁶: *“Türkiye Cumhuriyeti Devleti Türk vatanında, asırlardan beri, hususi teşebbüslerle yapılamamış olan işleri bir an evvel yapmak istedi ve görüldüğü gibi kısa bir zamanda yapmağa muvaffak oldu.”*

3.2.3. Faaliyetleri

Nazilli Basma Fabrikası da I.Beş Yıllık Sanayi Planı'nın öngördüğü fabrikalardan biridir. Ülkede geniş çapta kurulmuş olan ilk basma fabrikasıdır. Basma makineleri ve bir kısım terbiye makineleri hariç fabrikanın diğer bütün makine, türbin ve kazanları Sovyet kredisıyla Sovyetler Birliği'nden getirtilmiştir.

Kuruluş sermayesi 7.039.563 TL. olan işletme başlangıçta 28.236 iğne, 20 numara bazında 3.000 ton/yıl iplik, 768 adet dokuma tezgahı, 4 rulo baskı makinesiyle, toplam 20 milyon mt/yıl mamul üretecek kapasiteye sahiptir¹³⁷. Çevirici gücünü kendi termik santralinden elde etmektedir. Başlıca mamulleri arasında halk tipi ince basma, divitin, ince çamaşırılık, flanel ve pazen bulunmaktadır¹³⁸.

¹³⁶ N.E. SUMER, Milli Ekonominin Kemalleşmesi, Sümerbank Özel Atatürk Sayısı, Aylık Endüstri ve Kültür Dergisi, Sayı 53, c 5, Kasım 1965.

¹³⁷ M. ÖREROĞLU, a.g.e, s 31-32.

¹³⁸ Sümerbank, a.g.e, s 52.

Nazilli Fabrikası'nda da döküntülerden yararlanmak ve bunlardan iplik üretmek için Romanya'dan getirtilen 612 iğlik bir telef tesisatı kurulmuştur. Ekim 1943'te faaliyete alınan bu ünite günde 22.5 saatlik çalışma esası üzerinden yılda 540 ton iplik üretebilecek kapasitededir¹³⁹.

1945 Yılında hazırlanan "Beş Yıllık İvedili Sanayi Planı"yla dokuma yatırımlarına önem verilmiş ve Nazilli Basma Fabrikası'nın kapasitesinin 20.000.000 metre daha artırılması kararlaştırılmıştır¹⁴⁰.

Kuruluş döneminde ve izleyen yıllarda fabrikanın faaliyet karı sürekli artış göstermiştir. Bunun sebebi yatırımın doğru yerde, doğru teknoloji kullanılarak yapılması ve işletmenin rasyonel bir anlayışla şeffaf yönetimidir. Ayrıca, ülkede dokuma ve basma üretimine karşı, doymamış olan yoğun talep mevcuttur.

Ham pamuğun alınıp, her türlü işlemden geçtikten sonra mamul bez olarak piyasaya sunulacağı entegre bir tesis olan fabrika sahası 596.926 m² dir. Fabrikanın ayrıntılı yerleşim alanları şu şekildedir:¹⁴¹

¹³⁹ Z.TOPRAK, a.g.e, s 41-42.

¹⁴⁰ İ. TEKELİ – S. İLKİN bk: X. Türk Tarih Kongresi, Ankara, 22-26 Eylül 1986, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1994, s 3084.

¹⁴¹ M. ÖREROĞLU, a.g.e, 100-101.

Çizelge 12: Nazilli Basma Fabrikasının Ayrıntılı Yerleşim Alanları

A-FABRİKA İÇ SAHASI	230.402 m²
1.Toplam İşletme Sahası	54.136 m ²
2.İşletme Kapalı Alanları	5.726 m ²
3.Depolar, Kuyular, Havuzlar	3.373m ²
4.İdari Binalar	3.570 m ²
5.Sundurmalar	2.824 m ²
6.Lojmanlar	18.121 m ²
7.Ambarlar	590 m ²
8.Garaj	750 m ²
9.Kreş	6.970 m ²
10.Sosyal Tesisler	96.068 m ²
B-DIŞ EVLER SAHASI	315.198 m²
1.Dış Lojmanlar Sahası	175.585 m ²
2.Cüruf Sahası	94.603 m ²
3.Demiryolu Güzergahı	44.989 m ²
4.Dış Lojmanlar Kapalı Alanı	22.454 m ²
C-FABRİKA DIŞ SAHALARI	51.326 m²
1.Devlet Malzeme Ofisi	4.297 m ²
2.Kuşadası Kampı	46.929 m ²

Kaynak: M. ÖREROĞLU, a.g.e, 100-101.

Fabrika, yerleşkesinde tüm imkânları bulunan kombine bir tesis olarak ve bölümlerin tamamı en ince ayrıntılarıyla planlanarak kurulmuştur.

Taşıma maliyetlerinin minimum seviyeye indirilmesi için, Nazilli Tren İstasyonu'ndan, fabrikaya demir ağı döşenmiş, böylece kömür gibi yükte ağır girdilerin ucuza taşınması sağlanmıştır. Ayrıca fabrika işçilerinin şehir merkezinden fabrikaya nakli için, halk arasında "Gıdı gıdı" adı verilen banliyö tren seferleri başlatılmıştır.

a) Üretim Kapasitesi ve Üretim Durumu

Entegre bir tesis olan Nazilli Basma Sanayi İşletmesi içinde üç bölüm vardır:

1. İplik Bölümü: Bu bölümün ilk maddesi pamuktur. Fabrikanın imalatına uygun pamuk bu bölgede uygun olarak yetiştiriliyordu ve önemli bir kısmı da bizzat çiftçiden satın alınıyordu. 28.236 iğ vardı ve burada 800 kadar işçi çalışıyordu. Vardiya usulü sekiz saat ara ile üç ekip halinde sürekli çalışan işçilerin yarısı kadındı. Üretilen ipliğin büyük bir kısmı dokuma ve basma bölümlerin de kullanılırken, kalan kısmı da el tezgahlarında kullanılmak üzere ülkenin değişik yerlerine gönderiliyordu.
2. Dokuma Bölümü: İplik bölümünde üretilen iplikler buraya sevk edilmekte ve buradaki 768 dokuma tezgahında kaput bezi dokunmaktaydı. Yılda dokunan bez miktarı 12-15 milyon metreyi buluyordu. İplik kısmında olduğu gibi gece gündüz vardiya biçiminde çalışıyordu. Çalışan işçi sayısı 1000 kadar olup, bunun ancak %10'u kadındı. Kuşkusuz bu oranın düşük olmasının sebebi iplik bölümüne göre daha ağır bir sanayi olmasından kaynaklanıyordu¹⁴².

Fabrikanın dokuma ünitesi, 1935 model dokuma tezgahlarıyla üretime başlamıştır. 1984 yılında 446 adet gelen, "Dornier" tezgahları ile faaliyetlerini sürdüren fabrikaya, 1992 yılında 48 adet 1996 model "Saurer" tezgahlar ilave edilmiştir. Böylelikle fabrikanın dokuma ünitesi, yılda 100 cm. ende 18,4 atkı sıklığında 15,3 milyon metre ve 160 cm. ende 18,4 sıklıkta 1.160 bin metre ham bez üretimi ile birlikte toplam kapasitesi yıllık 16,460 bin metre üretim kapasitesine ulaşmıştır¹⁴³.

3. Basma Bölümü: Bu bölüm, Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk ve tek (o dönemde) basma fabrikası olması nedeniyle ayrı bir öneme sahiptir. Fabrikanın senelik basma imalatı 23.000.000 metre olup, bunun 15 milyonunu kendi imal ettiği bezlere, 8 milyonunu ise Sümerbank'ın diğer fabrika ve müesseselerinden

¹⁴² S. TEKİN, Nazilli Basma Fabrikası, Tarih ve Toplum Aylık Ansiklopedik Dergi, cilt 39, Şubat 2003, s 89.

¹⁴³ İ. BEZİRCİ, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Beşeri ve İktisadi Coğrafya Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, 2001 İstanbul, s 24.

gönderilen bezlere basılıyordu. 100 desen üzerine 1000 çeşit kadar basma üretiliyordu. Bu bölümde de 300 kadar işçi çalışıyor ve bunun %30'unu kadın işçiler oluşturuyordu. Burada kaput bezleri klorla, südkostik ve sülfirik asitle beyazlatılarak patiska haline getiriliyor, iplikleri alınıp fırçalanıyor, boyanıyor, tekrar fırçalanarak basma makinelerinde basmalar meydana getiriliyordu¹⁴⁴.

1992 Yılındaki modernizasyon ile baskı kalitesi arttırılmıştır. Baskı ünitesi yıllık %100 pamuklu, 140 gr./mt. ağırlıkta, 90 cm. ende olmak üzere 25 milyon mt.'ye ulaşmıştır. Ancak düzboya ve baskı üretimi yapılan baskı ünitesinde, germeli kurutma makinesi kapasitesinin yetersizliğinden dolayı 1996 yılında 10,878 bin metre, 1997 yılında ise 9,874 bin metre mamul dokuma baskısı gerçekleştirilmiştir¹⁴⁵.

İşletme, 28.236 iş ile 3186 ton iplik üretebilecek güçtedir. Dokuma ünitesi ise 832 tezgâhla 27.179.000 metre pamuklu dokuma üretim gücüne sahiptir.

İşletmede üretilen mamullerin hammaddesi olarak; yılda 2914 ton pamuk kullanılmakta, ayrıca 12,5 milyon Kw. elektrik, 27.324 ton kömür tüketilmektedir.

Belli başlı mamul tipleri; basma, pazen ve pijamalıktır. 1963 – 1972 yılları itibariyle üretim tutarları çizelge 13'de gösterilmiştir:

Çizelge 13: 1963 – 1972 Yılları Satış Tutarları

Yıllar	1963	1964	1965	1966	1967	1968	1969	1970	1971	1972
Satış Tutarı (Milyon TL.)	65.9	72.6	89.2	74.2	88.2	81.7	72.5	82.4	109.2	118.9

Kaynak: Cumhuriyetin 50.yılında Sümerbank 1933 – 1973, Sümerbank Genel Müdürlüğü Yayını, Ankara 1973, s 38-39.146

¹⁴⁴ S. TEKİN, a.g.e.

¹⁴⁵ İ. BEZİRCİ, a.g.e. s 24.

¹⁴⁶ Cumhuriyetin 50.yılında Sümerbank 1933 – 1973, Sümerbank Genel Müdürlüğü Yayını, Ankara 1973, s 38-39.

b) İstihdam Durumu ve Sendikal Faaliyetler

İşletmenin 1990 – 2002 yılları arasındaki personel durumu çizelge 14’de ayrıntılı olarak yer almaktadır:

Çizelge 14: Nazilli Basma Fabrikası 1990 – 2002 Yılları Arasındaki Personel Durumu

Yıllar	Fiili Memur Sayısı				Fiili İşçi Sayısı			
	Program	Kadın	Erkek	Toplam	Program	Kadın	Erkek	Toplam
1990	131	32	69	101	1890	192	1423	1615
1991	133	36	68	104	1320	166	1316	1482
1992	147	36	68	104	1046	148	1215	1363
1993	146	35	70	105	880	133	1141	1274
1994	114	25	57	82	880	111	1044	1155
1995	93	17	44	61	484	100	959	1059
1996	82	13	42	55	848	80	819	899
1997	65	11	39	50	848	71	727	798
1998* (Ağustos)	62	14	35	49	726	68	638	706
1999				32				568
2000				32				401
2001				32				388
2002**								

* 1998 yılında fabrika fiili üretimini Ağustos ayı itibarıyla durdurmuştur.

** 2002 Nisan ayı sonunda fabrikada fiili üretim durdurulmuştur. Bu rakamlar fabrikada istihdam edilen işçilerin fabrika kapanmadan önceki son durumunu göstermektedir.

Kaynak: M. ÖREROĞLU, Cumhuriyet Döneminde Türk Sanayiinin Kuruluşu Ve Nazilli Basma Fabrikası, ED Yayınları, Ankara 2004, s 108.

1961 Anayasası’nın yarattığı demokratik ortam sonucu Nazilli Sümerbank’ta ilk sendikal hareketler 1973 yılında başlamıştır.

Fabrikada özellikle dikkati çeken en önemli noktalardan biri de tek bir yabancı uzman veya mühendisin bulunmayışıdır. Koskoca kombinada elektrik ustaları, tamirat şefleri, ve desinatörler de dahil olmak üzere hepsi Türk gençlerinden oluşmaktadır¹⁴⁷.

¹⁴⁷ S. CAVID, Fabrikalarımız: Nazilli Kombinasi, İktisadi Yürüyüş, Yıl 1, c 2, sayı 21, s 3.

c) Satış Durumu ve Ulusal Ekonomiye Katkısı

İşletme, 1968 yılından sonra Almanya, İtalya ve Amerika Birleşik Devletlerine ihracat yapmaya da başlamış olup 1971 ve 1972 yıllarının satışları Çizelge 15’de yer almaktadır.

Çizelge 15: 1971 – 1972 Yılı İhracatları

Mamul Bez	1971	1972
Üretim Miktarı (Mt.)	271	756
Satış Tutarı (TL.)	1.025	3.286

Kaynak: Cumhuriyetin 50.yılında Sümerbank 1933 – 1973, a.g.e, s 41.

1963 – 1972 yılları itibariyle satış tutarları Çizelge 16’de gösterilmiştir.

Çizelge 16: 1963 – 1972 Yılları Arası Satış Tutarları

Yıllar	1963	1964	1965	1966	1967	1968	1969	1970	1971	1972
Satış Tutarı (Milyon TL.)	82.8	71.3	81.3	88.7	84.3	77.2	98.3	86.7	139	149.5

Kaynak: Cumhuriyetin 50.yılında Sümerbank 1933 – 1973, a.g.e, s 41.

Yine işletmenin karlılık durumunu görmek üzere Ulusal Ekonomiye yaptığı katkı açısından 1963–1972 yılları itibariyle katkı tutarları Çizelge 17’de gösterilmiştir.

Çizelge 17: 1963 – 1972 Yılları Katma Değer Tutarları

Yıllar	1963	1964	1965	1966	1967	1968	1969	1970	1971	1972
Katma Değer (Milyon TL.)	36.2	39.9	49.1	40.8	48.5	44.9	39.9	45.3	59.9	65.3

Kaynak: Cumhuriyetin 50.yılında Sümerbank 1933 – 1973, a.g.e, s 41.

d) Kalite Politikası

Fabrika, ürün alanında serbest piyasa koşullarında müşterilerle iş birliği içerisinde bulunarak, müşteri beklentilerini sürekli ve en iyi şekilde karşılamak için,

AOAP 120 kalite sistemi ve Sümer Holding A.Ş. kalite normları doğrultusunda kalite hedefleri belirlemiştir. İşletme üretimin çeşitli aşamalarında mevcut kalite kontrol için, uygun kalite kontrol prosedürlerini planlar, uygular ve dökümanter eder. Bu planlama üretim programları ile uyumluluk içindedir.¹⁴⁸

Sümer Holding A.Ş. Nazilli Basma Sanayi İşletmesinin kalite hedefleri şu şekilde belirlenmiştir:

- Toplam Kalite Yönetimi Sistemi kurmak için gerekli alt yapı oluşturmak,
- Müşterilerle sürekli iş birliği içerisinde olmak ve beklentilerini en kısa sürede doğru olarak karşılamak,
- Kalitenin tüm çalışanlar tarafından yaşam felsefesi olarak görülmesini sağlamak,
- Çalışma yaşamında kalitenin iyileştirilmesi yönünde çalışmalar yapmak,
- Sürekli iyileştirme çalışmaları başlatmak ve bu çalışmalara katılımı sağlamak
- Çalışanları motivasyonunu sağlamak,
- Kalite konusunda sürekli iyileştirme teknikleri ve gereksinim duyulan diğer konularda eğitim verilmesini sağlamak,
- Müşteri iadeleri ve süreç içi red ile yeniden işleme oranlarını en aza indirmek,
- Tedarikçilere de kalite bilinci vermek amacıyla danışmanlık yapmak.

e) Sosyal Ve Kültürel Faaliyetleri

İşletmecilik açısından tüm ayrıntılarıyla iyi planlanan fabrika, sosyal tesisleriyle de personeline oldukça geniş olanaklar sunacak şekilde kurulmuştur. Fabrikanın sahip olduğu sosyal ve kültürel tesisler şunlardır:¹⁴⁹

- Basketbol Sahası, futbol sahası ve tenis kortundan oluşan spor kompleksi,
- 600 kişilik tiyatro ve sinema salonu, ayrıca yazlık sinema,
- 350 Yatak kapasiteli bekâr pavyonu,

¹⁴⁸ Sümerbank Nazilli Basma Sanayi İşletmesi Arşivi, Kalite Raporları.

¹⁴⁹ M. ÖREROĞLU, a.g.e, s 102.

- 5 Sınıflı, çift tedrisatlı, 15 öğretmen ve 980 öğrenciyle eğitim veren Sümer İlkokulu,
- 400 Daireli, müstakil hizmet evlerinden oluşan işçi mahallesi,
- 40 Yataklı hastane (Hastanede röntgen, ameliyathane, diş, hariciye, dâhiliye ve kadın hastalıkları bölümleri mevcuttur),
- Kapalı devre radyo neşriyatı.

Fabrikanın futbol sahası zemininde ızgara sistemine sahip olup, dönemin en gelişmiş sahalarından biridir. 1937’de lacivert – beyaz renkleriyle kurulmuş olan Sümerspor; futbol, atletizm, voleybol, basketbol, bisiklet, güreş, boks branşlarındaki faaliyetleri ile kısa sürede Nazilli’nin ve bölgenin spor merkezi haline gelmiştir. Sümerspor aktiviteleriyle uzun yıllar atıl bir halde bulunan Nazilli gençliğini tembellikten, kahvehane köşelerinden kurtarmıştır.

Nazilli Sümerbank Basma Fabrikasında sosyal ve kültürel gelişmelere destek sağlaması için Sümer adıyla bir de “Halk Evi” kurulmuştur. Bir fabrika ve o fabrikadaki insanların sosyal ve kültürel alanda eğitilmesi için Türkiye’de açılan ilk ve tek halkevi, Sümer Halk Evi’dir. Halkevinde faaliyet gösteren üyelerinin büyük çoğunluğu fabrikadaki işçilerden oluşmaktaydı. Halkevinin fabrika içinde bir temsil grubu ve oyunları sergilemek amacıyla bir sahnesi bulunuyordu. Bu grup belirli zamanlarda Nazilli ve çevrelerinde gösteriler düzenleyerek tiyatrunun Nazilli’de tanıtılmasında ve sevdirelmesinde önemli bir rol oynamıştır. Fabrikada daha 1930’lu yılların sonlarında çalışanlar arasında bir müzik grubu oluşturulmuş, klasik müzik formlarını seslendiren grup Nazilli, Aydın ve Denizli’de konserler vermiştir¹⁵⁰.

Fabrika bünyesinde çalışan desinatörler, belli zamanlarda fabrika dışına çıkmışlar, Nazilli’nin güzel manzaralı resimlerini yapmışlardır¹⁵¹.

Günümüzün modern fabrikalarının bile işçilerine sağlayamadığı sosyal imkânlar 1940’lar Türkiye’sinde, hem de devlet tarafından kurulan bir işletmede

¹⁵⁰ G.GÜNEŞ bk: Atatürk Haftası Armağanı, 10 Kasım2004, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Ankara Genelkurmay Basımevi, 2004, s 128.

¹⁵¹ H.V.ARIKAN- Ş. S.KARATAŞLI- E.ÖZKAN- H.TOPUÇAR, a.g.e, s.173.

işçilere sunulmuştur. Bu olgu izlenen devletçi politikaların hem ekonomik kalkınmaya hem de sosyal ve kültürel kalkınmaya yönelik olduğunu göstermektedir.

3.2.4. Nazilli Basma Sanayi İşletmesinin Kimliği

Fabrika faaliyetlerini yıllar itibariyle şu kimlikler altında sürdürmüştür:

- 1937 – 1949 yılları arasında İplik Dokuma Fabrikaları Müessesesi'ne bağlı fabrika olarak.
- 1949 – 1956 yılları arasında İzmir Basma Sanayi Müessesesi'ne bağlı fabrika olarak.
- 1960 – 1968 yılları arasında tüzel kişiliğe haiz müstakil işletme olarak.
- 1988 yılında genel bünyede yapılan bir değişiklikle, Sümerbank Holding A.Ş.'ye bağlı olarak, "Nazilli Basma İşletmesi" adı altında faaliyetine devam etmiştir.
- 1993 yılında bankacılık hizmetlerinin ayrılması ile "Sümerbank Holding A.Ş." olmuştur.
- 16.07.2002 Tarihli Nazilli Basma Sanayi İşletmesi Müdürlüğüne yazısıyla da İşletme ve bünyesinde bulunan makine, teçhizat ve demirbaşların, Adnan Menderes Üniversitesi'ne devri kararı bildirilmiştir.

3.2.5. Nazilli Basma Fabrikasının Nazilli'ye Katkısı

Fabrika açılış tarihi olan 9 Ekim 1937'den itibaren Nazilli'ye büyük katkılarda bulunmuştur.

Fabrika kuruluncaya kadar terk edilmiş bir yerleşim görünümü sergileyen Aşağı Nazilli'nin modern bir mahalleye dönüşmesi, Basma Fabrikasının burada kurulmasıyla başlamıştır. Fabrikanın karşısına işçi lojmanlarının kurulmasıyla başlayan bu gelişme, fabrikanın ekonomik potansiyelinin halk tarafından fark edilmesiyle artmış, kısa sürede fabrika çevresine göçü hızlandırmıştır. 1935 yılında Aydın ve Denizli'den daha az nüfusa sahip olan Nazilli, resmi belgelere göre

fabrikanın açılış tarihi olan 1937 tarihinden hemen sonra 1940 yılında Aydın'ı geçip Denizli'ye yetişmiş, 1950 yılında Denizli'yi de geçmiştir (çizelge 18). Nazilli'deki bu büyük nüfus patlamasında Nazilli Basma Fabrikasının çok büyük etkisi olmuştur¹⁵².

Çizelge 18: Yıllar İtibariyle Nazilli, Aydın ve Denizli Merkez Nüfuslarının Karşılaştırılması 153

YILI	NAZİLLİ (Merkez)	AYDIN (Merkez)	DENİZLİ (Merkez)
1927	9.323	11.978	15.787
10.10.1935	12.005	15.086	17.345
20.10.1940	16.478	17.732	19.446
21.10.1945	18.986	18.504	20.162
22.10.1950	25.106	20.161	22.017
23.10.1955	31.487	27.391	29.909

Kaynak: Genel Nüfus Sayımı, Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü.

Sümerbank Dokuma Fabrikası kurulduğu yıllarda kendi yöresinin pamuğunu değerlendirmede kullanılan tek ve en önemli yatırım olmuştur. Ayrıca Nazilli Dokuma Sanayi, Nazilli'de diğer tekstil kuruluşlarının kurulmasında ve bugünkü duruma gelmelerinde öncü kurum olmuştur¹⁵⁴.

Nazilli Basma Fabrikası, Nazilli şehrini olduğu kadar, Nazilli Ovası'nı da etkilemiştir. Pamuk üretimi bilimsel bir temele oturtulmuş ve üretimde önemli artışlar sağlanmıştır¹⁵⁵.

Fabrikanın açıldığı yıl olan 1937'li yıllarda Nazilli'de henüz hiç fabrika yokken, fabrikanın kendi bünyesinde çalıştırdığı otuz yataklı ve personeli tam olan hastanesi vardı. Özellikle bu civarda bir zamanlar hüküm süren sıtmaya karşı verilen mücadelede bu hastanenin desteği göz ardı edilemeyecek kadar büyüktür¹⁵⁶. Bilinçsiz bir şekilde, ilkel yöntemlerle durdurulmaya çalışılan bu afete karşı daha

¹⁵² H.V.ARIKAN- Ş.S.KARATAŞLI- E.ÖZKAN- H.TOPUÇAR, a.g.e, s.173.

¹⁵³ Genel Nüfus Sayımı, Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü.

¹⁵⁴ İ.BEZİRCİ, a.g.e, s 20.

¹⁵⁵ NAZİLLİ BELEDİYESİ, Nazilli Dün Bugün Yarın, İki Nokta Araştırma Basın Yayın Organizasyon, 1987.

¹⁵⁶ S.TEKİN, a.g.e.

ilmi ve teknik yöntemler kullanılarak Nazilli halkının sıtmadan uzak bir yaşam sürmesi sağlanmıştır.

Zaman içerisinde kendi içinden bakkal, kasap, fırın çıkaran, resmi bir ilkokul, ortaokul, kütüphane, banka, terzi, berber ile Aşağı Nazilli bir şehrin ihtiyaçlarını karşılayacak tüm olanaklara kavuşmuştur. Fabrikanın üretim gücünün yıldan yıla artmasıyla Nazilli canlı bir kent haline gelmiş, esnafın kazancı artmış, birçok otel, lokanta faaliyete geçmiştir. Nazilli'nin 1945'lerden sonra elektrik ihtiyacını karşılayan fabrika Devlet Hastanesinin, SSK'nın, Nazilli Lisesinin, Ticaret Lisesinin, yapılmasında büyük katkıları olduğu gibi, park, bahçe, yolların yapılmasındaki desteğiyle de Nazilli'nin modern bir kent görünümünü kazanmasında önemli etkileri olmuştur. Fabrika gerçekleştirdiği sosyal faaliyetlerle de çağdaş yaşamın Nazilli'de yerleşmesinde öncü olmuştur. 1930'lu yılların sonlarında 700 kişilik sineması, Sümer Halkevi bünyesinde oluşturulan temsil heyeti, caz takımı ile gerçekleştirilen konser ve müsamereler yanında paten pisti, boks ringi, güreş minderleri, futbol, basketbol, voleybol sahaları, tenis kortlarıyla fabrika Nazilliyi Türkiye'nin en modern şehirlerinden birisi haline getirmiştir¹⁵⁷.

Buraya kadar Nazilli Basma Fabrikasının kurulduğu şehir olan Nazilli'ye olan olağanüstü katkılarından bahsedildi. Ancak bunların yanında halkın kafa yapısında yarattığı değişiklikler de oldukça önem taşır.

Fabrikanın kuruluşundan önce karşımızda, efelerin kahramanlık hikâyeleriyle büyümüş bir halk kitlesi vardı. Bunlar doğal olarak efeleri övüyor ve el üstünde tutuyorlardı. Çocuklar da efe olmayı ilim adamı olamaya yeğliyorlardı. Nazilli gibi içerisinde birçok efe çıkaran bir ilçede bu tarz bir düşünce biçimi olması gayet doğaldı. Asıl ilginç olan Şevket Süreyya Aydemir'in "Tek Adam" isimli kitabında anlatmış olduğu hikâyeden de anlaşılacağı gibi, fabrikanın açılışı neticesi oluşan halkın kafa yapısında oluşan değişikliklerdi¹⁵⁸.

¹⁵⁷ G.GÜNEŞ – A.A. ÖZTÜRK, Bir Şehir Yaratan Fabrika: Nazilli Sümerbank Basma Fabrikası,

¹⁵⁸ H.V.ARIKAN- Ş.S.KARATAŞLI- E.ÖZKAN- H.TOPUÇAR, a.g.e, s.172.

“Ellerinde bayraklar, çiçek demetleriyle kız, erkek sıra sıra mektep çocukları alkışlarla, şarkılarla haykırıyorlardı. Hem bazen öyle de oluyordu ki bu çocuklar tam Gazi Baba önlerine gelince, ne yapacaklarını şaşırarak alkışlarını, şarkılarını kesiyorlardı, sanki büyülenmiş gibi öylece onun yüzüne dalıyor, kalıyorlardı. O zaman o, onlara gülümsüyor, bazen önlerinde duruyor, bazılarını okşuyor, soruyordu:

- Sen söyle bakayım, ben kimim?
- Aha da, Gazi babamızsın ya...
- E söyle bakalım, büyüyünce efe olacan mı?
- A ah... Goca goca mekteplerde okuyacağım da...

Sonra etrafta herkes gülüşüyordu. O da onlarla beraber... Öyle ki, sanki yeni Nazilli sitesinin renkli havasına taşan bu güleçlik, Menderes sularına, Menderes'in güney ve kuzey dağlarına yayılarak, sanki bu topraklara, ilk defa duyulan bir şenliğin müjdesini veriyordu. Demek ki Nazilli, artık efe değil, goca goca mekteplerde okuyacak yeni kızanlar yetiştirecekti...¹⁵⁹,”

Nazilli Sümerbank Basma Fabrikası 1930'lu yılların ortalarına kadar kadınlı erkekli hiçbir toplantıya katılmayan halkı; düzenlediği balolarla, dans ve partilerle kaynaştırmış, kadının sosyal yaşamda öne çıkmasını sağlamıştır¹⁶⁰.

Bu fabrika, bütün yurttaki tekstil sanayiinin personel okulu durumunda olmuştur. Adana, Aydın, Manisa, İzmir, Antalya, Eskişehir Tekstil Fabrikalarının işçi ve teknisyenleri burada yetişmiştir¹⁶¹.

Sümerbank yalnızca üreten bir fabrika silsilesi değildir. Sümerbank aynı zamanda çalışanını eğiten bir fabrika olmuştur. Bu misyonuyla da dünyada çok fazla benzeri yoktur.

Kuruluşundan itibaren Sümerbank'ta çalışmak bir ayrıcalık olmuştur. O nedenle burada çalışanlar fabrika ile bütünleşmişlerdir. Onlar ki yaşamlarını bu

¹⁵⁹ Ş.S. AYDEMİR, a.g.e, s 356

¹⁶⁰ G.GÜNEŞ, a.g.e, s 130.

¹⁶¹ Aydın İl Yıllığı, 1967, s 275.

fabrikaya adanmışlardır. Sümerbank Fabrikaları kuruldukları şehirde sosyo- kültürel yaşama o denli etkide bulundular ki; bu fabrikalarda dokunan basmalara halk, türküler yakıp maniler düzmüşlerdir.¹⁶²

Emirimin avlusu yediveren asması

Emirimin giydiği Nazilli basması

Kuruüzüm asmasıyım

Nazilli basmasıyım

Bana hasta diyenler

Ben sevda hastasıyım

3.3. Verimlilik ve Karlılık Durumları ile Sümerbank Nazilli Basma Fabrikası

3.3.1. Verimlilik ve Karlılık Kavramları

İşçilere daha çok ücret, işverenlere daha çok kar, devlete daha çok vergi sağlamanın temelini oluşturan verimlilik, iç ve dış pazarlarda rekabet eden bir işletmenin kalite, satış sonrası hizmetler ve imaj gibi anlayışları arasında seçkin bir yer tutar. Bir işletme, ürettiği mallara yönelik talebi sürekli kılabilmek ve böylece pazarlarda tutunabilmek için ürün fiyatını düşük tutmak, ürün kalitesini yükseltmek, satış sonrasında sunduğu hizmetleri geliştirmek ve imaj yaratmak olduğu kadar, verimlilik düzeyini yükseltmek için de savaş vermek durumundadır¹⁶³.

Verimlilik sadece işletmelerde üretim açısından ele alındığında üretim sürecinden çıkanlarla, üretim sürecine girenler arasındaki ilişki olarak tanımlanır. Verimlilik artışı, girdi birim başına üretimdeki artış demektir. Ancak verimlilik artışı, sadece üretimdeki artışı değil, aynı zamanda bir ürünü en az masrafla, daha az girdi kullanarak üretmeyi de kapsar.

¹⁶² G.GÜNEŞ, Sümerbank'ı Tarihten Silmek Üzerine Bir İsyan : Nazilli Sümerbank Basma Fabrikası, Yayınlanmamış Eser.

¹⁶³ <http://muratatan.info/notes/10.pdf>

$$\text{Verimlilik} = \frac{\text{Çıktı}}{\text{Girdi}}$$

İşletmelerde verimlilik, bir bakıma üretimde kullanılan çeşitli kaynakların ne ölçüde etkin kullanıldığını belirleyen bir göstergedir. Verimliliğin yüksek olması durumunda, maliyetler düşük veya toplam üretim miktarı yüksek demektir. Bu da karlılığın daha da yüksek olması demektir¹⁶⁴.

Verimlilik Analizi, verimlilik artışı sağlamada önemlidir. Hatta tek başına tüm ekonomik düzeylerde karar almaya yardımcı olan etkili bir araçtır. İşletmelerde verimlilik, etkililik ve etkenlik analizine yardımcı olmak amacıyla ölçülür. Verimlilik ölçümü, işletmede işlemlerin geliştirilmesini hızlandırabilir. Örgütte herhangi bir değişiklik veya yatırım yapılmadan, yalnızca ölçme sistemi uygulanacağını duyurulması, sistemin kurulması ve işlemeye başlaması, emek verimliliğini bazen %5-10 arttırmaktadır.

İşletmelerde verimlilik ölçümü ve analizi konusunda çeşitli yaklaşımlar vardır. Bu durum işletmeye farklı gruptan insanların (yöneticiler, işçiler, yatırımcılar, müşteriler, sendikacılar) ilişkili olması ve bu grupların her birinin farklı amaçları olmasından kaynaklanır. Verimlilik analizine kimi basit ve pratik yaklaşımları şöyle sıralayabiliriz:¹⁶⁵

1. İşçilerin verimliliğini ölçme,
2. Birim emek ihtiyacının planlanması ve analizi için ölçüm sistemleri,
3. Emek kaynağı kullanımının yapısına yönelik emek verimliliğini ölçme sistemleri,
4. İşletme düzeyinde katma değer verimliliği.

Normal olarak kullanılacak ölçüm yöntemi, yapılacak verimlilik analizinin amacına göre değişir. En çok kullanılan 3 temel amaç şunlardır:

¹⁶⁴ Z.B.ÜNAL, Tekstil ve Konfeksiyon, 1999, Yıl:9, Sayı:2, s 146.

¹⁶⁵ MPM, Verimlilik Yönetimi, Milli Prodüktivite Merkezi Yayınları, No: 476, Ankara, 2003, s 19.

1. Bir işletmeyi rakipleriyle karşılaştırma,
2. İşçiler ve bölümlerin nispi performansını belirleme,
3. Toplu sözleşme ve kazançların bölüşümü için çeşitli girdi tiplerinin nispi katkısını karşılaştırma.

3.3.2. Sümerbank Nazilli Basma Fabrikasının Verimlilik ve Karlılık Durumları

Nazilli Çırçır, İplik, Dokuma ve Basma Fabrikası ile 1.2.1954 tarihinde bu müesseseye bağlanan Denizli İplik Fabrikasından oluşan “Sümerbank Nazilli Basma Sanayi Müessesesi”nin 1954 yılı karlılık durumu çizelge 19’da yer almaktadır.

Nazilli Fabrikası 6.181.024,72 TL kar ve Denizli Fabrikası ise 118.442,40 TL zarar etmiştir. Denizli fabrikasının zarar etmesinin sebebi maliyetlerinin yüksek olması yüzünden iplik satışlarından zarar edilmesi olarak belirtilmiştir. Müessese bilançosunun safi karı 6.062.582,32 TL dir.

Çizelge 19: Nazilli Basma Sanayi Müessesesi’nin 1954 yılı karlılık durumu

	NAZİLLİ	DENİZLİ	MÜESSESE
A-Zararlar			
1-Satış Zararları	598.092,32	—’	598.092,32
2-Satış Vergi ve Masrafları	7.094.050,44	853.092,19	7.947.142,63
3.Verilen Faiz ve Komisyon	439.487,72	—’	439.487,72
4-İlk Tesis ve Ma. Amortisman	—’	11.733,67	11.733,67
5-Muhtelif Zararlar	82.460,83	22.379,23	104.840,06
Yekun	8.214.091,31	887.205,09	9.101.296,40
6-Safi Kar	6.181.024,72	-118.442,40	6.062.582,32
Yekun	14.395.116,03	768.762,69	15.163.878,72
B-Karlar			
1-Satış Karları	13.221.811,86	748.490,47	13.970.302,33
2-Alınan Faiz VeKomisyon	135.430,68	3.880,25	139.310,93
3-Muhtelif Karlar	1.037.873,49	16.391,97	1.054.265,46
	14.395.116,03	768.762,69	15.163.878,72

Kaynak: Başvekalet Umumi Murakabe Heyeti Tarafından 3460 Sayılı Kanununun 24. Maddesi Gereğince Hazırlanan Sümerbank Nazilli Basma Sanayii Müessesesi 1954 Yılı Raporu

Çizelge 20'ye göre müessesenin gerek mali gerekse ekonomik rantabilitesi 1954 yılında bir önceki yıla daha düşük bulunmuştur.

Çizelge 20: Nazilli Basma Sanayi Müessesesi'nin 1953 ve 1954 yılı rantabilitesi

Mali Rantabilite	1953	1954
100 * Safi Kar / Ödenmiş Sermaye	35,3	28,4
100 * Safi Kar / Öz Kaynaklar	21,2	18,4
Ekonomik Rantabilite		
100 * (Safi Kar + Ödenen Faiz) / Umumi Sermaye	20,9	17,2

Kaynak: Başvekalet Umumi Murakabe Heyeti Tarafından 3460 Sayılı Kanununun 24. Maddesi Gereğince Hazırlanan Sümerbank Nazilli Basma Sanayii Müessesesi 1954 Yılı Raporu

Çizelge 21'de görüldüğü gibi 1994 yılında mamul bez miktarı 9.148 iken, 1998 yılı 8 aylık döneminde ise 2.839'a düşmüştür. 1994 yılında mamul bez tutarı 171.600.000.000 iken, ise 461.100.000.000'a yükselmiştir.

1994 yılında konfeksiyon miktarı 3 bin iken 1998 yılının 8 aylık döneminde ise 0'a düşmüştür. 1994 yılında konfeksiyon tutarı 176.000.000.000 iken 1998 yılının 8 aylık döneminde ise tutar 0'a düşmüştür. 1997 yılında konfeksiyon üretimine son verilmiştir.

Çizelge 21: 1994 – 1998 Yılları Arasındaki Net Satış Tablosu
(Tutar milyar TL)

		1994		1995		1996		8 Aylık Dönem 1997		8 Aylık Dönem 1998	
Ünite Adı	Birim	Miktar	Tutar	Miktar	Tutar	Miktar	Tutar	Miktar	Tutar	Miktar	Tutar
Mamul Bez	Bin Metre	9.148	171.6	9691	447.3	10.826	634	5974	520.1	2839	461.1
Konfeksiyon	Bin AT+TK	3	176	0.42	0.045	0.002	0.2	0	0	0	0

Kaynak: Nazilli Sümerbank Basma Fabrikası Arşivi.

Sonuç olarak 1998’de üretimdeki düşüşe paralel olarak fiili iş saatinde de azalma olmuş, ancak işçi saatindeki azalma oranı iş saatindeki azalmaya paralel olmadığından önceki yıla göre iş saati başına üretim yükselmesine rağmen işçi saati başına üretim düşmüştür. Bunun yanında 1999 ve 2001 yıllarına nazaran 2000 yılında daha verimli çalıştığı anlaşılmaktadır (çizelge 22).

Çizelge 22: İplik Ünitesi 1997 – 2001 Yılları Üretim Miktarları ve Verimlilikleri

İPLİK ÜNİTESİ						
		1997	1998	1999	2000	2001
Üretim miktarı	Ton	694	388	597,8	686,3	550,5
Kapasite Kullanım Oranı	%	31,6	19,1	27,2	31,3	25
Boş Kapasite	Ton	1.503	1.639			
İşçi Saati Başına Üretim Verimliliği	Ton Ne/Bin İşçi Saati			63,64	86	74,19
İş Saati Verimliliği	Ton Ne/Bin İş Saati	Önceki yıla göre %1,7 düşük	Önceki yıla göre %10,9 yüksek	0,444	0,454	0,450

Kaynak: Nazilli Sümerbank Basma Fabrikası Arşivi.

Tezgah saati başına üretimde önceki yıllara göre 1997 ve 1998’de artış olmasına karşın işçi saati başına üretimde 1997’de artış, 1998’de düşme olmuştur. Bu düşüşün önceki yıla göre üretimdeki % 45 azalmadan kaynaklandığı anlaşılmıştır (çizelge 23).

Sonuç olarak, 2001 yılında üretimde 1999 ve 2000 yıllarına göre yaklaşık olarak %15 azalmıştır. Fiili üretim verimlilik değerlerinden dokumada 1999 ve 2001'e nazaran 2000 yılında daha verimli çalışmış olduğu anlaşılmıştır.

Çizelge 23: Dokuma Ünitesi 1997 – 2001 Yılları Üretim Miktarları ve Verimlilikleri

DOKUMA ÜNİTESİ		1997	1998	1999	2000	2001
Ham Bez Üretimi	Bin metre	4.721,6	2.570,8	4.076,2	4.131,2	3.493,8
Kapasite Kullanım Oranı	%	28,6	15,6	24,7	25,4	21,1
Tezgah Saati Başına Üretim Verimliliği	%	Önceki yıla göre % 5,5 artış	Önceki yıla göre % 1,0 artış	8,9	9,29	10,20
İşçi Saati Başına Üretim Verimliliği	%	Önceki yıla göre % 26 artış	Önceki yıla göre %20.7 düşme	10,21	19,30	9,17

Kaynak: Nazilli Sümerbank Basma Fabrikası Arşivi.

Çizelge 24'de, 2000 yılında Türkiye genelinde toplam 1.665.000 bin metre pamuklu dokuma üretilmiş olup bunun 4.131,2 bin metresini Nazilli Sümerbank Basma Fabrikası dokumuş bulunmaktadır. Bu da Türkiye toplamının % 0.24'ünü oluşturmaktadır. 2001 yılında ise bu oran %0.20'ye düşmüştür.

Çizelge 24: Türkiye Geneli ile Nazilli Sümerbank Basma Fabrikası'nın Pamuklu Dokuma Üretimleri

(Bin metre)	2000	2001
Türkiye Geneli	1.665.000	1.700.000
Nazilli	4.131,2	3.493,8

Kaynak: www.igeme.org.tr

Mamul bez üretimi 1997'de en yüksek değerine ulaşmış diğer yıllarda aşağı yukarı tutarlı bir tutum göstermiştir. 1998 yılındaki işçi saati başına üretim verimliliğindeki düşmenin mamul bez üretimindeki düşmeden kaynaklandığını söyleyebiliriz (çizelge 25).

Çizelge 25: Basma Ünitesi 1997 – 2001 Yılları Üretim Miktarları ve Verimlilikleri

BASMA ÜNİTESİ		1997	1998	1999	2000	2001
	BİRİM	Miktar	Miktar	Miktar	Miktar	Miktar
Mamul Bez Üretimi	Bin metre	9.711,5	4.350,4	5.532,2	4.964,2	5.143,9
Kapasite Kullanım Oranı	%			36,8	33,1	34,3
Tezgah Saati Başına Üretim Verimliliği	%	Önceki yıla göre % 5,5 artış	Önceki yıla göre % 1,0 artış			
İşçi Saati Başına Üretim Verimliliği	%	Önceki yıla göre % 26 artış	Önceki yıla göre %20.7 düşme			

Kaynak: Nazilli Sümerbank Basma Fabrikası Arşivi.

2000 – 2002 Yıllarındaki genel durumunu incelemek için çizelge 26'ya baktığımızda yıllar itibariyle memur sayısında bir değişiklik olmamış, işçi sayısı %31.6 azalmıştır. 2000 yılında 568 olan işçi sayısı, 2002 yılında 388'e düşmüştür. Kullanılan enerjide %25'e yakın tasarrufa gidilmiş, 2002 yılında 5.005.800 kw iken 2001'de 4.121.780 kw'a düşmüştür. Bunlara rağmen fason basma üretimi 3.21 kat artış göstermiş, 2000 yılında 600.000 iken 2002'de 3.696.000'e yükselmiştir.

Çizelge 26: 2000 – 2002 Yılları Genel Durum

	2000	2001	2002 Nisan Sonu
Memur	32	32	32
İşçi	568	401	388
İplik Üretimi Kg/Yıl	686.000	550.000	500.000
Dokuma Üretimi Mt/Yıl	4.131.000	3.527.000	3.800.000
Basma Mt/Yıl	1.700.000	1.527.000	2.300.000
Basma Fason Mt/Yıl	600.000	1.926.000	3.696.000
Enerji Kw/Yıl	5.005.800	4.121.780	
Kömür Ton/Yıl	8.046	8.217	

Kaynak: Kamuran İZER'in Raporu, Sümerbank'ın Gelişimi, s 5.

Ancak bu olumlu gelişmelere rağmen, fabrika üretimi siyasi oyunlarla Nisan 2002’de tekrar durdurulmuştur. Üretimi durdurma kararı o kadar acil çıkmıştır ki 2 yıl sonra bile iplikler makinelerin üzerinde yerleştirildiği gibi aynen kalmıştır.

3.3.3. Sümerbank Nazilli Basma Fabrikasının Son Durumu ve Özelleştirme Kapsamına Alınması

Fabrika dışarıya muhtaç olmadan kendi kendini yönetebilecek, ancak sadece kendine değil, ihtiyacı olan herkese yardım edecek bir örgütü düşleyebilenlerin hayali idi. Nazilli’nin simgesi olan fabrika kendi pamuğunu kendisi üretmiş, kendi enerjisini kendisi yaratmış, pamuğunu işlemiş, basmış ve pazarlamıştır. 1950 yılı itibarıyla Nazilli Basma Fabrikası’nın ürettiği basmalar Türkiye fabrikalarının %30’nu karşılamaktaydı. 1950–1960 arasında Demokrat Partili yıllarda fabrika çırçır, iplik, dokuma, basma, santral atölye ve idari kısımlardan oluşan bir yapıya sahip bulunuyordu. Bu kısımlar birbirlerinin tamamlayıcısıydılar. Bir kısım diğer kısmın ihtiyacı olan maddeyi kolaylıkla karşılayabilmekte ve genel üretimin aksamadan devamını sağlamaktaydı. Fabrika sözü edilen tarihlerde 2600–3000 ton iplik ve 25 milyon metre bez yaparak bunları işliyordu. 1950 yılı ortalarına kadar ithal bez Türkiye’ye girmeden oldukça rağbet gören Nazilli basması ithal mallardan hem ucuz, hem de kaliteliydi. 1950’li yıllarda fabrika ortalama olarak 3000 işçi ve 300 civarında personelle çalışmaktaydı. 1954’ten sonra göreceli olarak işçi ve personel sayısının artmasının nedeni fabrikanın üretim kapasitesinin yükselmesidir. 1950’li yıllarda Sabancılar tarafından ortaklık teklif edilen fabrika, 1974 yılında en yüksek karına ulaşmıştır. Nazilli Sümerbank Basma Fabrikası bir devlet teşekkülü olarak kendi olanaklarıyla Cumhuriyetin 50. yılında Ortak Pazar ülkeleriyle rekabet edecek kapasiteye ulaşmıştır. Ne var ki toplum olarak en büyük sorunlarımızdan biri olan ilgisizlik, zamanla bu fabrikada da boy göstermiş ve 1970’lerin ortalarından itibaren fabrika durgunluk sürecine girmiştir.

Güneş’e göre; her makinenin ekonomik bir ömrü vardır. Fabrikanızın makineleri ekonomik ömürlerini doldurdukça onları yenilemiyorsanız ve değişen ekonomik ölçeği yakalamak için mevcut üretim kapasitenizi yükseltmiyorsanız zaten

fabrikanızı kapatmaya karar vermişsiniz demektir. Kurum içi siyasi kavgaların boy göstermesi, bunun sonucunda oluşan partililik çekişmeleri, çırçır fabrikası gibi önemli tesislerin kapatılması, kullanılan pamuğun ithal edilmeye başlanması (ki tarım sektörünü bitirmek istiyorsanız en kolay yöntemdir) özel sektörle olan çekişme esnasında çalışan işçi sayısının büyük oranda düşürülmesi yanında, 1980 sonrası siyasi iktidarların devlet eliyle yapılan her şey kötüdür mantığıyla aralarında Sümerbank'ın da bulunduğu Cumhuriyetin ilk yıllarında temeli atılmış, pek çok tesis bilinçli bir biçimde kaderlerine terk edilmiştir¹⁶⁶.

Özelleştirme Yüksek Kurulu'nun 14 Kasım 2000 tarihinde 2000/83 No.lu kararı gereğince

“Nazilli Basma Sanayi işletmesinin, toplam 324.988 m²'lik arazi ve üzerinde bulunan taşınmazların Adnan Menderes Üniversitesi bünyesindeki fakülte, enstitü, yüksekokul ve Araştırma, Uygulama Merkezlerinin eğitim, sağlık ve sosyal hizmetlere yönelik hazırlamış oldukları multidisipliner “Adnan Menderes Üniversitesi Sağlık ve Sosyal Hizmetler Projesi” ve Mühendislik Fakültesi veya Meslek Yüksekokulu olarak kullanılması kaydıyla Adnan Menderes Üniversitesi'ne 4046 sayılı kanunun 2/i maddesi çerçevesinde kamu yararı göz önüne alınarak bilabedel devredilmesine” karar verilmiştir¹⁶⁷.

Bunun üzerine Sümer Holding A.Ş.'nin 16.07.2002 Tarihli Nazilli Basma Sanayi İşlemesi Müdürlüğüne yazısıyla da İşletme ve bünyesinde bulunan makine, teçhizat ve demirbaşların, Adnan Menderes Üniversitesi'ne devri kararı bildirilmiştir.

Bugün fabrikanın bulunduğu alanda bir Fakülte ve bir MYO eğitim ve öğretime devam etmektedir. İşletmenin açılması ve üretime geçmesi için de çalışmalar hızla devam etmektedir.

¹⁶⁶ G. GÜNEŞ, Sümerbank'ı Tarihten Silmek Üzerine Bir İsyan : Nazilli Sümerbank Basma Fabrikası, Yayınlanmamış Eser.

¹⁶⁷ Özelleştirme Yüksek Kurulu Kararı, Tarih 14.11.2000, Karar No 2000/83.

SONUÇ

Özelleştirmeye ilgili London Business School öğretim görevlilerinin 1988 yılında yaptıkları bir çalışmanın sonuçları şaşırtıcı olmuştur. Buna göre, özelleştirme öncesi ve sonrasında birçok İngiliz firmasında yapılan “Total Verimlilik Faktörü” incelemesi sonucunda, önemli olanın işletmenin mülkiyetinin kime ait olduğu değil, uygulanan yönetim-kültür metodları olduğu ortaya çıkmıştır¹⁶⁸.

Türkiye üç kıta ortası, jeopolitik önemde ve stratejik olarak dünyanın hiçbir ülkesinde olmayan bir konumdadır. Enerji ihtiyacının dorukta olduğu günümüzde Dünya enerji kaynaklarının büyük bir bölümüne köprü olan ülkemizde bu durum dikkate alınarak her alanda özelleştirme uygulanmamalıdır. Özelleştirilecek kuruluşların iktisadi ve sosyal yapısı göz önünde bulundurulmalıdır. Bu nedenle, ülkemiz için stratejik önem taşıyan ve kamu hizmeti veren kuruluşların özelleştirilmesi doğru değildir.

1933'ten 2006'ya 73 yıllık bir kuruluş olan Sümerbank'ın yok edilmesi oldukça üzücüdür. Avrupa'da ve Dünya'da büyük kuruluşlar, tarihlerinin eskiliğiyle öğünürler. Bu eskilik, güven duygusu doğurur. Düşünün 70, 80, 100 yıldır ticaretle uğraşan bir kurum kötü bir mal üretse ayakta duramaz, ticaret ahlakına uymasa yine yok olur. Bu tarihi güven, tüketicinin rahat mal almasını, firmanın da rahat mal satmasını sağlayan önemli bir güçtür.

Sümerbank, adı değiştirilmeden kar edecek şekilde işletecek olanlara satılmalıydı. Hatta bu koşullarla hibe edilmeliydi. Özerk ve kendi içinde bir yönetim anlayışıyla, diğer ülkelerde fabrikalar ve pazarlar kurması sağlanabilirdi. Çünkü önemli olan mülkiyetin özel ya da kamuda olması değil yönetim anlayışıdır. Sümerbank'ın özelleştirilmesiyle 62.000 çalışandan daha az insana istihdam sağlanmıştır. Dolayısıyla özelleştirmeye beraber işsizlik sorunu doğmuştur. Şimdi de istihdam amaçlı yeni fabrikalar kurulması için yabancı ve yerli işadamlarına özendirici imkanlar sunulmaktadır.

¹⁶⁸ G.GÜNAYDIN, a.a. London Business School bk: Does Privatisation Work? London, 1988.

Türk halkı Sümerbank fabrikaları sayesinde; basmayı, divitini, patiskayı öğrenmiştir. Daha sonra Sümerbank fabrikalarının deneyimine ve kadrosuna dayalı olarak özel sektörümüz iplik, dokuma ve tekstille giyim sanayiinde gelişme imkânı bulmuştur. Yıllar geçtikçe şartlar değişmiş ve Sümerbank'ın özelleştirilmesine karar verilmiştir. Başka ülkeler de özelleştirme yapmıştır, yapmaktadır. Ama o ülkelerde kamuya ait değerler, ekonomi için önem taşıyan üretim tesisleri şartlı olarak satılmaktadır. Hatta tesisleri yaşatacak ve üretimi sürdürecektir olanlara özelleştirilecek tesisler gerekirse bedelsiz olarak verilmektedir¹⁶⁹.

Özelleştirmelerle, binlerce işçi-mühendis-teknisyen işsiz kalmıştır. Faiz kıskacında üretimsizliğin ağır sorunlarını yaşayan Türkiye; sonu milli tükeniş olan bir yola sokularak, uluslararası ekonomik mücadelenin girdabı bol, bulanık sularında korumasız ve rotasız bir gidişe sürüklenmiş, sanayiciler, hızlı bir biçimde ticaret, pazarlama ve mali spekülasyona kaymışlardır. Kurdukları mega marketlerde yabancı malları pazarlamaktadırlar. KOÇ Holding'in Yönetim Kurulu Başkanı Rahmi Koç, 24 Ocak 2000 tarihinde şunları söylemiştir: "Şimdi iş aleminde yapımcılık değil de, satıcılık ve pazarlama mühim oluyor. Bildiğiniz o mal üretme devri yavaş yavaş kapanıyor. Bizim de ağır sanayiden yavaş yavaş hizmet sanayisine kaymamız lazım. Migros her hafta iki tane mağaza açıyor"¹⁷⁰.

Cumhuriyet rejimi Nazilli'de Sümerbank Basma Fabrikası ile kendini hissettirdi. Fabrika yalnızca üretim alanında değil, Cumhuriyetin temel kavramlarını halka tanıtan bir kurum olarak da önemli bir misyonu yerine getirdi. Sümerbank bir fabrika olmasının ötesinde, bir okul, bir eğitim kurumu cumhuriyet öğretilerinin yaşama geçirildiği bir laboratuardı. Dünya üzerinde herhangi bir ülkede kurulan bir fabrika elbette o kent üzerinde bir takım değişiklikler yaşanmasını sağlamıştır. Ama hiçbirinin Nazilli Basma Fabrikasının Nazilli üzerinde yarattığı sosyal- ekonomik-kültürel değişimler kadar büyük sonuçlar doğurmamıştır. Çalışanlarına her türlü imkânı devlet eliyle verip onları ekonomik refaha kavuşturan fabrika, çalışanlarına yemek aralarında dünya klasiklerinden eserler okutup, Beethoven dinletecek zevke

¹⁶⁹ G. URAS, Milliyet Gazetesi, 01.09.2004.

¹⁷⁰ M.AYDOĞAN a.a. bk: Sabah Gazetesi, 25.01.2000

ulaştırılabildiyse işte bu sözü edilen fabrikanın ne kadar değişik bir felsefeyle yola çıktığının ve bulunduğu yerin halkına neler kazandırdığının açık bir göstergesidir¹⁷¹.

Nazilli Basma Fabrikası Adnan Menderes Üniversitesine devredildiğinde tüm fabrika harabeye dönmüş, değeri trilyonları bulan birçok tekstil makinesinin üzeri acemice örtülmüş ve toz içinde çürümeye bırakılmış halde bulunmuştur. İlk olarak fabrika girişine Sümer Kampüsü levhası asılmıştır. Fabrika binalarında yapılan tadilatlarla Dekanlık binası ve derslikler oluşturulmuş ve Adnan Menderes Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi ile Nazilli Meslek Yüksekokulu bu alana taşınmıştır. Halen Nazilli İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesine bağlı 7 bölüm (İktisat, İşletme, Kamu Yönetimi, Maliye, Ekonometri, Uluslararası İlişkiler ile Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri); Nazilli Meslek Yüksekokuluna bağlı 6 Program (Dış Ticaret, Bankacılık, Menkul Kıymetler ve Sermaye Piyasası, Tekstil, Mobilya ve Dekorasyon, Makine) ve Devlet Konservatuvarı ile eğitim ve öğretimini sürdürmektedir¹⁷². Üniversitenin açmayı düşündüğü Tekstil Mühendisliği Bölümünde verilmesi planlanan teknik ve teorik eğitim, fabrikada uygulamaya dönüşecektir. Böylece hem öğrenciler bizzat üretim sürecine dahil olarak tecrübe kazanacak hem de fabrika üretimine devam edecektir.

Bugün Nazilli'nin nüfusu 120.000 dolayında olup birçok ilden daha büyük bir ilçedir. Ancak, tarımın ve sanayinin krizden olumsuz etkilenmesiyle ekonomisi gerilemektedir. Bu nedenle, fabrikanın faal duruma geçmesi ve üniversite Nazilli'ye ekonomik olarak büyük katkı sağlayacaktır.

Fabrikanın hizmet evlerinden oluşan işçi mahallesi de boşaltılarak Nazilli Belediye'sine devredilmiştir. Belediyenin Sümerbank Rekreasyon Düzenlemesi projesi ile yüzyetmişiki bin metrekare alanda yapılan düzenleme içerisinde iki adet restoran, iki adet teraslı kafeterya, yüzme havuzu, üç adet tenis kortu bulunan tenis club, basketbol ve voleybol sahaları, hayvanat bahçesi, karting pisti, lunapark,

¹⁷¹ M. ÖREROĞLU, a.g.e, s 102.

¹⁷² <http://www.adu.edu.tr/turkish/>

kaskatlı havuzlar, yürüme ve koşu parkurları ve bir adet sağlık ocağı bulunmaktadır¹⁷³.

Eğer bu projeler tamamlanabilirse yaklaşık 600.000 m²'lik alana sahip entegre bir fabrika atıl durumdan kurtulacak, Nazilli ise hem ekonomik hem de kültürel açıdan bir canlanma yaşayacaktır.

Belki de Nazilli Sümerbank Fabrikası, özelleştirilen fabrikaların içinde en şanslı olanıdır. Çünkü Adnan Menderes Üniversitesine devredilmiştir. Buradan ülkesini, ulusunu seven bunun için gerekeni yapabilen, Cumhuriyetine, ulusuna, bayrağına dünya ölçütlerinde kaliteli ve dürüst hizmet vererek sahip olunacağına bilincine varmış genç beyinlerin yetişmesini sağlayarak bu ülkeye hizmet etmeye devam edecektir.

¹⁷³ <http://www.nazilli.bel.tr/?module=projemain> (17.07.2006)

ÖZET

Özelleştirme, kamuya ait olan ve kamu personeliyle yürütülen mal ve hizmetlerin özel mülkiyete aktarılması demektir. Özelleştirme gerçekleştiği şekliyle devlet ile toplum arasındaki ve devlet ekonomisi ile dünya ekonomisi arasındaki ilişkiyi de etkilemektedir. Bu nedenle özelleştirme evrensel bir nitelik kazanmış, gelişmiş ülkelerde olduğu kadar gelişmekte olan ülkelerde de önem kazanmıştır.

1970'li yıllardan itibaren Dünya'da özelleştirme rüzgârları esmeye başlamış ve bu rüzgar Türkiye'yi de etkisi altına almıştır. Kamu İktisadi Teşebbüslerinin ekonomik, finansal ve sosyal amaçları bir arada gerçekleştirme zorunluluğu işletme faaliyetlerini olumsuz yönde etkilemiş ve ülke içinde ekonomik dengesizliklere yol açmıştır. Bu bağlamda özelleştirme, küresel ve ulusal çapta yaşanan bu krizin çözümü olarak gündeme gelmiştir.

Avrupa Birliğine tam üye olma çalışmaları içinde olan ülkemizde de özelleştirme çalışmaları 1985 yılında bazı yarım kalmış tesislerin özel sektöre devriyle başlamış ve sonrasında özelleştirme konusunda önemli bir deneyim kazanmıştır. Yaptığı yatırımları, işletmeciliği, bankacılığı, pazarlamacılığı ile hizmetlerini sunduğu her yöreye ekonomik ve sosyal canlılık, bilgi, görgü, aş ve iş götüren Sümerbank, 1987 yılsonu itibarıyla 42 Müessese, Bağlı Ortaklık ve Fabrika, 465 Satış Mağazası, 35 Bölge Müdürlüğü, 44 Banka Şubesi ve 39.000 çalışanı ile karlı bir kuruluş olarak faaliyetlerini sürdürürken özelleştirme kapsamına alınmıştır.

Bu çalışma ile mülkiyetin el değiştirmesi olan özelleştirme çalışmalarını ve sonuçlarını değerlendirmek üzere iyi bir örnek teşkil edecek Nazilli Sümerbank Basma Fabrikası'ndan yola çıkılmış, "Önemli olan mülkiyetin özel yada kamuda olması değil yönetim anlayışıdır" hipotezi savunulmuştur.

Çalışma; Giriş, Materyal ve Yöntem açıklandıktan sonra 3 ana bölüme ayrılmıştır. Birinci bölümde, özelleştirme kavramı üzerinde durulmuş,

özelleştirmenin tanımı yapıldıktan sonra tarihi gelişiminden, amaçlarından ve yöntemlerinden bahsedilmiştir.

İkinci bölümde önce Dünya'daki özelleştirme uygulamaları ve ardından da Türkiye'deki Özelleştirme uygulamaları araştırılmıştır.

Üçüncü bölümde ise Türkiye Özelleştirme Uygulamalarına çok iyi bir örnek teşkil eden Sümerbank önce genel olarak incelenmiş ardından Nazilli Sümerbank Basma Fabrikası uygulaması ile sonuca ulaşılmıştır.

Sonuç olarak, günümüzde halen özelleştirmenin gerekli olup olmadığına dair tartışmalar devam etmektedir. Özelleştirmenin başarısı tamamen yönetim anlayışına, özelleştirilen kurumun yapısına, ülkenin politik, ekonomik, coğrafi ve sosyal koşullarına, özelleştirme yöntemine bağlıdır.

Yani "Özelleştirme" basit bir satış işlemi değil, büyük bir titizlikle uygulanması gereken önemli bir araç olmalıdır.

SUMMARY

Privatization means that goods and services which belong to public sector are transferred into the private ownership. Privatization affects the relationships between government and society and also the relationships between economy of the government and economy of the world. Therefore privatization has gained a universal importance both in the developed countries and developing countries.

The process of privatization started in the 1970s in the world and this process affected Turkey, too. The obligation of Public Economical Enterprises which required to apply economical, financial and social aims at the same time affected administrative activities negatively and caused economical instability in the country. In this framework privatization was handled as a solution for that crisis universally and nationally.

The process of privatization started in our country which is a candidate for the EU in 1985. Some enterprises which wasn't completed was sold to the private sector and then important experiences has been gained in this field. Sümerbank was accepted in the process of privatization in 1987. Sümerbank which brings economical and social activities, knowledge, food and work to the regions with its investments, banking and marketing was a profitable company with its 42 enterprises, 465 marketing shop, 35 Regional Administration, 44 Banking Branches and 39000 workers.

In this study, the hypothesis that the important point is administrative understanding not the ownership of the companies is supported with the help of Nazilli Sümerbank Cotton Factory which is a good sample to evaluate the results and studies of privatization.

The study consists of 3 main chapters apart from the introduction, explanation of material and method. In the 1st chapter, the concept of

privatization is explained. The historical development and methods of the privatization are mentioned.

In the 2nd chapter, firstly privatization applications in the world and then privatization applications in Turkey are examined.

In the 3rd chapter, Sümerbank which is a good sample for the privatization applications in Turkey is generally examined and then it is reached a conclusion with Nazilli Sümerbank Cotton Factory.

As a conclusion, the discussions whether the privatization is necessary or not is still going on. The success of the privatization depends on the administrative understanding, the structure of the privatized company, political, economical and social conditions of the country. Therefore privatization is not a simple selling process. It should be a vehicle which has to be carried on carefully.

TEŞEKKÜR

Tezin her aşamasındaki katkı ve desteklerinden dolayı tez danışmanım Yrd.Doç.Dr.Ali PETEK'e, ADÜ Nazilli İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dekanı Prof.Dr.Selim BEKÇİOĞLU'na, Dekan Yardımcısı Yrd.Doç.Dr.Mustafa DOĞANER'e; veri toplama konusundaki yardımlarından dolayı Karacasu Kaymakam'ı İlhan Karakoyun'a, Nazilli Meslek Yüksekokulu Müdürü Yrd.Doç.Dr.Hulusi DOĞAN'a, Eğitim Fakültesi Tarih Bölüm Başkanı Adnan ÖZTÜRK'e, Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Öğretim Üyesi Yrd.Doç.Dr.Günver GÜNEŞ'e, Sümer Holding A.Ş. çalışanı Mine AKAY'a, Nazilli İlçe Halk Kütüphanesi Müdürü Nazmi ATEŞ'e, Karacasu Kaymakamlığı çalışanı Ertan BAŞALAN'a; yabancı kaynakların temini konusundaki yardımlarından dolayı Dokuz Eylül Üniversitesi Yabancı Diller Bölümü Öğretim Üyesi Okt.Halil GÜÇER'e ve en büyük manevi desteği sağlayan eşim Mustafa DİLEK'e teşekkürü bir borç bilirim.

KAYNAKÇA

- ALTINTAŞ, M.B., 1988. Kamu İktisadi Teşebbüslerinin Özelleştirilmesi ve Özelleştirmenin Sermaye Piyasasına Etkileri. Sermaye Piyasası Kurulu Yayınları, Yayın No: 8, Ankara.
- AKALIN, G., 2003. Kitler Ve Özelleştirilmeleri, Gazi Kitabevi.
- AKDİŞ, M., 1994. Dünya’da Özelleştirme Uygulamaları ve Türkiye’de 5 Nisan Kararları Sonrası Beklenen Gelişmeler, Maliye Yazıları Dergisi, Sayı:43.
- AKŞİT, M., 1993. bk. YAMAN Arslan a.a Kamu İktisadi Teşebbüsleri ve Özelleştirmeleri, Başbakanlık Kamu Ortaklığı İdaresi, Yayınlanmamış Çalışma, Ankara.
- AKŞİT, M., 1993. bk: D.Yahya a.a Kamu İktisadi Teşebbüsleri ve Özelleştirme, Fakülteler Kitabevi.
- AKŞİT, M., 1990. bk: S. ÖZMEN a.a Özelleştirme Alanında Dünya’dan Görüntüler, Maliye Yazıları Dergisi, Sayı:25.
- ALTIPARMAK, A., 2002. Türkiye’de Devletçilik Döneminde Özel Sektör Sanayiinin Gelişimi, Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Sayı 13.
- ARIKAN, H.V., -KARATAŞLI, Ş.S.,-ÖZKAN, E.,-TOPUÇAR, H., 1999. “Nazilli Sümerbank Basma Fabrikası Ve Bu Fabrikanın Nazilli de ki Etkileri” bk: Liseli Gençlerin Gözü İle Cumhuriyetimiz.
- AROLAT, O., 2004. bk: Türkiye’de Geçmişten Geleceğe Özelleştirme Paneli, İstanbul Ticaret Odası, Yayın No 2004-26.
- AYDEMİR, Ş.S., 1999. Tek Adam, Remzi Kitabevi, 16.Basım.
- Aydın Gazetesi, 10 Ekim1937.
- Aydın İl Halk Kütüphanesi, Nazilli Albümü.
- Aydın İl Yıllığı, 1967.

- AYDOĞAN, M., 2000. a.a. bk: Sabah Gazetesi, 25.01.2000.
- BEZİRCİ, İ., 2001. İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Beşeri ve İktisadi Coğrafya Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi.
- BUĞDAYCI, A., Dünden Bugüne Nazilli, Eğitim Yayınları A.Ş. İstanbul.
- CANBAŞ, S., ve DOĞUKANLI H., 1997. Finansal Pazarlar, Beta Yayınevi, 2.Baskı, İstanbul.
- CAVİD, S., Fabrikalarımız: Nazilli Kombinası, İktisadi Yürüyüş, Yıl 1, c 2, sayı 21.
- COŞKUN, A., 2003. Atatürkçü Düşünce Dergisi, Sayı 4.
- COWAN, L.G., 1990. Privatization in the Developing World. Greenwood Pres, USA.
- Cumhuriyetin 50.yılında Sümerbank 1933 – 1973, Sümerbank Genel Müdürlüğü Yayını, Ankara 1973.
- ÇONDUR, F., Kamu Bankaları ve Özelleştirilmeleri, Adnan Menderes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi.
- Devlet İstatistik Enstitüsü.
- DİKMEN, G., 1952. Nazilli.
- DULA, S., (Çev: Ö. Eraydın) 1994. bk: Koç Üniversitesi Ve Tütünbank İşbirliği İle Gerçekleşen Özelleştirme Uluslararası Sempozyumu.
- EGE, Y., 2000. Dünyadaki Uygulamalar Işığında Rekabet Politikası ve Özelleştirme, Hazine Dergisi, Sayı 13.
- EKER, A., 1994. bk: TEKİN, B a.a Mezarlıklar Bile Özelleştiriliyor, Liberal Dergisi.
- EKER, A. 1994. bk.Dünyada Özelleştirme Uygulamaları ve Sonuçları, Dokuz Eylül Üniversitesi İ.İ.B.F. Maliye Bölümü-Celal Bayar Üniversitesi İ.İ.B.F, Özelleştirme Sempozyumu.
- EKER, A. 1987 bk: Robert W. Bailey, "Uses and Misuses of Privatization" in: Steve H. Hanke, (Ed.). Prospects for Privatization, New York : The Academy of Political Sciences.

- EKER, A., 1992. bk.S.KIKERİ – J.NELLIS – M.SHİRLEY a.a Privatization The Lessons of Experience, The World Bank, Washington D.C.
- ERTUNA, Ö., 1994. Bir Özelleştirme Deneyimi Sümer Holding A.Ş. Satış Mağazalarının Devri Ve Özelleştirmenin Amacı Ve Uygulama Usulleri Hakkında Görüşler, Boğaziçi Üniversitesi.
- ESEN, H., 1999. Fransa'da Özelleştirme Uygulamaları, Özelleştirmenin Kurumsal Yapısı ve Gelirlerinin Kullanımı, T.C. Başbakanlık Hazine Müsteşarlığı Yayınları
- Genel Nüfus Sayımı, Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü.
- GÜNAYDIN, G., 1988. a.a. London Business School bk: Does Privalision Work?
- GÜNAYDIN, G., 2001. Özelleştirme:İdeolojinin Rasyonalizmi, Kamu Yönetimi Dergisi, Yıl 2, Sayı 7-8.
- GÜNEŞ, G., – ÖZTÜRK, A.A., Bir Şehir Yaratan Fabrika: Nazilli Sümerbank Basma Fabrikası,
- GÜNEŞ, G., 2004. bk: Atatürk Haftası Armağanı, 10 Kasım2004, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Ankara Genelkurmay Basımevi.
- GÜNEŞ, G., Sümerbank'ı Tarihten Silmek Üzerine Bir İsyen : Nazilli Sümerbank Basma Fabrikası, Yayınlanmamış Eser.
- Kamuran İZER'in Raporu, Sümerbank'ın Gelişimi.
- Karacasu Nüfus İdaresi
- KARLUK, S.R., s. 326 ve SARIASLAN, H., s. 304-307. Geniş bilgi için bkz. ÖZTÜRK.
- KARLUK, S.R., 1999. Türkiye Ekonomisi: Tarihsel Gelişim Yapısal ve Sosyal Değişim, Gözden Geçirilmiş 6. Baskı, İstanbul: Beta Basım Yayım Dağıtım.

- KAY, J., and THOMPSON, D.J., 1986. Privatization: A policy in search of a rationale (in N. FALAY, Özelleştirmenin Gerekçeleri, Uygulaması ve Etkileri, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Maliye Araştırma Merkezi Konferansları 1991/1992, İstanbul Üniversitesi Yayınları, Yayın No: 3694, İstanbul, 1993), Economic Journal, Vol: 96, No: 381.
- KİLCİ, M., 1998. Başlangıcından Bugüne Türkiye'de Özelleştirme Uygulamaları (1984-1994), T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı Yıllık Programlar ve Konjonktür Değerlendirme Genel Müdürlüğü.
- KONUKMAN, A., 2003. Cumhuriyetin Kuruluş Yılları Ve 80 Sonrası Dönemin Bütçe Politikaları – Uygulamaları: Devletin İnşasından Devletin Tasfiyesine, G.Ü. İ.İ.B.F. Dergisi, 2/2003.
- KÖK, R. 1993. Kit – Özelleştirme Modelleri Ve Türkiye Üzerine Bir Uygulama, Atatürk Üniversitesi Yayınları, No 748.
- Leeds, R. (Çev: İ. Kerestecioğlu), 1994. bk: Koç Üniversitesi Ve Tütünbank İşbirliği İle Gerçekleşen Özelleştirme Uluslararası Sempozyumu, 4 Kasım 1994.
- LOGUE, D.E. (Çev: F.Şaşmaz), 1994. bk: Koç Üniversitesi Ve Tütünbank İşbirliği İle Gerçekleşen Özelleştirme Uluslararası Sempozyumu, 4 Kasım.
- MPM, 2003, Verimlilik Yönetimi, Milli Prodüktivite Merkezi Yayınları, No: 476, Ankara.
- MUMCU, E., 1987. Özelleştirme Bir Hayat Görüşüdür, Hürriyet Gazetesi, 11.11.2003. Nazilli Belediyesi, Nazilli Dün Bugün Yarın, İki Nokta Araştırma Basın Yayın Organizasyon.
- NAZİLLİ BELEDİYESİ, 1987. Nazilli Dün Bugün Yarın, İki Nokta Araştırma Basın Yayın Organizasyon.
- Nazilli Sümerbank Basma Fabrikası Arşivi.

Nazilli İl Halk Kütüphanesi

Nazilli Ticaret Odası

ÖREROĞLU, M., 2004. Cumhuriyet Döneminde Türk Sanayiinin Kuruluşu Ve Nazilli Basma Fabrikası, ED Yayınları.

ÖRÜCÜ, E., 1990. K.İ.T.'lerin Özelleştirilmesi Açısından, Hisse Senedi Değerlemesi Sorunu Ve Bir Araştırma, Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Anabilim Dalı, Doktora Tezi.

Özelleştirme İdaresi Başkanlığı, Ankara

Özelleştirme Yüksek Kurulu Kararı, Tarih 14.11.2000, Karar No 2000/83.

SARIASLAN, H., 1998. "KİT'ler ve Özelleştirme". Türkiye Ekonomisi Sektörel Analiz (Yayına Hazırlayan: Ahmet ŞAHİNÖZ), Ankara: Turhan Kitapevi.

SARIASLAN, H., 1994. bk. KİT'lerin Özelleştirilmesinde Sistemik bir Yaklaşım, Dokuz Eylül Üniversitesi İ.İ.B.F. Maliye Bölümü-Celal Bayar Üniversitesi İ.İ.B.F, Özelleştirme Sempozyumu, 28/29 Nisan 1994.

SARISU, A., 1993. bk: Y. Doğan a.a Kamu İktisadi Teşebbüsleri ve Özelleştirme, İzmir, Fakülteler Kitapevi.

SAVAS, E.S., 1997. Methods of Privatization, Economic Perspectives and Electronic Journal of the U.S: Information Agency, Volume 2, Number 1.

SMİTH, A., 1843. An Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations, London Vol. 1.

SUIÇMEZ, H., ve YILDIRIM, Ş., 1993. Dünyada ve Türkiye'de Özelleştirme Uygulamaları, Milli Produktivite Merkezi Yayınları.

SUMER, N.E., 1965. Milli Ekonominin Kemalleşmesi, Sümerbank Özel Atatürk Sayısı, Aylık Endüstri ve Kültür Dergisi, Sayı 53, c 5.

Sümer Holding A.Ş., Ankara

Sümerbank Nazilli Basma Sanayi İşletmesi Arşivi, Kalite Raporları.

Sümerbank Nazilli Basma Sanayii Müessesesi 1954 Yılı Raporu

Sümerbank, Alaş Matbaacılık.

SÜREL, H., 1999. “Özelleştirme”. Yeni Türkiye Dergisi, Yıl 5, Sayı 27 (Türk Ekonomisi Özel Sayısı), Mayıs-Haziran 1999.

ŞANLI, U., Türkiye Arjantin Olur mu, Aksiyon Haftalık Haber Dergisi, Sayı 565.

ŞAR, K., 2002. Türkiye’de Küreselleşmenin Bir Aracı Olarak Özelleştirme Uygulamaları, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Master Tezi, 37-38-61-62 s.

ŞEHİRLİOĞLU, Ö.K., 1995. bk: A.ERSOY a.a Meksika Makus Talihini Yendi mi?, Ekonomik Forum, Sayı TOBB 1/1995.

ŞEHİRLİOĞLU, Ö.K., 2001. Dünyada ve Türkiye’de Özelleştirme Uygulamalarının Işığında Özelleştirmede Karabük Modeli, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi.

ŞENER, A., 2005. Özelleştirme Devlet Politikasıdır, Milliyet Gazetesi, 25.07.2005

ŞENOL, M.K., 1981. Atatürk Aydın’da.

TANDIRÇIOĞLU, H., 2002. Geçiş Ekonomilerinde Özelleştirme, Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt 4, Sayı 3.

TARAKÇIOĞLU, I., 1991. Tekstil ve Konfeksiyon Dergisi, Yıl:1, Sayı:2.

TEKELİ, İ., – İLKİN, S., 1994. bk: X. Türk Tarih Kongresi, Ankara, 22-26 Eylül 1986, Türk Tarih Kurumu Basımevi.

TEKİN, S., 2003. Nazilli Basma Fabrikası, Tarih ve Toplum Aylık Ansiklopedik Dergi, cilt 39.

THIEME, J., 1994. (Çev: Ö. Eraydın) bk: Koç Üniversitesi Ve Tütünbank İşbirliği İle Gerçekleşen Özelleştirme Uluslararası Sempozyumu, 4 Kasım 1994.

TOPRAK, Z., Sümerbank Holding A.Ş., Creative Yayıncılık.

TÜRKİYE ODALAR VE BORSALAR BİRLİĞİ, 1993. Özelleştirme. Özel İhtisas Komisyonu Raporu, TOBB Yayınları, Yayın No: 273, Ankara.

URAS, G., 2004. Milliyet Gazetesi, 01.09.2004.

YALOVA, Y., Türkiye - Avrupa İlişkileri Işığında Özelleştirme.

YILDIZ, M., 1994. bk: İ.Önder a.a Özelleştirmeye Genel Yaklaşım, Türkiye Maden İşçileri Sendikası, Ankara

YILDIZ, M., 2002. Özelleştirme Sonrası İşletmelerde Yapısal Değişimin Analizi Ve Bir Uygulama, Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi.

YILMAZ, K., 1994. bk: Koç Üniversitesi Ve Tütünbank İşbirliği İle Gerçekleşen Özelleştirme Uluslararası Sempozyumu, 4 Kasım 1994.

ÜNAL, Z.B., 1999, Tekstil ve Konfeksiyon, Yıl:9, Sayı:2

İNTERNET KAYNAKLARI

- http://www.cankaya.gov.tr/tr_html/DDK/oib.htm#II_A_3, (07.02.2006).
- <http://ekutup.dpt.gov.tr/kit/yazicik/ozelles.html>, (07.02.2006).
- <http://idari.cu.edu.tr/igunes/kit/file04.doc> (22.10.2006)
- <http://makdis.pamukkale.edu.tr/mak17.htm> (05.02.2006), M. AKDİŞ, “Dünya’da Özelleştirme Uygulamaları ve Türkiye’de 5 Nisan Kararları Sonrası Beklenen Gelişmeler”.
- <http://muratatan.info/notes/10.pdf>
- http://petrol-is.org.tr/dis_iliskiler/dosyalar/dosya_001.htm, Güneydoğu Avrupa Enerji Sendikaları Avrupa Birliği’nin Normlarını Sorguluyor.
- http://www.petrol-is.org.tr/Web_Arastirma/Ozellestirme/Turkiye/OZELLESTIRME_VE_TURKIYE.htm (24.11.2006).
- www.absoluteastronomy.com/reference/privatisation privatisation of british rail (07.02.2006).
- www.adu.edu.tr/turkish/
- www.aksiyon.com.tr/detay.php?id=23233, Kadir Dikbaş - Zafer Özcan, Ekonomide yeni bir dönem, Aksiyon Dergisi, Sayı 581,
- www.canaktan.org/ekonomi/ozellestirme/aktan-makaleler-ceviriler/butler-, S.M.BUTLER, kamuhizmet-ozellestirme.htm (11.02.2006).
- www.canaktan.org/ekonomi/ozellestirme/kamu-ekonomisi-genisleme/devrim-ozellestirme-teorisi.htm (11.02.2006), Steve Hanke, Özelleştirme Teorisi, Çev: Prof.Dr. Fevzi Devrim
- www.deik.org.tr/bultenler/200662817412Bulgaristan-bultenmayis2006.pdf (01.07.2006), Deik Dış Ekonomiler İlişkiler Kurulu, Bulgaristan Ülke Bülteni, Mayıs 2006

- www.dunyagazetesi.com.tr/news_display.asp?upsale_id=146865 (17.06.2006).
- www.eurofound.eu.int/1999/12/study/tn9912201s.html, Roberto Pedersini,
Privatisation and industrial relations.
- www.emo.org.tr/genel/bizden_detay.php?kod=45806&tipi=5&sube=0, (05.02.2006)
O.OYAN, Özelleştirmenin Derin Anlamları,
- www.foreigntrade.gov.tr/ab/CesitliCalismalar/halil.doc.
- www.foreigntrade.gov.tr/ead/DTDERGI/1ekim98/dogu.htm (19.06.2006),
A.BASTIRMACI, Doğu Avrupa Ülkelerinde Özelleştirme Süreci
- www.foreigntrade.gov.tr/ead/ekonomi/sayi9/arjant%C4%B0n.htm (19.06.2006),
Arjantin'de Krizin Gelişimi Ve Sebepleri
- www.geocities.com/ceteris_paribus_tr/a_sarisu.doc (11.02.2006). A. SARISU,
Dünyada ve Türkiye'de Özelleştirme.
- www.igeme.org.tr (17.07.2006)
- www.nazilli.bel.tr/?module=projemain (17.07.2006).
- www.oib.gov.tr/program/turkiyede_ozellestirme.htm (16.01.2004), s 3-5-6-7-8-9-
22www.oib.gov.tr/program/turkiyede_ozellestirme.htm (27.08.2006).
- www.Sanayi.Gov.Tr/Webedit/Gozlem.aspx?Sayfano=1553, Ali Coşkun'un 5 Kasım
2003 Rekabet Kurumu / Sempozyum Ankara,
- www.southeasteurope.org/documents/prohaski.pdf, Gueorgui Prohaski, Privatisation
Through Investment Vouchers In Bulgaria, (19.02.2006).
- www.tbmm.gov.tr/komisyon/tekstil/sonuc3_1.htm (17.07.2006)
- www.tika.gov.tr/Dosyalar
- www.ydk.gov.tr/egitim_notlari/ozellestirme.htm (04.04.2006), N. ÖZTÜRK,
Özelleştirme Ders Notları.
- www.ydk.gov.tr/Genel_Rapor_2000/IA.htm (17.07.2006).
- www.yol-is.org.tr/genel/bizden_detay.php?kod=199 (19.07.2006).

EKLER:**EK:1 SÜMERBANK'IN KURULUŞ GEREKÇESİ ¹⁷⁴**

(Esbab-ı Mucibe Layihası'ndan)

Sanayi Maadin Bankası, Sanayi Kredi Bankası ile Devlet Sanayi Ofisine ayrılması dolayısı ile bunlardan Sanayi Kredi Bankası, ismini alan kısmın elde mevcut sermayelerin tamamen ofise merbut fabrikalar bırakılması yüzünden kendisine verilen vazifeleri yapamayacak kadar zayıf düşmüştür.

Banka kanununda bu sermaye noksanının telafî için 1055 numaralı Teşfik-i Sanayi Kanunu'nun temin eylediği bazı muafiyetlerin ilgası ile bunlardan tevelliüt eden hasılatın sermaye ve mecburi tasarruf yeklinde bankaya tahsisi derpiş edilmiş ise de bunlardan makine muafiyetlerini kaldırılması gümrük resmine muamele vergisinde inzimamiyle makine fiyatlarını yükselterek ve bu yüzden yeni sanayi teessüslerine mani olarak umulan hasılatı vermediği gibi mecburi tasarruf şeklinde düşünülen varidat menbaı da kanunla derpiş edilen istimal tarzına göre bankaya sermaye olkatan ziyade tarafeyn için faydasız ve külfetli bir muamele muafiyetini almıştır.

Bu sebeple bu muafiyetlerin iadesi lüzumlu görülerek bu hususta icap eden kanun layihası ayrıca takdim olunmuştur. Bu sermaye menbaları ortadan katlıktan sonra ise bugünkü şekline ve teessüs bilançosu vaziyetine göre Sanayi Kredi Bankasının uzun zamanlar sanayi alemine müfit bir kredi müessesesi olmak halini alamayacağı tezahür etmektedir.

Diğer taraftan Sanayi Maadin Bankasının elindeki fabrikaları devralmak suretiyle teşekkül eden devlet sanayi ofisi dahi teşkil kanunun ihtiva ettiği hükümlere milli sanayinin inkişafına amil olmaktan ziyade sanayi erbabımızı endişeye düşüren bir müessese tesiri yapmıştır.

¹⁷⁴ Z.TOPRAK, Sümerbank Holding A.Ş., Creative Yayıncılık, Ekler Bölümünden alınmıştır.

Bu itibarla her iki müessesenin şekl-i hazırları ile arz ettikleri mahzurlar ve milli sanayinin ve bu vadideki ihtiyaçları göz önünde tutularak bazı değişiklikler yapılması lüzumlu ve faydalı görülmüş ve bu maksadı temin için merbut kanun layihası hazırlanmıştır.

Layihanın ihzarında amil olan prensipler şu suretle telhis edilebilir.

Milli ihtiyaç ve menfaatlerimizin mübren kaldığı sanayi şubelerinin bir an önce tahakkut ettirilmesi iktisadi istihalat ve emniyetimizi, memleketimizin umumi mubazesesini koruyacak olan bu sanayileşme hareketine hız verebilmesi için bütün milli kuvvet menba ve unsurlarından en çok istifade etmek lazım geldiği ilk teşebbüs devresinin tecrübeleri göstermiştir.

Bu itibarla ofis ve sanayi kredi bankası kanunları yerine geçmek üzere bu kanunla erişmek istediğimiz milli hedeflere daha müessir ve daha seri bir suretle ulaştıracak esasları ihtiva eden bu kanun layihası hazırlanmıştır.

Milli iktisat bakımından ve tük iptidai hammadde müstahsillerinin fenfaatlerine de uygun bir cepheden hareket ederek kuruluş esasları ihzar edilen sümerbank'ın ofistenr beklenen hizmetleri daha verimli ve ahenkli bir tarzda başara bilmes için kuvvetli bir peyet ile teşhizine ehemmiyet verilmiştir.

Ofisin teşkili esbab-ı mucibesinde nazar-ı itibara alınan ve fabrikanın istihsal faaliyetleri üzerinde menfi tesirler yapabilecek bütün amiller ortadan kaldırımı ve benzerleri hususi müesseselerin rasyonel usulleri kabul edilerek ticari bir serbesti ile inkişaf edebilmesi için müesseseye anonim şirket karakteri verilmiştir.

Bir an evvel sanayileşmek gayesini güderken Sümerbank'ın memleket iktisadiyatına uygun ve devlet programında ilk önce kurulması istenilen sanayi şubelerinin tesisinde milli ve hususi teşebbüslerle çalışması esasına layihada yer verilmiştir. Bununla beraber bankanın bu salahiyeti Hükümetin müsaade ve tasvibine bağlanmıştır.

Milli tasarruf hamlesine inkişaf ve kuvvet vermeye çalışıldığı bu devirde biriken sermayelerin memleket iktisadiyatına faydalı olacak tarzda emniyetli işlerde kullanılmasının bu husustaki mesai daha fazla müsmir kılacağı düşünülerek Sümerbank'ın sahibi bulunacağı fabrikalar hisselerinden bir kısmının Türklerin ve Türk teşekküllerin eline geçmesi mavafik görüşmüştür . Banka bu suretle nakte çevireceği kıymetlerle yeni yeni sanayi şubelerinde faaliyete girişmek imkanlarını elde etmiş olacaktır.

Hususi sanayi müesseselerine şimdiye kadar müessir bir kredi yardımı yapılmaması esbabı tahlil edilince hakiki ve en mühim engel olarak bu vazife kendisine verilmiş olan müessesenin hareketli bir sermai ile mücehhez olmamış bulunmasında görülür. Sümerbank kanunu layihasında bu noksanı peyder pey izale edecek tedbirler alındığı gibi hareketli sermayenin en az yarısını bankanın iştirak ve alakası bulunmayan hususi sanayi müesseselerine kredi olarak tevzii etmesi kanuni bir mecburiyet olarak ifade edilmiştir.

Bankanın kredi işlerine tahsis olunan likit sermayesinin bu mevzua tahsis edilen kısmının başka işlerde kullanmaması iktisat vekaleti tarafından büyük bir hassasiyetle yakından murakebe edilecektir.

Layihada Sümerbank'ın memlekette sanayi devamlı ve tabii iikşişafına hizmet edecek yüksek mütehassıs mühendislerin sanayi mühendislerin, ustabaşlarının yetiştirilmesine çalışacağı tasrih edilmiş, bankanın kazancından bir kısmının bu maksada sarf ederek müterakki sanayi memleketlerine kıymetli unsurlar göndermesi lüzumuna hususi bir ehemniyet atfolunmuştur.

EK:2 NAZİLLİ BASMA FABRİKASI TEMEL ATMA TÖRENİNDE İKTİSAT VEKİLİ CELAL BAYAR'IN NUTKU¹⁷⁵

Aziz Nazillililer!

23 Ağustos 1935

Bugün Nazilli kombinasının temellerini atıyorum. Nazilli kombinası sanayi programımızda çok ehemmiyetli bir yer alan endüstri müessesesidir. Bakırköy Bez Fabrikası'ndan ve bugün bütün dünya itibariyle mükemmel bir eser olan Kayseri ve Ereğli kombinalarından sonra sıra buraya geldi. Nazilli kombinasının ve hatta diyebilirim ki,bizim cephemizden söylenecek bir hususiyeti vardır. Diğer pamuklu mensucatımız hususi vasıtalarla şu veya bu tarzda yapılmış bulunuyordu. Hükümet pamuklu meselesini ele almak suretiyle memleketin umumi ihtiyacını karşılamayı düşünürken ,hususî olarak da basmaya ehemmiyet vermişti. İşte buradaki kombina Türklerin ilk defa kuracakları basma fabrikası olacaktır. Fabrikamız yalnız Balkanlar bakımından değil, belki Avrupa bakımından da mukayese ettiğimiz zaman, küçük sayılmayacak bir eserdir. Fakat,teknik itibariyle bütün dünya ile boy ölçüşebilecek mükemmeliyettedir. Bunu bittiği zaman güzel eserleriyle de göreceksiniz. Fabrikamız, 1937 iptidasında bitmiş olacaktır. Bu fabrikaya beş milyon lira sarfedeceğiz. Günde iki bin beş yüz amele çalışacaktır. Her sene on beş bin balya pamuk alınacaktır. Senelik istihsalatı yirmi milyon metre olacaktır. Zannedirim ki, buna küçük bir eser denemez. Müsaade ederseniz Nazillileri böyle mükemmel bir eseri kendi sinelerine çektiklerinden dolayı tebrik edeyim. Fabrikanın teknik itibariyle mükemmeliyetini söylerken şunu da ilave edeyim ki,Türk Sovyet dostluğu, Sovyet tekniği ile el ele vererek kuvvetlenmiş ve birbirlerini tekamül ettirmiştir. Kayseri'de,yine bu cümleden olarak bütün cihan itibariyle tetkike sayan,mükemmel bir eser vücuda gelmiştir. Buradaki belki ondan daha iyi olacaktır. Benden evvelki hatip, Türk ve Sovyet dostluğundan bahsederken kuvvetli bir ifadede bulunarak,bu dostluk kara günler yadigarıdır,dediler. Evet,bu böyledir. Tarih seyrini asla değiştiremez. Tarih, Türk ve Sovyet dostluğunu kara günlerin bir hadisesi, bir

¹⁷⁵ Z.TOPRAK, Sümerbank Holding A.Ş., Creative Yayıncılık, Ekler Bölümünden alınmıştır.

şaheseri olarak kaydetmiştir. Biz, bunu unutmuyoruz ve unutmayacağız. Bunu huzurunuzda hulus ile tekrar ediyorum. Gördüm ki, Sovyet memleketinin her tarafında Türk dostluğu herkesin kulağına erişmiş, halka mal olmuştur. Sizin aranızda aynı dostluğun canlılıklarını görerek cidden bahtiyar oluyorum. Biz endüstriyi büyük ziraatın yardımcısı olarak kuruyoruz. Ben Serbest Fıkra vak'alarından sonra Nazilli'ye gelmiş idim. O vakit, bana mahsulün para etmediğinden bahsettiniz. O vakit liberalizm denilen iktisadi sistem bilinerek bilinmeyerek münakaşa ediliyordu. O zaman size mahsulü dışarıya satmak müşküldür dedim. Fabrika yapmak lüzumunu işaret ettim. Bu fabrikayı kendi vesaitimizle kurabilir misiniz dedim. Bunun cevabı menfi oldu. Memleketin başka yerlerindeki gelip de sizin ihtiyacınız için bu fabrikayı kurarlar mı dedim. Bittabi bu büsbütün imkansızdı. Bu büyük işi, ancak, devlet eline alıp bir gün Nazilli'ye gelir, fabrikayı kurar , pamuklarınızı alır, bunun adına devletçilik derler. Böyle bir devletçiliğin taraftarı mısınız? (Kurbanıyız sesleri)

O vakit de bana aynı şeyi söylemiştiniz. Bu fabrikanın bu kadar yakın bir zamanda kurulacağını tahmin etmemiştim.

Türk ulusu dünyanın her hangi bir ulusu ile her sahada boy ölçüşmeye müktedir. Siz, öyle bir tarihi ulusun çocuklarıdır. Sizin için hayatta başarılmayacak hiçbir şey yoktur. Türk neslinin bir şans eseri olarak o kadar büyük bir reisi vardır ki, onun rehberliği altında yapılamayacak hiçbir şey yoktur.(Şiddetli alkışlar)

Bu büyük ve dahi önderimiz hakkında candan izhar edilen minnettarlık duyguları yerindedir. Türk milleti için Atatürk'ü sevmek daima bir ibadettir. Bir hükümet reisimiz vardır. Biliyorsunuz ki adı, İnönü kahramanı, Lozan kahramanı, İsmet İnönü. Bu iki yerin ismini bir arada söylemekteki maksadım şudur ki, İsmet İnönü harp cephelerin de olduğu kadar bütün cihan diplomatları muvacehesinde de zeka, irfan ve kabiliyetle muvaffak olmuş, bize Lozan muahedesi gibi bir şaheser hediye etmiştir. Saltanat idaresi sizi düşünmedi. Cumhuriyet rejimi sizin rejiminizdir. Bütün düşünceleri ancak sizin içindir. Milletın ikbal ve saadeti içindir. Ben hepimizin

yüzüne baktığım zaman bir ilham duyuyorum. Ankara veya İstanbul'a gidince minnettarlık duygularınızı Atatürk'e söylemekliğimi arzu ediyorsunuz. (Şiddetli alkışlar)

Bunu kendilerine söyleyeceğim. Sizin duygularınızı tam ifade edebilmekten acizim, fakat çalışacağım. Şimdi son sözlerimin mühim bir kısmını fabrikanın açılış merasimine bırakıyorum.

Nazillililer!

Sümerbank'ın yaptığı iş, herkesin menfaatıdır. Burada kurulacak olan fabrika kimsenin ekmeğini elinden almayacaktır. Cıvarda el sanayi ile çalışanlar vardır. Onlara yardım edeceğiz. Arzu ettikleri kadar bu müesseseye amelede verebilirler. Çok geçmeyecek burada bir mamure yükselecektir. Şimdi hep beraber bu mesut eserin temelini atalım.

**EK: 3 NAZİLLİ BASMA FABRİKASI'NIN AÇILIŞ TÖRENİNDE
BAŞVEKİL CELAL BAYAR'IN NUTKU¹⁷⁶**

*Büyük Reiscumhur, Sayın Bayanlar, Baylar!
Ekim 1937*

9

Milletine layık olduğu şerefli adı ve milletin tabii temayüllerine hakiki istikameti veren büyük halaskar Atatürk'ün irşad ve işaretleriyle İnönü hükümetinin tatbik ettiği birinci beş senelik endüstrileşme programımızda yer alan Nazilli Basma Fabrikası'nın kurulması ve işletilmesini Sümerbank'a emanet etmiştik. Bankamız fabrikayı kurmak için Sovyet endüstrisiyle teşrik-i mesai etti ve şimdi yeniden göreceğimiz bu büyük ve modern fabrikayı vücade getirdi. Sümerbank'ın çok kıymetli mesaisini ve Türk mühendis ve işçilerinin gayret ve ehliyetlerini burada takdir ile, sevgi ile yad ederken Sovyet teknisyenlerinin bizimle samimi ve bilgili işbirliğini tebarüz ettirmekten zevk duyarım. Fabrika makinalarının ve techizatının ekseriyeti yakın komşumuz ve dostumuz Sovyet Rusya'dan alınmıştır. Sovyetler Cumhuriyetleri Birliği ile ekonomik işbirliğimizin yeni bir ifadesi olan bu fabrikanın işletmeye açılışında bilhassa bir Sovyet teşekkülü olan Türkstroy idaresinin mesaisini de memnuniyetle hatırlamayı vazife bilirim.

Fabrika on sekiz ayda kurulmuştur. Bina ve makinaları dahil olduğu halde altı milyon liraya mal olmuştur. Sümerbank fabrikaya ayrıca bir buçuk milyon liralık bir mütedavil sermaye koymuştur. Fabrika har sene Ege pamuk havzasından üç milyon liralık pamuk alarak işleyecektir. Fabrika 28.000 iş 800 otomatik tezgah ile çalışacak ve 2.400.000 kilo iplik istihsal edecektir.

Bununla 20 milyon metre basma imal edecek, aynı zamanda eski bir ev ve el sanayi yatağı olan muhitinde iplik ihtiyacını temin eyleyecektir. Fabrika senede 15.000 ton kömür yakacaktır.

¹⁷⁶ Z.TOPRAK, Sümerbank Holding A.Ş., Creative Yayıncılık, Ekler Bölümünden alınmıştır.

Her gün vasati 2.400 iŖŖi alıŖacak ve ücret olarak vatandaŖlara senede bir milyon lira ödeyecektir. AnlaŖılıyor ki muhitin iŖ hacmiyle fabrika doğrudan doğruya ve bilvasıta her sene beŖ milyon lirayı geen yeni bir hareket ve kazanç ilave etmiŖ olacaktır.

Nazilli Basma Fabrikası ilk Türk basma fabrikası olmakla tarihi bir Ŗeref taŖıyor. Fakat bu fabrika o Ŗereften daha üstün ve emsalinin eriŖemediđi daha büyük bir mazhariyete maliktir. Atatürk, büyük halaskar aılıŖ törenine yüksek huzurlarıyla Ŗeref bahŖetmiŖler ve riyaset buyurmuŖlardır. Kendilerine hükümet ve bütün mesai arkadaşlarım ve Ŗahsım namına derin Ŗkranlarımı ve minnetlerimi arz eylerim.

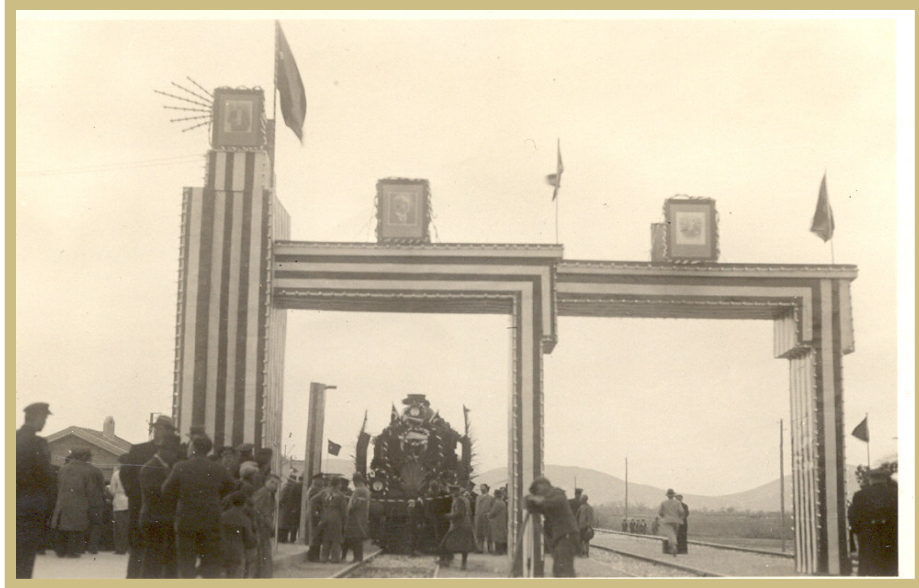
EK:4 SÜMERBANK NAZİLLİ BASMA FABRİKASI İLE İLGİLİ FOTOĞRAFLAR

Fotoğraf 1:Gıdıgıdı Treni

Kaynak: A.A.Öztürk, ADÜ Eğitim Fak.

Fotoğraf 2: Nazilli Basma Fabrikası Açılışında Gıdıgıdı Treni

Kaynak: A.A.Öztürk, ADÜ Eğitim Fak.

Fotoğraf 3: Atatürk Nazilli Basma Fabrikasının Açılışında

Fotoğraf 4: Nazilli Basma Fabrikası Açılış Töreni

Kaynak: Aydın İl Halk Kütüphanesi, Nazilli Albümü.

Fotoğraf 5: Nazilli Basma Fabrikası Açılışında Fabrika Çalışanları Geçit Töreninde

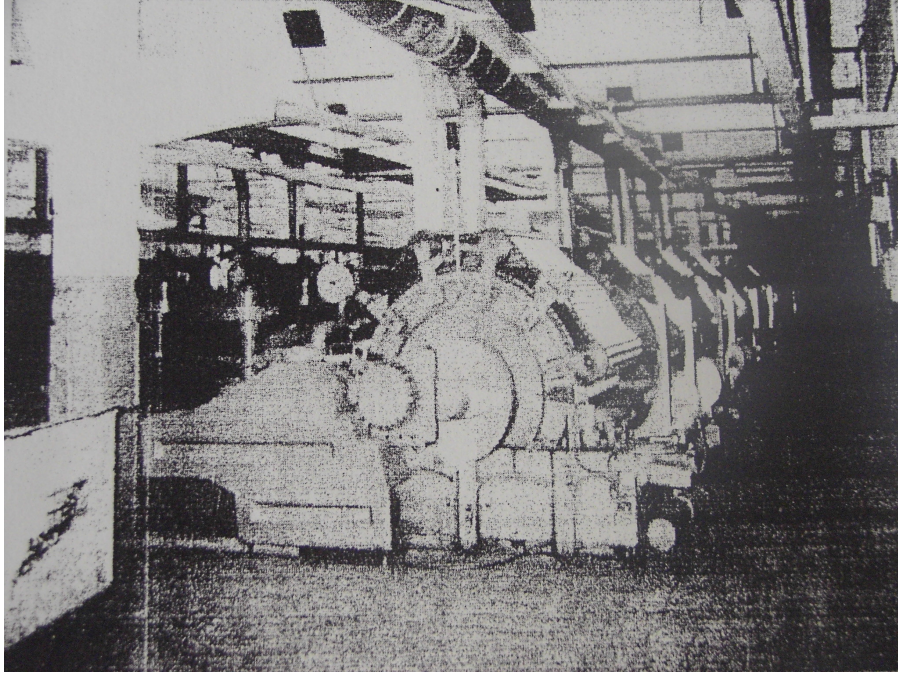
Kaynak: A.A.Öztürk, ADÜ Eğitim Fak.

Fotoğraf 6: Geçit Töreninden Görüntü

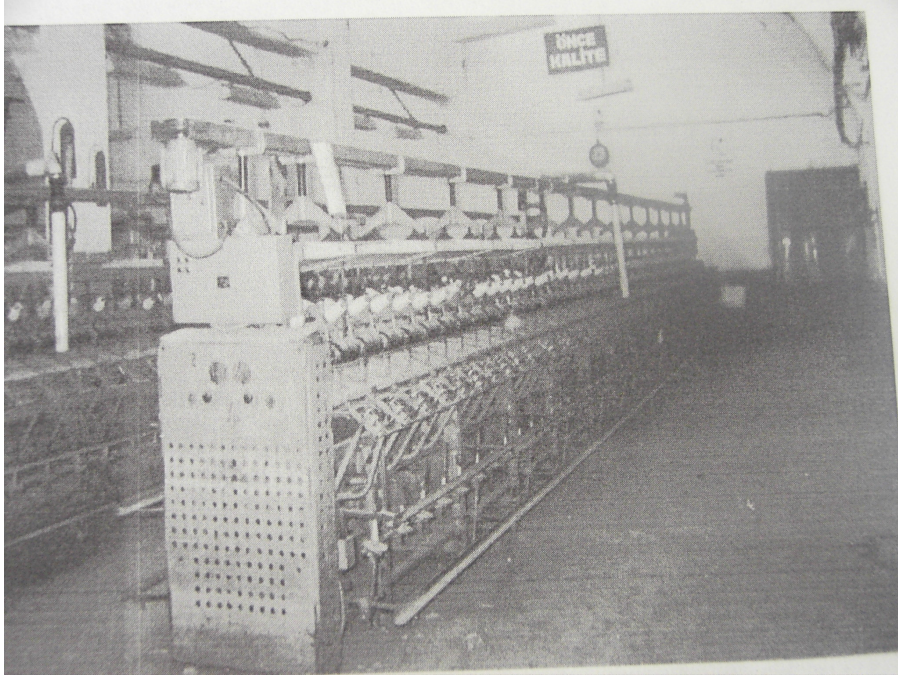

Kaynak: Aydın İl Halk Kütüphanesi, Nazilli Albümü.

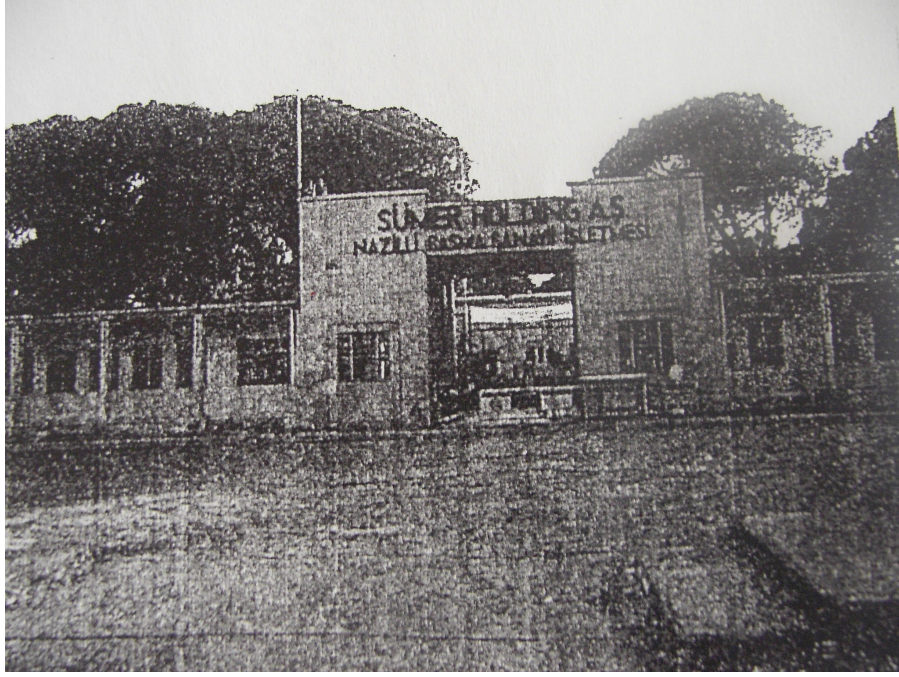
Fotoğraf 7: Nazilli Basma Sanayi İşletmesi

Fotoğraf 8: Nazilli Basma Sanayi İşletmesi

Fotoğraf 8: Sümer Holding A.Ş. Nazilli Basma Sanayi İşletmesi

Fotoğraf 8: Adnan Menderes Üniversitesi Sümer Kampüsü

ÖZGEÇMİŞ

Aylin DİLEK, 23.01.1970 tarihinde Ödemiş'te doğmuştur. İlk, orta ve lise öğrenimini Ödemiş'te tamamlamıştır. 1987 Yılında Ege Üniversitesi Mühendislik Fakültesi Tekstil Bölümüne girmiş, 1992 yılında mezun olmuştur. 1999 yılına kadar özel sektörde Tekstil Mühendisi olarak çalışmıştır. Aynı yıl Ege Üniversitesi Bergama MeslekYüksekokulunda Öğretim Görevlisi olarak göreve başlamıştır. 2000 Yılında Adnan Menderes Üniversitesi Karacasu Meslek Yüksekokuluna naklen atanmış olup halen bu görevini sürdürmektedir. Evlidir.